T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

DİVAN EDEBİYATINDA REKABET

Yasemin ŞEN

Mart 2014

DENİZLİ

DİVAN EDEBİYATINDA REKABET

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

Yasemin ŞEN

Danışman: Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE

Mart 2014

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı öğrencisi Yasemin ŞEN tarafından Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE yönetiminde hazırlanan **"Divan Edebiyatında Rekabet"** başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 16.06.2014 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Jüri Üyesi	**Jüri Üyesi**
Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE	Yrd. Doç. Dr. Cemal BAYAK

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun …………..tarih ve ………….. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Enstitü Müdürü

Etik Sayfası

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Yasemin ŞEN

ÖNSÖZ

Çalışmamızda günlük hayatta sık rastladığımız bir durumdan bahsetmemizin sebebi Divan Edebiyatının sadece metinlere bağlı kalınarak değil, o metinlerdeki duygu analizlerinin de yapılabileceğini ve kısır bir döngü gibi gösterilmeye çalışılan Divan Edebiyatının aslında konu açısından engin bir deniz olduğunu belirtmektir.

Çalışmamızı yaparken en zorlandığımız konu çok fazla eserin olması ve nasıl bir tasnif yapılması gerektiği oldu. Hangi yüzyıl alınmalıydı, tek yüzyıl yeterli olacak mıydı? Peki hangi türler incelenmeliydi? Nazım mı nesir mi, mesnevi mi gazel mi? Bunları kestirebilmek çok zordu. Tüm eserlerin bu süre zarfında incelenemeyeceğinden ve saydığım diğer nedenlerden dolayı belirli yüzyıllardan bir iki şair alıp nazım- nesir karışık olarak bir kesit üzerinde örneklerimizi aradık.

Bu çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen saygı değer hocam Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE başta olmak üzere maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen aileme, Ayşe UYAR, Emre ÇANKAYA, Ali ONAT ve Arzu DENİZ RİŞVAN'a, bana sözleriyle umut ve azim veren Suat TEPECİK'e teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

DİVAN EDEBİYATINDA REKÂBET

ŞEN, Yasemin

Yüksek Lisans Tezi

Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE

Mart 2014, 200 Sayfa

Son yıllarda tam bir tüketim toplumu haline geldiğimiz aşikardır. Günümüz dünyasında tüm ilişkilerin çıkar üzerinde kurulu olduğunu ve evrendeki her şeyin zıttı ile bir bütün oluşturduğu düşüncesinden yola çıkarak çatışmaların, hırs, kıskançlık ve rekabetin kaçınılmaz olduğu bilinen bir gerçektir Eğer evren oluşumundan beri bu duygulara sahipse doğa ve insan bunu muhakkak yaşamına, davranışlarına ve zihnine yansıtmıştır. Tabiatın, insanın ve evrende yer edinen her şeyin bilinçaltına sinmiş bu tutuma zengin ifadeleriyle yaşamın her yönünü yansıtan divan edebiyatında rastlamak olasıdır.

Bu çalışmamızda bizim amacımız zengin kültür birikimine sahip olan Divan Edebiyatı şairlerinin, yaşamın dününde, bugününde ve şüphesiz yarınında olacak olan bu tutumu nasıl ifade ettikleri ve kendilerince nasıl bir bakış açısı geliştirdiklerini ortaya koymaktır. Belli temsilcileri baz alarak yapılan bu çalışmada bir çok tür incelenmiştir.

Bu çalışmamızın sonucunda insanın duygu dünyasını en ince ifadelerle açıklayan Divan Edebiyatı' nda birçok açıdan rekabetin yaşandığına ve bunların beyitlere sinmiş birer yaşam yansıması olduğuna kanaat getirilmiştir.

Kelimeler: rekabet, tabiat, insan, divan edebiyatı

ABSTRACT

TITLE OF THESIS PROJECT

ŞEN, Yasemin
Master Thesis
Turkish Literature Department

Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE

March 2014, 200 Pages

It's obvious that we have been a consumption society in recent years. In today's world everything is based on self interest and everything in universe is created a meaningful whole with their opposites. With this opinion greed, jealousy, competition are inescapable well-known facts. If since the beginning of universe has those feelings, that will affect human life, behaviors and minds. In classical literature we can encounter detailed expression that includes everything belongs to nature human and universe.

In this study, our aim is to prove how to express classical literature poets this opinion in yesterdays, todays and tomorrows life and how to improve their perspective. In this research lots of kinds are analyzed based on certain frontmen.

Conclusion of this study, we are convinced that there are lots of big competitions in classical literature and those competitions are relieved as a life reflection in couplets.

Keywords: Competition, Nature, Human, Classical Literature.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM:

DİN- TASAVVUF UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

İKİNCİ BÖLÜM:

CEMİYET UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

İNSAN BAĞLAMINDA REKABET

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
TABİAT UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

GİRİŞ

Çalışmamızda 18 divan ve 3 mesneviden yararlandık. Metinleri tararken beyit beyit inceledik. Konumuz bakımından ilişkili olduğunu düşündüğümüz her beyti aldık. Bu 3 mesneviyi seçmemizdeki amaç rekabet unsurlarının açık bir şekilde görülmesidir. Divanlarda ise elimizdeki kaynaklara öncelik vererek rastgele belli bir kesit aldık ve çalışmamıza örneklem oluşturduk. İçindekiler ve indeks kısımlarını alfabetik sıraya göre hazırladık. Metnin içeriğinde de bu düzene dikkat ettik. Taradığımız metinler şunlardır:

Divanlar

1. Akkuş, Metin, Nef'î Dîvânı., Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
2. Akyüz, Kenan, Fuzûlî Dîvânı., Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
3. Arslan, Mehmet, Mihrî Hâtun Dîvânı., Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Ankara, 2007.
4. Aydemir, Yaşar, Ravzi Dîvânı., Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007.
5. Boztepe, Halil Nihad, Nedim Dîvânı., İkdam Matbaası, İstanbul, 1924.
6. Çavuşoğlu, Mehmet, Vasfî Dîvânı., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.
7. Çavuşoğlu, Mehmet- TANYERİ, Mehmet Ali, Zati Dîvânı. III. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.
8. Doğan, Muhammet, Fatih (Avnî) Dîvânı ve Şerhi, Yelkenli Kitabevi.
9. Harmancı, M. Esat, Süheylî Dîvânı., Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
10. Kalkışım, Muhsin, Şeyh Gâlib Dîvânı., Akçağ Yayınları, Türk Klasikleri G.lar Dizisi:51, Ankara.
11. Karapanlı, Gürcan, Şeyhülislâm Muhammed Mekki Dîvânı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.
12. Kurnaz, Cemal, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
13. Küçük, Sabahattin, Bâkî Dîvânı. Tenkitli Basım, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1994.
14. Mengi, Mine, Mesîhî Dîvânı., 1995.

15. Mermer, Ahmet, Mezâkî: Hayatı, edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1994.

16. Sefercioğlu, Nejat, Nev'î Dîvânı'nın Tahlili, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

17. Tarlan, Ali Nihat, Zati Dîvânı., I. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1967.

18. Tarlan, Ali Nihat, Şeyhî Dîvânı., Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.

19. Tarlan, Ali Nihat, Ahmet Paşa Dîvânı., Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992.

20. Tarlan, Ali Nihat, Hayâlî Bey Dîvânı., Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

21. Tarlan, Ali Nihat, Fuzûlî Dîvânı. Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Mesneviler

1. Gölpınarlı, AbdülBâkî, Fuzûlî Sıhhat ü Maraz, Milli Mecmua Basım Evi, İstanbul, 1940.

2. Kürkçüoğlu, Kemal Edip, Fuzûlî- Beng ü Bâde, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955.

3. Taş, Hakan; Zülfe, Ömer, Nev'î'nin Münâzara-i Tûtî vü Zâğ Adlı Mesnevîsi, Marmara Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Özel sayı- 1, İstanbul, 2007.

REKABET VE RAKİP

Rekabet; aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma, yarış anlamındadır. Rakip ise herhangi bir işte, bir yarışta, birbirini geçmeye çalışan, aynı şeyi elde etmeye uğraşan (kimse), hasım anlamına gelmektedir. Aslen kökeni Arapça olan bu kelime Divan Edebiyatında sözü edilen "rakip" bugünkü anlamıyla değerlendirildiğinde, aynı sevgiliyi seven iki aşığın birbirlerine karşı durumları olarak ifade edilir.

Arapça gözedici, muntazır, bekci, hâris, emîn, hâfız ve pâsbân; Farsça ise nigehbân, hâfız, hâris, pâsbân, derbân, murâkib anlamlarına gelmektedir. Zaten bu kelime Arapçadan Farsçaya geçmiştir. Rakip tipinin Arap şiirlerindeki hüviyetini güzel bir üslupta anlatması bakımından Endülüslü İbn Hazm'ın tavku'l-hamâme fi'l- ulfe ve'l-ullâf (Güvercin Gerdanlığı) adlı eserindeki ilgili kısmı gözden geçirmek bize konuyla ilgili hayli aydınlatıcı bilgi verebilir. Eserin Türkçeye tercümesinde "gözetleyici" başlığıyla çevrilen "Bâbü'r-râkib" faslında şöyle denmektedir:

"Aşkın âfetlerinden birisi de gözetleyicidir. Bu içsel hummalı bir ateş, kötü bir birsam, musallat bir fikirdir. Gözetleyiciler çeşit çeşittir. İlki aşığın sevgilisiyle birleştiği, iki sevgilinin birbirlerine kimi sırları vereceği, aşklarından söz edip baş başa kalmak istedikleri bir yerde, can sıkıcı varlığı kasıt olmaksızın orada bulunan gözetleyicidir. Bu tip kadar sevgilileri tedirgin edecek başka bir şey düşünülemez. Kuşkusuz tez elden ortadan kaybolur; ama gene de arzularının gerçekleşmesine engel olur ve umutlarını kırar."

İran edebiyatında ise önceleri muhafız asker anlamında kullanılan "rakip" kelimesi, gözcü, bekçi, kapıcı, refakatçi, hizmetçi vb. anlamlarında kullanılmış, XIV. yüzyıldan sonra ise artık sevgiliye mal olmaya başlamıştır.

Rakibin muhafız ve engel mi yoksa sevgili için rekabet eden diğer bir âşık mı olduğu konusundaki kargaşa tip ve karakterler arasındaki yakın benzerlikten kaynaklanabilir.

Mesnevilerde ise rakip her aşk mesnevisinde rastlanan şahıslardan biri olan “kötü adam” tipidir. Daha çok âşıklara zulmeden, konuşmalarını engelleyen, acımasız, çirkin kötü adamdır ve bu adam zenciye, yüzü de köpek yüzüne benzetilmektedir.

Hamdullah Hamdi’ nin Leylâ vü Mecnûn’ unda rakip tipi şahsiyeti tespit edilemeyen fakat varlığı ve bakışlarıyla iki aşığın rahatça oturup görüşmelerini engelleyen bir kavramdır.

“Rakibün dehşet idüp heybetinden
O şem’ aglardı hande sûretinden”

Âşık, sevgiliden vefa görmediği için gerçek hayatta başına ne gelirse derhal “rakip” yahut “ağyar”a lanet eder. Sufi ve zâhide sataştığı gibi rakibe de sataşır. Rakip bazen idealize edilmiş bir monotip olarak da ifade edilebilir.

Rakip tipinin özelliklerinden bazıları şöyledir: Sevgilinin yanından ayrılmaması, siyah yüzlü olması, sevgilinin kapısı eşiğinde bekler, aşığı kovar, sevgiliden itibar görür, sevgiliye çok yakın ve sırdaştır, vaslını kollar, aşığı kahreder, kendisine lanet edilir, ekşi yüzlü, acı sözlü, soğuk, kuru, fitneci, eğri sözlü, rakibe müdârâ edilir, taş yüreklidir, engel, nadan, kör, aşığı sevgiliden ayırır, yaklaştırmaz ve saklar, sevgiliyi âşıktan kıskanır, rakipten korkulur, ölümü istenir ancak ölmez, karaktersiz, menfaatçi, bed-güher, kâfir, dinsiz, dehri, ebûleheb, ebûcehil, firavun, kızılbaş, harici, kendini beğenmiş.

Rakibin benzetildiği bazı unsurlar vardır. Bunlardan bazıları: dev, şeytan(dîv, şeytan, Ehrimen), köpek (it, kelb, seg), tilki (rûbeh), eşek (har, himar) domuz, karga, akbaba, kuzgun, baykuş (zag, kerkes, bûm), akrep, yılan (‘akreb, ef’î, mâr, ejder), diken (har, mugaylan), ölüm (ecel), bahçevan (bağ-ban).

Tabi ki rekabet sadece rakiple sınırlı değildir. Özellikle mesnevilerde farklı unsurların da rekabet içinde olabileceklerini görüyoruz. .Örneğin Fuzûlî’ nin Sıhhat ü Maraz’ ında Ruh ve Aşk birlikte Hüsn’ ü Vücut şehrinde ararlarken Akıl unsuru Perhiz ve Maraz ile savaşır. Ayrıca Sıhhat ü Maraz’ da bulunan dört kardeş ya da ahlat olan Sevda, Safra, Kan ve Balgam birbirileriyle rekabet içindedirler. Her biri kendisinin

diğerlerinden daha iyi ve gerekli olduğunu savunur. Bu mesnevi boyunca da Maraz ile her biri birleşip diğer üç ahlata karşı savaş açar. Yine Fuzûlî' nin Beng ü Bâde' sinde de keyif verici olan tüm unsurlar rekabet halindedir.

Tabiattaki tüm nesneler rekabet halindedirler. Hayvanlar, bitkiler, gökcisimleri, insanlar, insanın güzelliğini ortaya koyan güzellik unsurlarında bile bu rekabeti görebiliriz. Kıyaslamalar ve kendinden farklı olanı tanımak insanda eleştiri ruhunu geliştirir ve kendine has olana farklı gözle bakmayı öğretir.

Edebiyatımızda da kıyaslamalar söz konusudur. Bu kıyaslamalara karşılaştırmalı edebiyat biliminde rastlamaktayız. " Karşılaştırmalı edebiyat biliminin temelinde öteki karşılaştırmalı bilim dallarında olduğu gibi, karşılaştırma yöntemi vardır. Ve bu yöntem, bilimde kullanılmadan önce de, insanın düşünce tarzında mevcuttur. Atasözleri, insanlığın karşılaştırmaya ne kadar yatkın olduğunu gösteren örneklerle doludur." (Aytaç, 1997; 11)

Günümüz dünyası tam anlamıyla bir rekabet, bir yarış yeridir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi hemen her konuda rekabeti görebiliriz. "Rakip ölsün de ne yüzden ölürse ölsün" zihniyetine günümüzde bolca rastlamaktayız.

Rekabetin evveline bakacak olursak ilk rakip durumunda olan Habil ile Kabil' e kadar gidebiliriz. Habil ile Kabil arasında ilk rekabet olmasaydı acaba insanoğlu bu duyguyu bilebilecek miydi? Biraz daha öteye taşırsak belki de Âdem ile şeytana gitmek daha doğru bir tespit olacaktır. Âdem ile şeytan değil midir ilk rekabeti ortaya koyan? Şeytan eğilse idi Âdem' in önünde, dünya var oldukça devam edecek olan bu sonsuz yarış, insanoğlu ve şeytan arasındaki bu üstünlük yarışı var olabilir miydi, bunu bilemiyoruz tabi. Her rekabetin bir kazananı, bir kaybedeni, saf değiştireni ve durumdan fayda sağlayanının olacağı ise bilinen bir gerçektir şüphesiz.

BİRİNCİ BÖLÜM:
DİN VE TASAVVUF UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

1. DİNÎ UNSURLAR BAĞLAMINDA REKABET

Dinî unsurlardan biri olan melekler, güzellik yönü ile anılan ve zihinde hep güzel olarak tasavvur edilen varlıklardır. Bu yönüyle melekler sevgili ile benzerlik gösterir. Bazen sevgilinin güzelliği meleğin güzelliğinden daha üstündür. Bu meleklerden biri olan Rıdvan genellikle sevgilinin güzellik unsurlarıyla rekabet halindedir. Çünkü ikisinin de korumakla yükümlü oldukları değerli varlıklar vardır. Biri cennetin kapısında bekçiyken diğeri sevgiliyi sahiplenmek isteyenlere karşı koymaktadır. Azrail ise ölüm ve yaşam arasındaki rekabetin temsilcisidir. İnsanoğlunun canını almakla görevlendirilen bu meleğin rakibi şüphesiz ki insanları diriltme mucizesiyle tanınan İsa peygamberdir. Sevgilinin güzellik unsurlarından göz ve bakış Azrail gibi cana kastederken sevgilinin dudağı zavallı âşıklara can bahşetmektedir.

En büyük melek olarak bilinen şeytan divan şiirinde rakibe benzetilmektedir. Çünkü meleklerle aynı yerde olmaması, dua edilince kaçması, pis yerleri mekan edinmesi, sevgilinin nurunu çalmaya çalışması, imana kastetmesi yönleriyle ele alınır. Âdem peygambere secde etmediği andan itibaren insanların imanını zayıflatmak için imanına, cennetten atmak ve dünyaya göndermek için Âdem ile Havva'ya zarar vermiştir. Şeytan bu nedenle ebedi bir rakip olmuştur.

Peygamberler dini emirleri insanlara iletmek ve dini yaygınlaştırmak için gönderilen, insanların da kendilerine inanması için birçok mucize gerçekleştiren insanlardır. Bütün bunlardan dolayı birçok engelle karşılaşmışlardır ve her daim karşılarına güçlü rakipler çıkmıştır.

İlk insan ve peygamber olan Âdem'in karşısına şeytan çıkmıştır. İbrahim peygamberin ise acımasızlığı ile ün salan Nemrut rakibi olmuştur. İbrahim ateşlere atılmıştır. Yusuf peygamber güzelliği ile herkesi büyülemiştir. Güzellik mevzusu olduğu için beyitlerde sevgilinin güzelliği ile Yusuf' un güzelliği kıyaslanmış hatta âşıklar sevgiliye yaranabilmek için mübalağa yaparak sevgilinin güzelliğinin Yusuf'tan kat kat daha güzel olduğunu vurgulamışlardır. Musa peygamber zorba Firavun ile baş etmek zorunda kalmıştır. İsa peygamber Azrail ile rekabet durumunda iken aynı zamanda beyitlerde şair Mesihi' nin söz oyunlarıyla cinaslı olarak kullanılmış ve

Mesihi kendini övmek için İsa peygamberden kendini daha üstün göstermiştir. Peygamberin bazı mucizeleri üzerinden örnekler vererek beyitlere renk katmıştır.

Ahirette var olan cennet bazen sevgilinin mahallesi ile bazen bir gül bahçesi ile güzellik yönünden kıyaslanır. Bir mekan olarak İstanbul ile de mukayese edilmektedir. Ayrıca güzellerin sohbetinin yapıldığı bir yer aşığa göre her daim cennetten daha değerli olacaktır. Bu mekanların değerlerinin daha kıymetli olduğunun anlaşılabilmesi için cennetle mukayese edilmiş ve cennetten daha üstün gösterilerek mübalağa edilmiştir. Sevgili, hem cennette bulunan hurilere güzellik yönüyle benzetilmiş hem de bazen bu hurilerden daha üstün görülmüştür.

Cennette bulunan Kevser suyu ile şarap mukayese edilmiştir. Hakiki âşıkların, Kevser' i değil aslında şarabı tercih edecekleri beyitlerde ortaya konulmuştur. Aşığın mı yoksa sûfinin mi daha çok kendinden geçtiğini bu yolla mukayese edilmektedir. Şarap içmeye vakıf olamayanların Kevser' i umut ettiği, gerçek cennetin aslında şarapta saklı olduğunu belirten âşık ya da rindler, şarabın Kevser'den daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.

Sevgilinin boyu Tûbâ ağacına da benzetilmiştir fakat bazen kıyaslama konusu da olmuştur. Sevgilinin boyunun uzunluğunun, salınarak gezinmesinin ve zarafetinin Tûbâ' dan daha iyi olduğu üzerinde durulmuş ve Tûbâ ağacının bu salınan boyla asla kıyaslanamayacağı beyitlerde belirtilmiştir. Ayrıca sevgilinin boyu başka bir ağaca yani serviye benzetilerek servi ile Tûbâ arasında kıyaslama yapılmıştır. Sevgilinin gölgesi olmazsa Tûbâ'nın gölgesinin bile istenmediği yine beyitlerde açıkça ortaya konulmuştur.

Kâ'be gönül evi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle sevgilinin mekanı yani aşığın uğrak yeridir. Kâ'be sevgilinin mahallesi ile kıyaslanmaktadır. Aşığa göre Kâ'be' yi tavaf etmektense sevgilin mahallesini tavaf etmek daha kıymetlidir. Ayrıca Kâ'be ile yine bir mekan olan meyhane kıyas edilmektedir. Hangi dine mensup olursa olsun ister puthane ister Kâ'be yine de sarhoş olana, aşk sarhoşu olana meyhanenin toprağı her zaman daha kutsal gelir.

Kâfir, Müslüman olmayanlar için kullanılan bir tabirdir. Beyitlerde kâfir, aşığa zulmünden dolayı rakibe benzetilmektedir. Âşıkla rakip nasıl bir rekabet içinde ise âşıkla kâfir de aynı rekabetin içindedir. Lakin bazen aşığın gözünde kâfir ile rakip de kıyaslanmaktadır. Rakip kâfirden daha da aşağıda görülmektedir. Ayrıca kâfir, gazi ile de kıyaslanmaktadır. Kâfirin kastı İslam' a ve imanadır. Bu nedenle imana karşı hep rakip halindedir. İman sahibinin imanını yok etmek istemektedir.

1.1.Âdem

İlk peygamber ve ilk insandır. İlk rekabet de Âdem ile şeytan arasındadır**.**

1.1.1. Âdem- Şeytân

Cennet-i kûyıñdan ayırdı Mesîhîyi rakîb
Akıbet çıkardı bak şol âdemüñ şeytânına

Mesîhî g. 234/10, s. 176

Tıpkı şeytanın sonunda Âdem' i cennetten çıkardığı gibi rakip de Mesihi' yi mahallenin cennetinden çıkardı.

1.2. Ali

Son halife olan Hz. Ali' den divan şiirinde sıkça bahsedilmektedir. Peygamberimizin damadı olması, Allah'ın aslanı (Haydar) ifadesiyle, Zülfikar adlı kılıcı, Düldül adlı atı ve Yezid ile olan münasebetiyle anılır.

1.2.1. Ali-Rüstem

Kuvvet-i tab'îde ger vârise teslîm edelim
Ola mı Hayder-i Kerrâra mukâbil Rüstem

Nef'î, 51. kaside, s. 120

Hz. Ali' ye Rüstem hiç karşılık gelir mi, gelmez. Yaratılışın kuvvetinin eğer mirasçısı varsa bu mirası Hz. Ali'ye teslim edelim.

1.2.2. Ali-Yezid

Şâhım bana cefâ-yı rakîbe vefâ işin
Nâmın Ali mahabbetin illâ Yezîdedir

Hayâlî g. 41/4, s. 54

Sultanım senin işin bana hep cefa, rakibe ise vefadır. Namın Ali olsa da muhabbetin hep Yezide' dir. Muaviye' nin oğlu ve Emevî devletinin ikinci halifesi olan Yezid, Kerbelâ olayı ile anılır. Ali ile arasında bir düşmanlık söz konusudur. Bu nedenle rakip halindedirler.

1.3. Azrail

Ölüm meleği olarak bilinir. Mukayese edildiği konu da ölümle ilgili olacaktır. Sevgilinin güzellik unsurları âşıkları tıpkı Azrail gibi öldürmektedir. Bu ölümlere ancak diriltilerek yani can bahşedilerek karşı konulabilir. Bunu da İsa peygamber mucizelerinde göstermektedir. Doğal olarak İsa peygamber ile Azrail can alıp verme konusunda yarışmaktadır.

1.3.1.Azrail- İsa

Çeşmin öldürse ne gam çeşme-i cân dudağın
Melekü'l-mevt ise ol bu dem-i Îsi mi değil

Şeyhî g. 106/2, s. 79

Gözlerin öldürürse bu gam değildir çünkü dudağın can verir. Tıpkı Azrail'in can alıp İsa' nın dirilttiği gibi.

1.4. Cennet

Gölgelik bahçe anlamına gelmektedir. Divan edebiyatında çok zaman "behişt" olarak karşımıza çıkar, sevgilinin mahallesi aşığın cenneti kabul edilir. Sevgilin mekanı ile cennet kıyas yoluyla da kullanılır.

1.4.1.Cennet- Cehennem

Degül mi bezm-i vasl-ı yār firdevs
Belā-yı sohbet-i agyār tamu

Bâkî g. 398/3, s. 215

Sevgiliye kavuşma meclisi nasıl cennete denk ise başkalarının sohbetinin belası da tıpkı cehennemdir.

1.4.2.Cennet- Gül Bahçesi

Ya Rıdvân bahsile gelse temâşa-yı gülistâna
Görüp tercih eder bâğı bihişt-i câvidân üzre

Nef'î 5. kaside, s. 11

Eğer Rıdvan gül bahçesini seyretmeye gelseydi, gül bahçesini sonsuz cennetin bahçelerine tercih ederdi.

1.4.3.Cennet- İstanbul

Şehr-i hoş-âb u hevâ ya'nî Stanbul kim eğer
Tarhını görse behişti unuturdu Âdem

Nef'î 51. kaside, s. 119

Âdem eğer havası ve suyu güzel olan İstanbul şehrinin bahçesini görse cenneti unuturdu.

1.4.4.Cennet- Meclis

Heman-dem kıldılar bir âli sohbet
Nice sohbet ki oldı reşk-i cennet

Azizi'nin İstanbul Şehrengizi[1]

Bir anda toplandılar, cenneti bile kıskandıran bir yüce sohbet kurdular.

1.4.5.Cennet- Sevgilinin Mahallesi

Sana cennet bize mahalle-i dôst
Bu hevâda uçar heves nidelim

Şeyhî g. 120/6, s. 85

[1] Sebeb-i Te'lif-i Vasf-ı Zenan ve Ta'rif-i Mahbûbehâ-i Devr-i Zaman

Sana cennet, bize dostun mahallesinin arzusunun hevesi daha iyi gelir, ne yapalım.

Yâr kûyunda müselmanlar ger olsaydı yerüm
Kâfirem ger Ravza-i Rıdvâna eylerdüm heves

Fuzûlî g. 124/2, s. 318

Ey Müslümanlar, eğer yarin mahallesinde bir yerim olsaydı, Ravza-i Rıdvan'a heves edersem kâfir olayım.

Ravza-i kûyunda tapmışdur Fuzûlî bir makâm
Kim ana cennet kuşu yetmez min ıl uçmağ ilen

Fuzûlî, g. 222/5, s. 548

Fuzûlî, senin diyarının cennetinde nasıl bir makama eriştiyse cennet kuşu bin yılda o makama erişemez.

Hele ben şöyle kıyâs eylerin ey gayret-i hûr

Kûyuña nisbet ola gül-şen-i cennetde kusûr

Bâkî g. 125/1, s. 101

Ey güzelin gayreti benim kıyaslamama göre cennetin gül bahçesinin kusuru olur, senin mahallenin kusuru olmaz.

Zâhidâ cennet ne yapam kûy-ı dilber var iken
Anmazam Tûbâyı ol kadd-i sanavber var iken

Hayâlî g. 304/13, s. 124

Ey zâhid, sevgilinin mahallesi varken cenneti ne yapayım, sevgilinin boyu varken neden Tûbâyı anayım, anmam.

1.5. Harut/Marut

Büyü ve sihirde meşhur meleklerdir. Edebiyatta Bâbil, Çâh-ı Bâbil, câdû ile sevgilinin saçları, gözleri ve gamzesi de birlikte anılırlar. Harut ile Marut' un kuyuda cadılarla bahse girmesi, sevgilinin güzellik unsurlarından olan bakışların cadılarla fitnelik yönünden benzer olması münasebetiyle kullanılmaktadır.

1.5.1.Harut/Marut- Sevgili

Gamze-i fettânını koydun ki yıkdı 'âlemi
Bahse dalmışken çeh-i Bâbülde câdûlarla sen

Nedîm g. 103/2, s. 241

Sen Babil' in kuyusunda cadılarla yarışa girmişken yerine fitneci bakışını koydun, gözlerin bu arada âlemi yıktı geçirdi.

'İlm-i câzûlukda bir üstâddur çeşmüñ senüñ
Görse Hârût ile Mârût'ı geçerd'anlara bend

Mihrî g. 15/2, s. 42

Senin gözlerin cadılık ilminde bir üstat olduğundan bu konuda Harut ile Marut' u geçerdi.

Mihmân-ı zenahdânın idi cân-ı Hayâlî
Hârût ile çâhı yok iken Bâbil içinde

Hayâlî g. 374/5, s. 156

Babil'in içinde Harut ile kuyusu yokken Hayâlî' nin canı, çene çukurunun misafiridir.

1.6. Huri

Cennet kızı olarak ifade edilmektedir. Safran, misk, anber ve kafur gibi güzel kokulardan yaratıldığı rivayet edilmektedir. Aşığın karşısında sevgililer birer huri kızıdır. Çünkü onların bulunduğu her yer aşığa göre bir cennettir.

1.6.1.Huri- Sevgili

Âdem olan seni perîye nice benzete
Kim cennet içre huride olmaya bu sıfat

Şeyhî, g. 7/2, s. 43

Cennetteki huride olmayan bu yüzü insanoğlu nasıl periye benzetebilir.

1.7. İbrâhim

İbrahim peygamber en çok Nemrut tarafından ateşe atılması ve ateşin gülşene çevrilmesi ile anılmaktadır. İbrahim'in rakibi kötülükleriyle ün salmış olan Nemrut'tur.

1.7.1.İbrâhim- Nemrût

Ne gussa câna Nemrûd-ı gamuñdan çünki olmışdur
Dil İbrâhimine şevk-i ruhuñla gülsitân âteş

Mesîhî g. 108/4, s. 120

Cana Nemrut'un gamından ne diye keder olsun. Çünkü gönül İbrahimine, yanağın arzusuyla gül bahçesi ateş olmuştur.

1.8. İsa

Mesih adı ile de bilinen peygamber nefesi ile hastalara şifa olmaktadır. Bu nedenle Azrail ile ölüm- yaşam konusunda beyitlerde karşı karşıya gelmektedir. Ayrıca şair Mesihi kendine övgüde bulunmak için bu isimle cinas sanatı kullanarak anlatımını kuvvetlendirmektedir.

1.8.1.İsa-Azrail

Çeşmin öldürse ne gam çeşme-i cân dudağın
Melekü'l-mevt ise ol bu dem-i Îsi mi değil

Şeyhî g. 106/2, s. 79

Gözlerin öldürürse bu gam değildir çünkü dudağın can verir. Tıpkı Azrail'in can alıp İsa' nın diriltliği gibi.

1.8.2.İsa-Mesîhî

Göge çıkardum kemend-i âh ile
Korkaram ben çıkıcak iner Mesîh

Mesîhî g. 28/4, s. 84

Ahın kemendi ile ben göklere çıkardım. Ben çıkınca Mesih inecek diye korkarım.

Gözi cân-bahşdur Mesîhînüñ
Sanasın kim Mesîh-i Meryemdür

Mesîhî g. 63/7, s. 99

Mesihi'nin gözü can bağışlayandır. Onu gören Meryem'in Mesih'i sanır.

1.9. Kâ'be

Mekke' de Harem-i Şerîf'in içinde bulunan kutsal binadır. Tasavvufa göre ilahi aşk gönülde olduğu için asıl Kâ'be gönüldür. Divan şiirinde aşk, sevgi, güzellik gibi kavramlar için kullanılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâ'be' ye benzetilir.

1.9.1.Ka’be- Meyhane

Ne bütgede ne Ka’be gerek âşıka Nef’î
Hâk-i der-i meyhâne yeter secdegeh-i mest

Nef’î, g. 22/5, s. 162

Ey Nef’î aşığa ne puthane ne Ka’be gerekir. Sarhoş olana secde için meyhane kapısının toprağı yeter.

1.9.2.Kâ’be- Sevgilinin Mahallesi

Hâk-i kûyun Kâ’be’ye nisbet kılan bilmez mi kim
Bunda her dem anda bir nevbet olur vâcib tavâf

Fuzûlî, g. 145/5, s. 366

Senin diyarının toprağını Kâ’be’ ye benzeten bilmez mi acaba senin diyarını her an, Kâ’be’ yi de bir defa tavaf etmek vaciptir.

Âşyân tâ ravza-i kûyunda tutdu murg-i dil
Geçdi tavâf-ı Ka’beden uçmağa pervâ etmedi

Fuzûlî, g. 146/5, s. 268

Gönül kuşu, yuvasını mahallenin cennetinde tuttuğundan Kâ’be’ yi tavaftan vazgeçti, cennete ilgi duymadı.

Bir kez tavâfın itmegi bin ᶜömre virmezin

Ey hâcî saña Kaᶜbe baña kûy-i dil-rübâ

Bâkî, g. 10/3, s. 61

Ey hacı, senin için Kâ’be ne ise bana sevgilinin mahallesi odur. Bir kez tavaf etmeyi bin ömre değişmem.

1.10. Kâfir

Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayanlara denilmektedir. Divan edebiyatında Müslüman olmayanlar için kullanılmış, Mü'min' in zıddı olarak kabul edilmiştir. Kâfir kelimesi siyah ile de özdeşleşmiştir. Sevgilinin saçı ve beni aşığa ettiklerinden dolayı kâfirlik ile suçlanır.

1.10.1.Kâfir- Âşık

Öldürmesi gazâ deyü 'uşşâk cem' olup
Kâfir rakîbe her birisi bir taş urdılar

Mihrî, g. 37/4, S. 54

Âşıklar, kâfir rakibi öldürmesi gazadır diyerek bir araya gelip her biri bir taş attı.

1.10.2.Kâfir- Gazi

Kûyuña varup Mesîhî tutuşur agyâr ile
Sanki gâzîdür ki akına varup kâfir tutar

Mesîhî, g. 48/5, s. 92

Mesîhî, sevgilinin mahallesine gidip ağyar ile kavgaya tutuşur. Sanki akına gidip kâfiri vuran gazidir gibidir.

1.10.3.Kâfir-İman

Boynına çeşmi 'âşıkuñ zünnâr-ı zülfin bagladı
Şimdi görüñ ol kâfiri kasd eyler îmânına dek

Mihrî, g. 90/2, s. 83

Gözü aşığın boynuna saçının zünnarını bağladı. Şimdi görün o kâfirin imanına kadar kasteder. Saç aşığa ettiği eziyetten dolayı kâfirle işbirliği içindedir. Ayrıca zünnar da kâfirlik alametidir.

1.10.4.Kâfir-İslâm

Kirpügüñ okın şehâ togrı tutar ancak gözüñ
Var ise kasdı yine ol kâfirüñ İslâmadur

Mesîhî, g. 84/4, s. 109

Ey sultanım, eğer gözün kastederse kirpiğinin okunu hedefe doğru tutar. O kâfirin kastı yine İslamadır.

1.10.5.Kâfir-Rakib

Ben nice teşbih edem bî-din rakîbi kâfire
Kâfirin hôd kendi zu'm-i fâsîdince dini var

Ahmet Paşa, g. 52/4, s. 120

Dinsiz rakibi ben kâfire nasıl benzeteyim. Çünkü kâfirin kendi kendine yanlış inançlı dini vardır.

1.11. Kevser

Divan Edebiyatı’ nda sevgilinin dudağı için kullanılan Kevser, aslında cennete bir suyun adıdır.

1.11.1.Kevser- Şarap

Dem bu demdir be-hey idrâksiz endîşeyi ko
Kevseri havzı ile sâgar-ı sahbâya deği

Nef’i, g. 59/2, s. 174

Ey akılsız! Vakit bu vakittir, düşünceleri bir kenara at. Kevser’ in suyu ile kadehteki şarabı değiştir.

Garezun Kevser ise meyden giç

Yohsa al nakdi nisye isteme hîç

Fuzûlî, Beng ü Bade

Kevser içmeye heves ediyorsan şaraptan vazgeç. Boşuna şarabı peşin isteyip durma.

Bâde mahrûmu âb-i Kevser içer

Kimse, Kevser dime, mükerrer içer

Fuzûlî, Beng ü Bade

Şaraptan mahrum olan Kevser suyu içer, Kevser suyu deme defalarca kaynayan şarabı içer.

Kevseri añmaz ol içdügi mey-i nâbı içen
Mescide varmaz o varduğı kilisâyı gören

Avnî, g. 61/4, s. 28

Onun içtiği parlak şarabı içen Kevser' in adını bile anmaz. Onun gittiği kiliseyi gören bir daha mescide ayak basmaz

1.12.Mûsâ

Musa peygamber Allah'ın Tûr 'da tecelli edişi, Firavun ile olan mücadelesi, Yed-i Beyza mucizesi ve Şu'âyb peygambere çoban durması münasebetiyle anılır.(Kurnaz,1987;65) Musa peygamberin rakibi Firavun acımasız bir hükümdardır.

1.12.1.Mûsâ- Firavun

Mûsâ gibi kır âlini fir`avn-ı rakîbüñ

Tâ sen şeh-i hüsne diyeler âl kırandur

Mesîhî g. 58/3, s. 97

Sen güzellik padişahına hile kıran demeleri için, Musa gibi rakibi firavunun soyunu kurutmalısın. “Âl kıran” zorbalık kullananlar için söylenen bir sözdür. Soyu çürütmek, yok etmek anlamı da vardır. “Âl-i Cengiz” Cengiz soyu çağrışımından yola çıkarak Anadolu’ daki Moğol istilasıyla bir bağlantısı olduğu da düşünülebilir.[2]

1.13. Rıdvân

Cennetin kapıcısı olan büyük meleğin adıdır. Ravza-ı Rıdvan kelimesi ise cenneti anlatmaktadır. (Pala, 1995;376) Rıdvan ile sevgilinin güzellik unsurları bazen kıyaslanabilir. İkisi arasında kıyasıya bir rekabet yaşanabilir.

1.13.1.Rıdvan-Sevgilinin Bakışı

Ey kemân-ebrû varursañ cennete
Tîr-i gamzeñ atışa Rıdvân ile

Mesîhî g. 243/6, s. 180

Ey keman kaşlı sevgili, eğer bir gün cennete kavuşursan orada Rıdvan ile bakışının oku yarışsın.

1.14. Şeytan

En büyük melek olarak bilinir ve Âdem kıssası ile daha çok anılır. Kıssada da belirtildiği gibi Âdem peygambere secde etmediği için lanetlenmiştir. Şeytan ateşten yaratıldığından topraktan yaratılan Âdem’ i kendinden üstün görmemiştir. Fakat bu durum neticesinde Âdem ile şeytan arasında rekabet yaşanmıştır. Harut ile Marut’ un cadılarla aynı fitnelik özelliğe sahip olan sevgilinin bakışları ile rekabete girmesi de beyitlerde ele alınan konulardandır.

---

[2] http://www.anlam.net

1.14.1. Şeytan-Âdem

Her perî-rûnuñ olur meyli rakîb-i dîve
Cân u dil virmek ile bunlara âdem yaramaz

Bâkî g. 203/3, s. 137

Âdem can ve gönül verse de her peri yüzlünün şeytan rakibe meyli olur.

Kûyuñda bak rakîb ile baña ki bilesin
Cennet içinde div ile Âdem hikâyetin

Mesîhî g. 193/3, s. 158

Mahallende rakip ile bana bir bak ancak o zaman cennetin içinde Âdem ile şeytanın hikâyesini anlarsın.

1.14.2. Şeytan-İman

Söyleşirken yâr ile nâ-geh çıkagelse rakîb
Gûyiyâ îmânum almak kasdına şeytân gelür

Ravzî, g. 78/3, s. 345

Sevgili ile söyleşirken ansızın rakip çıkıp gelirse bilirim bu şeytan imanımı almak kastıyla gelir.

Cüdâ görüb beni ağyâr yârum almağ istermiş
İlâhî sakla şeytândan ölüm vaktinde imânum

Vasfî, g. 43/7, s. 99

Ayrı görüp başkaları sevgilimi almak istemiş. Allah'ım imanımı ölüm vaktinde şeytandan sakla.

Şerâr-ı âh ile sürdük rakîbi âsitânından
Şeyâtîni felekde recm iden gûyâ şihâbûz biz

Süheylî g. 89/3, s. 296

Ahımın kıvılcımı ile rakibi gökyüzünden sürdük. Şeytanı felekte taşa tutan güya cesaretli kimseyiz biz.

Men' eylemiş habib sözün Şeyhî'den rakîb
Şeytân eğer değil niçin îmâna kasd eder

Şeyhî g. 44/6, s. 57

Sevgili sözünü Şeyhî' den esirgedi ve rakip eğer şeytan değilse niçin imana kasteder?

1.14.3. Şeytan-Melek

Perî yüzlüm sür ağyarı kapından
Melek yeri ne şeytân menzilidir

Şeyhî g. 51/6, s. 59

Peri yüzlü sevgili, ağyarı kapından uzaklaştır. Çünkü meleğin olduğu yer şeytanın hedefidir.

1.15. Tûbâ

Kökü yukarıda dalları aşağıda olan cenneti gölgelendiren ilahi bir ağaçtır. Çok çeşitli lezzetlere sahip olan meyvelerinin olduğu rivayet edilmektedir. Divan şiirinde gölgesi ve boyu ile anılmaktadır. Sevgilinin boyu Tûbâ' ya benzetilmektedir.

1.15.1.Tûbâ-Sevgili

Çü dîdârından ermiştir başıma sâye-i devlet
Göyünsem şevkı tâbında gerekmez gölge tûbâdan

Şeyhî, g. 130/2, s. 88

Devletin gölgesi senin sayende başıma konmuştur. Bunun şevkiyle övünürüm Tûbâ gölgesi gerekmez.

Tûbâya hem-ser olmaga hiç itmez iltifât
Ol serv-i bâg-ı 'işve 'aceb ser-firâz olur

Mezâkî, g. 101/5, s. 163

Tûbâ' ya arkadaş olmaya hiç yanaşmayan o cilve bağının servisi nasıl benzerlerinden üstün olur.

Eger bâg-ı cinân u zıll-i tûbâ olsa sultânum
Gerekmez seyr-i gül-şen sâye-i serv-i çemen sensüz

Mezâkî, g. 181/2, s. 212

Eğer sultanım, cennet ve Tûbâ ağacının gölgesi de olsa sensiz gül bahçesinin dolaşmak ve çimen servisinin gölgesi bana gerekmez.

Servi boyuna dest-i çınâr ere mi ey dôst
Tûbâ dahi ol kadd-i hırâmâna erişmez

Hayâlî, g. 209/4, s. 84

Servi boyuna ey sevgili, çınarın eli nasıl erişsin, erişemez. O salınan serviye Tûbâ bile erişemez.

1.16.Yusuf

Yusuf peygamber güzelliği ile tanınmış bir peygamberdir. Bu nedenle edebiyatımızda sevgili ile güzellik yönünden kıyaslanır.

1.16.1.Yusuf- Sevgili

Seni Yūsufla güzellikde sorarlarsa bana
Yūsufı bilmezin amma seni ra'nā bilürin

Bâkî g. 363/2, s. 195

Seni Yusuf ile güzellikte kıyaslasalar Yusuf'u bilmem ama seni güzel bilirim.

Dünyā deger ol māh-likā dil-ber-i garā
Yūsufda dahı yokdur anuñ hüsn ü bahāsı

Bâkî g. 508/6, s. 285

O ay yüzlü sevgilinin beyaz teni dünyaya değer. Yusuf'ta bile onun güzelliği ve pahası yoktur.

Cemâl-i Yûsuf içün yaralandıysa eller
Benim nigârım için başlar gider elden

Hayâlî g. 337/4, s. 139

Yusuf'un yüzünü görünce yaralandıysa eller, benim sevgilim için başlar gider.

2. TASAVVUF UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

Tasavvuf, sof giymek, saf olmak, ilk safta bulunmak, suffa ashabı gibi yaşamaktır. Baştanbaşa edebtir, kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir. Kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir. Nefse karşı girişilen ve barışı olmayan bir savaştır. Herkesin yükünü çekmek, kimseye yük olmamaktır. Bütün mensuplarının birbirini dost ve kardeş tanıdığı bir birliktir. Hak ile birlikte ve O'nun huzurunda olma halidir. Hakk'ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle yaşatmasıdır. Keşf ve temaşa halidir. Temiz bir kalp, pak bir gönül sahibi olmaktır. Nefsinden fani, Hak ile Bâkî olmaktır. Kamil insan olmaktır. Hakk'a ermektir. (Uludağ,1991;470)

Tasavvuf terimlerinden biri olan vâ'iz, herkese nasihatler vererek onları Hak yoluna sevketmek istemektedir. Ne var ki âşık, rind ve meyhanenin piri onu dinlememektedir. Onlar için cennet sevgili mekanıdır. Vâ'izin anlattıkları kuru, tadsız hikâyeden öteye gidememektedir. Vâ'iz ne kadar şaraptan vazgeçip Kevser hayali kurmaya iknaya çalışsa da aşk şarabı içenlere bu lakırdılar boş gelir. Bu nedenle her iki taraf da kendi fikrini kabul ettirmek için bir rekabet halindedir.

Kalbiyle Allah'a yönelen sûfî; âşık, rind, şair ve rakib ile sürekli bir fikir yarışındadır. Her iki taraf da kendi safının doğruluğunu kanıtlama çabasındadır. Sevgilinin eli ve dudağı rindde varken rindi namaza ikna etmenin boş bir çaba olduğu beyitlerde açıkca görülmektedir. Sûfî tilkiye, rakib ise köpeğe benzetilmektedir. Nasıl tilki ile köpek birbirini sevmezse rakib ile de sûfî birbirini sevmez. Rind olan meyhaneciyi kendine şeyh seçmiştir. Ona göre sûfînin fikirleri imana zarar vermektedir.

Zahid ham sofudur. Onun dini ve imanı gösterişten ibarettir. Zâhid ile rind karşıt tiplerdir. Zâhid cehennem ateşinden korktuğu için sevgilinin sevgisinden vazgeçmiştir. Rind ise sevmeyi, aşkı iyi bilmektedir. Hatta zâhide aşkı öğretmeyi bile teklif etmektedir. Çünkü zâhid bu konuda çok cahildir. Ayrıca zâhid; âşık, meyhane piri ve şairle de aşk mevzunda rekabet etmektedir. Hepsi de zâhidi laftan anlamayan, sözün değerini bilmeyen ve aşkı kavrayamayan bir cahil olarak görmektedir.

Abdal, Hakk sevdasıyla kendinden geçmiş kişi olarak karşımıza çıkar. Beyitlerde zâhid ve âşık ile kıyaslanmaktadır. Âşığa göre abdal, bu dünyayı hayranlıkla seyredip gezer, asıl aşk ateşiyle kendini yollara atan kendisidir.

Nâsih, nasihat eden kişidir. Âşık ile mukayese edilmektedir. Nâsih gelecek hakkında ve şaraptan vazgeçmesi için aşığa öğütlerde bulunmaktadır. Lakin aşkın sesi

ile dolu kulaklar bu masalları duyamaz, şaraptan tövbe edemez. Âşık ısrarla sözünden dönmez, nâsih de öğüt vermeye devam eder.

Âşık ve onun gibi gönül ehli olanlara tasavvuf düşünürleri fikir açısından ters gelir, aşk konusunda kendilerini onlardan daha üstün görürler ve onların aşka bakış açılarını sığ bulurlar.

2.1.Abdal

Halk içinde dolaşan, ermiş diye bilinen kimselere denir. İlim ve gönül erbabının bütününe de denir. Tasavvufta kendini kaybeden ve coşku haline girenler için kullanılır.

2.1.1.Abdal-Âşık

Dostum her an rakibe soyunup çıplak kaldığından billah sen, ben gibi dervişi abdal eyledin.

Âşık ki sûz-ı ^{c}aşk ile ^{c}uryân olup gezer

Abdâldur ki ^{c}âlemi hayrân olup gezer

Bâkî, g. 138/1, s. 106

Âşık olan aşkın ateşi ile çıplak olup gezer, abdal ise bu cihanı hayran şekilde gezer.

2.1.2.Abdal-Zâhid

Kendin gibi zâhid beni bî-hâl mi sandın
Şûride-i aşk olanı abdâl mı sandın

Hayâlî, g. 240/6, s. 95

Zâhid, kendin gibi beni halsiz mi sandın yoksa aşktan perişan olanı abdal mı sandın?

2.2.Nâsih

Nasihat veren, bir nevi vâ'izlik görevini yerine getirendir.

2.2.1.Nâsih-Âşık

Bin söylesen kelâmını nâsih işitmeziz
Sît ü sadâ-yi aşk ile pürdür kulağımız

Hayâlî, g. 199/10, s. 79

Aşkın sesi ile kulağımız dolu olduğundan nâsih boşuna konuşma biz senin sözlerini duyamayız.

Nâsih sözünün gerçi çok va'de-i ferdâsı
Ammâ ki benim gönlüm efsâne kabûl etmez

Hayâlî, g. 206/3, s. 83

Nâsih yarın için verilmiş olan sözün çok fakat benim gönlüm masal dinlemez.

Buyurma tevbe mana ol şarâbdan nâsih
Ki örse anı dutar cezm-i terk-i tevbe Nasûh

Fuzûlî, g. 55/2, s. 166

Ey nâsih, bana bu şaraptan tövbe etmeyi öğütleme. Bu şarabı Nasuh tövbesi görse tövbeyi terk etmeye karar verir. "*Allahım, sen benim Rabbimsin Senden başka ilâh yoktur Sen beni yarattın. Ben de senin kulunum. Gücüm yettiği kadar senin vaadin ve ahdin üzerineyim. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım Senin bana verdiğin nimetini itiraf ederim. Günahımı da itiraf ederim. Beni mağfiret et Çünkü günahları ancak sen bağışlarsın*." Şartlarına uygun olarak içten, kalben yapılan tövbeye Nasuh Tövbesi denir. İnanışa göre bu tövbeyi eden yeni doğmuş bebek gibi günahsız olur.[3]

---

[3] http://www.mumsema.com

2.3.Sûfî

Sûfî Allah' ın seçkin kullarının özellikleriyle nitelenmiş kimsedir, bu nedenle de sûfî adını almıştır. Sûfî kalbi pastan arınmış, fikir ile dolmuş, insanlardan uzaklaşıp Allah'a yönelmiş, altının ve çakılın kendisine denk göründüğü kimsedir. (Kâşânî, 2004; 338)

2.3.1.Sûfî- Âşık

Âşık sürer safâyile dîdâr sohbetin
Sôfî bucakda cennet umar erba'în ile

Şeyhî, g. 160/2, s. 99

Sevgilinin sohbetiyle âşık sefa sürerken, sûfî kırk gün çile çekmekle cennetten bir köşe umar.

Sûfî gibi münkir değiliz keyf-i şarâba
Biz mu'tekid-i mürşid-i seccâde-i aşkız

Nef' î, g. 51/5, s. 171

Sûfî gibi şarap keyfini inkâr eden değiliz. Biz aşkın seccadesinin mürşidine inananlarız.

Sōfī gelicek açma sakın 'aşk hadīsin

Dānā-dil isen sırrunı nā-dāne tuyurma

Bâkî, g. 405/4, s. 220

Sûfi gelince aşk bahsini sakın açma. Bilen gönül isen sırrını cahile duyurma.

Yār işiginde rakībüñ yirin umma sōfi
Baglamaz kimse seni ol kapuda har yirine

Bâkî, g. 422/4, s. 232

Ey sûfi, sevgilinin eşiğinde rakibin yerinde olacağını zannetme. Seni o kapıya eşek yerine bile kimse bağlamaz.

2.3.2.Sûfî-Rakib

Rakibi sûfı dahi sevmez imiş
Ki olmaz kelbden rubâh hoşnûd

Mesîhî, g. 40/3, s. 89

Tilki köpekten hoşlanmadığından sûfî de rakibi sevmez.

2.3.3.Sûfî-Rind

Rindüñ eli nice dege sûfi namâza kim
Bir elde la`1-i dilber ü bir elde câm ola

Mesîhî, g. 247/4, s. 182

Rindin bir elde sevgilinin dudağı ve bir elde kadeh olsa sûfînin eli namaza nasıl değsin.

Biz ol rind-i sebük-dest-i kadeh-peymâ-yı 'ışkuz kim
Bize pîr-i mügândan gayrı şeyhe bî'at el virmez

Mezaki, g. 179/8, s. 210

Bize meyhaneciden başka hiçbir şeyhin el vermesi kabul olmadığından aşkın sarhoşluğuna eli yatkın o rind biziz.

Hûn-i ciğer içenleri sôfî ne bilirsin
Gözler gerek ol meclise peymânelik eyler

Şeyhî, g. 65/5, s. 65

Sûfî, ciğer kanını içenleri nereden bileceksin. Bunu bilebilmen için o mecliste kadeh sunan gözlerinin olması gerekir. Ne yazık onlar sende yok.

Meclis boşalmasın doludan sôfîyi görüp
Yaş sebzeler içinde nice kuru kab olur

Şeyhî, g. 70/7, s. 66

Sûfîyi görünce dolu olan meclis boşalmasın. Çünkü yaş sebzeler içinde birçok kuru kabuk bulunur.

Ey riyâli ameli assılı bilen sûfî
Gider ol fikri ki imâna ziyândır bilirim

Şeyhî, g. 119/6, s. 84

Ey gerçeği bilip de sahte ameli olan sûfi, senin o fikrin imana zarardır bunu bilirim.

Hây-i hûdan geçmedi meyhâneden gelmiş gibi
Görmedim sôfî gibi âlemde bir gavgâ-perest

Hayâlî, g. 114/3, s. 42

Gürültüden vazgeçmedi, meyhaneden gelmiş gibi bu âlemde sûfîden daha kavgacı birini görmedim.

Ey esîr-i dâm-ı gam bir gûşe-i meyhâne dut
Dutma zühhâdun muhâlif pendini peymâne dut

Fuzûlî, g. 41/1, s. 130

Ey gam tuzağına esir olan, bir meyhane köşesine çekil ve sûfiların nasihatını tutma, kadeh tut.

2.3.4.Sûfî- Şair

Zikri sôfînin sevâb u fikri Şeyhî'nin günâh
Bâri mahrûm olmayısar ikimizden birimiz

Şeyhî, g. 81/7, s. 70

Sûfinin zikrinin sevabından ve Şeyhi' nin fikrinin günahından ikimizden biri mahrum olmasa bari.

2.4.Vâ'iz

Nasihat, pend, öğüt veren anlamındadır. Belli yerlerde, özellikle cami ve mescitlerde oturup halka öğüt veren din adamıdır. (Uludağ,1991;505)

2.4.1.Vâ'iz-Âşık

Ko cengi çeng-i 'aşkun n'eydügin bilmezsin ey vā'iz

Ne ra'nā söyler ol çeng ile mūsīkān tuymazsın

Bâkî, g. 396/4, s. 214

Ey vâ'iz, bırak kavgayı aşkın sazının ne olduğunu bilmezsin. O saz ile ne güzel söyler müzisyen duymazsın.

Hûr ü Tûbâ vasfın ey vâ'iz bu gün az eyle kim
Hem-dem ol Tûbâ-hırâm ü hûr-peykerdür mana

Fuzûlî, g. 21/3, s. 80

Ey vâ'iz, bana cennetteki hurileri ve Tûbâ ağacını anlatma, çünkü bugün Tûbâ gibi salınan ve huri gibi güzel olan sevgili benimledir.

2.4.2.Vâ'iz-Meyhanenin Piri

Vâ'ız-ı şehri işitdüm ki yalan söyler imiş
Pîr-i meyhâneye sordum didi söyler gerçek

Mesîhî, g. 138/4, s. 134

Şehrin vâ'izi için yalan söyler dediler, meyhanenin piri için de gerçeği söyler dediler. Kimin yalan kimin doğru söylediği belli değildir, yalanla gerçek karışmıştır.

Nağme-i pîr-i mugânla başımız hoş vâ'iz
Fark eder şîve-i te'sîr nefesden nefese

Şeyh Gâlib, g. 277/4, s. 310

Vâ'iz, başımız meyhanenin ihtiyarının namesiyle hoş olmuştur. Bu sesin tesiri nefesten nefese fark eder.

Pîr-i harâbâtın sözü çıktı Hayâlî gerçege
Vâ'iz gibi salmaz beni efsâneden efsâneye

Hayâlî, g. 370/5, s. 154

Meyhanenin pirinin sözünün gerçek olduğu ortaya çıktı, vâ'iz gibi beni efsaneden efsaneye salmaz.

2.4.3.Vâ’iz-Rind

Vâ’iz ne kadar Kevser ü hûr ansa uzatsa
Olmaz mey ü mahbûbdan elkıssa ferâğım

Nef’î, g. 82/4, s. 181

Vâ’iz ne kadar Kevser’ den, huriden bahsetse de ben yardan ve şaraptan asla vazgeçmem.

Vâ’iz düşerdi meygedeye kordu mescidi
Görse safâ-yı meclis-i rindânemiz bizim

Nef’î, g. 79/6, s. 180

Bizim rind meclisimizin sefasını görseydi, vâ’iz mescidi bırakır meyhaneye düşerdi.

Ögmesün ‘āşıklara vā’iz riyāz-ı cenneti

Bāg-ı hurrem olmaz ehl-i ‘aşka dīdāruñ gibi

Bâkî, g. 485/5, s. 270

Vâ’iz, âşıklara cennetin bahçesini övmesin. Aşka sahip olanlara yüzün gibi mutluluk bağı olmaz.

Seninle terk-i riya denli güçdür ey vâ'iz
Şarâba tevbe Nedîm-i günâhkâre göre

Nedîm, g. 121/7, s. 248

Ey vâ’iz, günahkâr Nedim’e göre seninle şaraba tövbe etmekte zorlanırız. Çünkü bu senin yalanı terk etmen kadar güçtür.

Beni ālūde-dāmen sanma vā'iz mest gördünse

Senüñ bezmüñ gibi ben nice cāy-ı pākden geçdüm

Bâkî, g. 316/4, s. 171

Ey vâ'iz, beni sarhoş gördün diye iffetsiz sanma. Ben senin meclisin gibi nice temiz yerden geçtim.

Koyup tesbīh-i mercānı seni kim dinler ey vā'iz

Mufassal kıssa başlarsın garīb efsāne söylersin

Bâkî, g. 361/3, s. 193

Ey vâ'iz, mercan tesbihi koyup uzun hikâyeler anlatmaya başlar, garip efsaneler söylersin. Seni kim dinler vâ'iz.

Vâ'iz düşerdi meygedeye kordu mescidi
Görse safâ-yı meclis-i rindânemiz bizim

Nef' î, g. 79/6, s. 180

Bizim rind meclisimizin sefasını görseydi vâ'iz mescidi bırakır meyhaneye düşerdi. Ayrıca burada mescit ve meyhane arasında da tercih edilme bakımından bir mukayese söz konusudur.

2.5.Zâhid

Dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan el etek çeken kişidir. Kendini bütünüyle ahirete ve Hakk'a veren mala, mülke, makama ve şöhrete değer vermeyen, dünya ile ahiret arasında tercih yapmak gerektiği zaman ağırlığını daima ahiretten yana koyandır. Diğer bir manada zâhid, ham sofu, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz şekilci ve zahirci kişidir. Ârif ve âşık olmayan kimsedir. (Uludağ, 1991;533)

2.5.1.Zâhid-Abdal

Kendin gibi zâhid beni bî-hâl mi sandın
Şûride-i aşk olanı abdâl mı sandın

Hayâlî, g. 240/6, s. 95

Zâhid, kendin gibi beni halsiz mi sandın yoksa aşktan perişan olanı abdal mı sandın?

2.5.2.Zâhid-Âşık

Aşk oduna cân verir âşık kaçar zâhid velî
Duzahı âşıkların zâhidlerin ocağıdır

Hayâlî, g. 137/4, s. 76

Âşık, aşk ateşiyle can verir, zâhid ise kaçar. Fakat âşıkların cehennemi zâhidlerin ocağıdır.

Âşıkız dervâze-i şehr-i melâmet bekleriz
Zâhid-âsâ sanma kim kûy-ı selâmet bekleriz

Hayâlî, g. 200/13, s. 80

Aşığız, zâhid gibi selamet mahallesinin değil, ayıplama şehrinin kapısını bekleriz.

Kişver-i irfâna şâhız bî-serîr ü bî-külâh
Zâhidiz ammâ ki yokdur tâcımız misvâkimiz

Hayâlî, g. 206/3, s. 83

Bilim memleketinin şahıyız, tahtsız ve külahsız. Zâhidiz ama ne tacımız ne de misvakımız vardır.

Zâhidâ sen kıl teveccüh gûşe-i mihrâba kim
Kıble-i ta'at hamı-ı ebrû-yi dilberdür mana

Fuzûlî, g. 21/6, s. 82

Ey zâhid, sen mihraba karşı durup namaz kıl, benim kıblem sevgilinin kavisli kaşlarıdır.

Her kimün takdîrden mahsûdu öz kadrincedür
Ehl-i ışk ister zülâl-i vasl zâhid selsebîl

Fuzûlî, g. 174/3, s. 438

Herkes Allah'ın takdirinden kendi kadir ve mertebesine göre bir şey ister. Aşka sahip olanlar kavuşmanın saf suyunu, zâhid ise cennet ırmağını ister.

Der imiş zâhid ki olmak aybdur rusvâ-yi ışk
Bu sözü fâş etmesün rusvâ-yı âlem olmasun

Fuzûlî, g. 228/6, s. 559

Zâhid, aşk yüzünden rezil olmanın ayıp olduğunu söylüyormuş. Sakın bu sözü dallandırıp budaklandırarak kendisi halka rezil olmasın.

2.5.3.Zâhid-Meyhanenin Piri

Bende-i pîr-i harâbâtım ki yokdur sikleti
Zâhid-i zerrâkın olsun ilmi de irfânı da

Şeyh Gâlib, g. 280/1, s. 312

Ben meyhane pirininin kölesiyim bunun bir yükü yoktur ilim ve irfan riyakar zâhidin olsun.

2.5.4.Zâhid-Rind

Rindân-ı sebük-rûh iledür ülfetimüz hep
Biz dâg-ı dil-i zâhid-i magrûr-siriştüz

Mezaki, g. 182/7, s. 213

Hep sohbetimiz umursamaz rindlerledir. Çünkü biz yaradılışı gururlu zâhidin gönlünün yarasıyız.

Zâhidâ döndüñ ise ger yârdan sen nâr içün
Yanayın ol nâra ben ol yârdan ben dönmezem

Mihrî, g. 101/4, s. 89

Ey zâhid, cehennem ateşinden korktuğun için eğer sen o yardan vazgeçtiysen yanayım o ateşlere ben o yardan vazgeçmem.

Güzel sevmekde zâhid müskilin var ise benden sor
Bizim ol fende çok tahkikimiz itkânımız vardır

Nedîm, g. 26/5, s. 210

Zâhid, eğer güzel sevmekte bir sıkıntın var ise güzel sevmeyi bana sor. Benim gibi sevenlerin o ilimde doğruluğu kanıtlanmış çok bilgileri vardır.

Zâhid ölür gider gam-ı havz-ı behiştden
Biz bir kadeh şarâb ile def '-i gam eyleriz

Nedîm, g. 49/4, s. 220

Zâhid, cennetin havuzunun gamından ölürken biz bir kadeh şarap ile gamı defederiz.

Kendözüne ver öğüdün yürü i zâhidim diyen
Mahv edemezsin alnımın yazısı çün ezeldedir

Şeyhî, g. 37/2, s. 55

Ey kendine zâhid diyen, öğütlerini kendine sakla. Benim alnımın yazısını silemezsin senin sözlerin çünkü benim alın yazım ezeldendir.

Bana teklîf-i zühd etmezdi idrâk olsa zâhidde
Yazıklar kim anı âkil beni deli yazmışlar

Nef'î, g. 29/2, s. 169

Zâhidde anlayış olsaydı eğer bana zühdlüğü teklif etmezdi. Yazıklar olsun onu akıllı beni deli yazmışlar.

Zâhidâ kevseri yarın kim içermiş görelim
Hele biz nûş edelim câm-ı safâyı bu gece

Nef'î, g. 112/2, s. 191

Ey zâhid, hele bu gece sefa kadehini biz içelim de yarın Kevser'i kim içecek hep birlikte görelim.

Harâbât ehline dûzah azâbın anma ey zâhid
Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler

Hayâlî, g. 125/7, s. 46

Ey zâhid, zamana uyan yarının gamını taşımayan meyhane kişilerine cehennemi boşuna anlatma.

Zâhidâ sâgarı çekmek eger olduysa günâh
Sen sevâb içre bulun biz bu günâhı çekelim

Hayâlî, g. 277/3, s. 112

Ey zâhid, şarap içmek günah sayıldıysa sen sevap içinde bulun, biz bunun günahını çekeriz.

Kürsî-i va'zında ca'li ağlamakla zâhidâ
Aldayımazsın beni ben gürk-i bâran-dîdeyin

Hayâlî, g. 319/2, s. 131

Ey zâhid, ben feleğin çemberinden geçtiğimden beni, vaaz kürsüsündeki sahte ağlamalarınla aldatamazsın.

Tarîk-i Ka'be-i tahkîka girdim sanma ey zâhid
Seni Hinde revân etti reh-i Bengâle bilmezsin

Hayâlî, g. 332/4, s. 137

Ey zâhid, gerçek Ka’be’nin yoluna girdim zannetme. Bengale yoluyla seni Hint’e gönderdiğini bilmezsin.

Mürîd-i sâkiyem kim lûtfu ehl-i derde dâ’imdür
Ne hâsıl ehl-i zühdün şefkatinden kim müdâm olmaz

Fuzûlî, g. 109/4, s. 284

Sakinin müridiyim; çünkü onun dertlilere lütfu devamlıdır. Zâhidlerin şefkatinden bir şey çıkmaz zira devamlı değildir.

2.5.5.Zâhid- Şair

Şi'r-i Bākīye kulak tutmasa zāhid ne 'aceb

Söz güherdür ne bilür kadrini nā-dān güherüñ

Bâkî, g. 277/7, s. 159

Zâhid, Bâkî'nin şiirini dinlemese buna şaşılır mı, şaşılmaz. Söz değerli bir incidir cahil bunu bilemez.

Zāhidā 'aşk içre te'sīr eylemez Bākīye pend

Mest-i lā-ya'kil bilürsin diñlemez efsāneyi

Bâkî, g. 509/6, s. 286

Ey zâhid, Bâkî' ye aşk için yapılan nasihat tesir etmez. Sarhoş olan hikâye dinlemez bunu bilirsin.

İKİNCİ BÖLÜM:

CEMİYET UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

1. TARİHİ ŞAHSİYETLER BAĞLAMINDA REKABET

Divan Edebiyatı' nda hükümdarlar sıkça kullanılmıştır. Özellikle kasidelerde hükümdarlar övülmüştür. Hükümdarlara övgülerde bulunurken onların belirgin özellikle ön plana çıkarılmıştır. Kiminin adaleti, kiminin merhameti, kiminin ise kuvveti… Bu özellikleri mübalağalı anlatmak ve vurgu yapabilmek için İran' ın efsanevi şahsiyetleri ile kıyaslama yapılmıştır. Hükümdarlar onlardan her daim daha üstün görülmüştür.

1.1. I. Ahmet:

14. Osmanlı padişahı, 93. İslam halifesidir. Babası Sultan III. Mehmed, annesi Handan Sultan'dır. Sultan I. Ahmet, Kanuni Sultan Süleyman' dan sonraki padişahlar içinde devlet işleriyle yoğun şekilde uğraşan ilk padişah olarak kabul edilir. Sultan I. Ahmet yakalandığı tifüs hastalığından kurtulamayarak vefat etti. Saltanatında, hanedan veraset sistemini değiştirip kardeş katli yasasını kaldırmıştır. Yerine ailenin aklı başındaki en büyük üyesi padişah olur sistemini getirmiştir.

1.1.1.I. Ahmet- Rüstem

Rezmüñe mukâbil turamaz Sâm u Nerîmân
Rüstem olamaz erlük içinde saña hem-tâ

Mihrî, 5. kaside, s. 11

Sam ve Neriman senin kavgana karşılık veremez. Rüstem bile sana yiğitlik konusunda denk değildir.

Yüzüñe karşu cedel eyleyemez Sâm u Süvâr
Rüstem ü Zâl olamaz erlik ile saña garîm

Mihrî, 10. kaside, s. 21

Sam ve Süvar yüzüne karşı tartışamaz, Rüstem ve Zal sana (Sultan Ahmet) yiğitlik konusunda rakip bile olamaz.

1.2.II. Ahmet:

Sultan İbrahim Han'ın üçüncü oğludur. Annesi Hatice Muazzez Sultan'dır. İyi bir tahsil görmüştür. Arapçave Farsça'yı mükemmel bir şekilde öğrenmiştir. Kardeşi II. Süleyman'ın dört yıllık saltanatı sırasında sarayda kafes hayatı yaşadı. Çok merhametli ve vatanperver olan II. Ahmet Han, hasta olduğu zamanlarda bile, devlet işlerinden asla el çekmezdi. Zaman zaman kıyafetini değiştirerek halk arasında dolaşır, insanların dertlerini sabırla dinler, çare bulunması için gerekli yerlere emirler verirdi. İslamiyet'e hizmet hususunda derin bir mesuliyet hissi içinde hareket ederdi. Sanatkârları korur, onlara değer verir, daha iyiye ve daha güzele yönelmeleri için çalışırdı. Hattat olup, hattı güzeldi. Aynı zamanda şâirdir.

1.2.1.II. Ahmet-Rüstem

Tığın olsaydı miyânında eğer Behrâmın
Rüstemin hançerine sinesi olmazdı niyâm

Nedîm, 14. kaside, s. 43

Eğer Behram’ın belinde senin (Sultan II. Ahmet) kılıcın olsaydı Rüstem’in hançerine göğsü kın olmazdı.

1.2.2.II. Ahmet-Dârâ

Dâver-i devrân ki Dârâ gelse ger dergâhına
Ancak istihkâk-ı cây-ı mansıb-ı derbân bulur

Nef’î, 8. kaside, s. 19

Devrin hükümdarı olan Sultan Ahmet’in dergâhına Dârâ gelse bile ancak kapıcılık makamında kendine bir yer bulabilir.

1.3.III. Ahmet:

23. Osmanlı padişahı 102. İslam halifesidir. Babası Sultan IV. Mehmet, annesi Meh-Pâre Sultân' dır. Sultan III. Ahmet, ağabeyi Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine 22 Ağustos 1703 tarihinde 30 yaşında iken Edirne'de tahta geçti. Lale Devri boyunca padişahlık yapan Sultan III. Ahmet, hâttat ve şâirdi. "Necib" mahlasıyla şiirler yazdı. Ayrıca musiki ile de yakından ilgileniyordu. Avrupa'daki gelişmeleri inceleme fırsatı buldu ve matbaanın Osmanlı Devletine gelmesi için çok çaba sarfetti. 27 yıl gibi uzun bir süre tahtta kalan Sultan III. Ahmet, çıkan Patrona Halil İsyanı sonucunda, 1 Ekim 1730 tarihinde padişahlıktan çekildi.

1.3.1.III.Ahmet- Dârâ

Düşde görmüş mü ya Dârâ bu kadar dârâtı
Husrev etmiş mi tasavvur bu kadar 'unvanı

Nedîm, 20. kaside, s. 59

Dârâ bu kadar şanı düşünde bile görmemiştir. Husrev ise bu kadar unvanı hayal bile etmemiştir.

1.3.2.III. Ahmet-Eflâtun

Sensin ol nükte-şinâs-ı harem-i ma'nî kim
Sana bezminde Felâtûn edemez reddi kelâm

Nedim, 14.kaside, s. 44

Sen mananın gizliliğinin nükteli zarif kişisisin. Sana meclisinde Felatun bile ters söz söyleyemez.

1.3.3.III.Ahmet-İskender

Kurabilmiş mi Sikender bu kadar g.
Sürebilmiş mi yahud Cem bu kadar devrânı

Nedîm, 20. kaside, s. 59

İskender bile seninki gibi büyük bir meclisi kuramamıştır. Cem bile bu kadar zaman hüküm sürememiştir.

Sana Iskenderi teşbih edenin 'aklı mı var
Olabilmez o senin dergehinin derbânı

Nedîm, 20. kaside, s. 59

Sana İskender' i benzeten aklını kaçırmış olmalıdır. Çünkü o senin dergâhının kapısında kapıcı bile olamaz.

1.4.Ahmet Paşa

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa: Osmanlı Devleti'nde Avcı Mehmet döneminde, 30 Ekim 1661 ile 3 Kasım 1676 tarihleri arasında on beş yıl dört gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Köprülü Mehmet Paşa'nın oğludur. Girit, Uyvar, Podolya, Kamaniçe fatihidir.

1.4.1.Ahmet Paşa- İskender

İrdi bir mertebeye devlet ile şevket ile
Ol makâma ne Sikender ne Ferîdûn gelür

Mezâkî, g. 102/13, s. 164

Şöhretle mülk ve arzu ile bir mertebeye geldi. O makama İskender de Feridûn da gelemez.

1.5.II. Beyazıt

Sekizinci Osmanlı padişahıdır. Babası Fatih Sultan Mehmed, annesi Gülbahar Hatun'dur. Yavuz Sultan Selim'in de babasıdır.

1.5.1.Beyazıt-Efrâsiyâb

Ol cihân-gîr-i zamânuñ görse tîgı lem'asın
Korkusından kendüzini bilmeye Efrâsiyâb

Mihrî, 3. kaside, s. 6

O zamanın hükmü geçen padişahı parlayan okunu görse Efrâsiyâb korkusundan kendini bile bilemez.

1.6. Fatih Sultan Mehmet

1.6.1.Fatih Sultan Mehmet-Karamanoğlu

Bizümle saltanat lâfın idermiş ol Karamânî
Hudâ fursat virürse ger kara yire karam anı

Avnî, g.79, s. 35

Karamanlı bizimle saltanat konusunda yarışırmış. Allah fırsat verirse onu kara toprağa gömerim. Bu beyitte cinas sanatına yer verilmiştir.(Karamânî-karam anı)

1.7. Genç Osman

Divan edebiyatındaki mahlasıyla Farisî**,** 16.Osmanlı padişahı ve 95. İslam halifesidir.

Babası I. Ahmed, annesi Mahfiruz Haseki Sultandır. Sultan Genç Osman 14 yaşında iken, amcası Sultan I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine Osmanlı tahtına oturdu. Sultan Genç Osman, Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yapıldığı gibi saray dışından, Şeyhülislam Es'ad Efendinin ve Pertev Paşa'nın kızları ile evlendi. Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren padişah saray dışından evlenmediği için bu davranış önemli bir değişiklik oldu. Tarihte eşine az rastlanır bir şekilde tahtan indirilerek, Yedikule zindanlarında boğularak öldürülmüştür.

1.7.1.Genç Osman-Efrâsiyâb

Çıkdı bir ʻasker ki olmaz kemterîn saffı anuñ
Gelse âlây ile Cemşîd ü Cem ü Efrâsiyâb

Nev'îzâde Atâyî, 2. kaside, s. 9

Genç Osman'ın askerleri nasıl kuvvetli askerlerse Cemşîd, Cem ve Efrâsiyâb ordusu ile gelse ordusunun safındakılerden aşağı olmazlar, ancak denk olabilirler.

1.8. Kanunî Sultan Süleyman:

Genellikle büyüklüğü, kahramanlığı, adaleti gibi hususlar dolayısıyla İran mitolojisinden alınmış şahıslar, İslam tarihinden şahıslarla benzerlik içinde düşünülmüştür. Bazen de onlarla güç ve iktidar bakımından kıyaslanmıştır.

1.8.1. Kanunî Sultan Süleyman- Rüstem

Dastân senin durur kim kıssası pür-hissedir
Zikr olan Rustem den ancak hile vü destanıdır

Şeyhî, 9. kaside, s. 17

Senin destanın içinden ders çıkarılacak niteliklerle doludur. Zikredilen Rüstem'in destanından ile çıkarılacak tek ders hiledir.

1.9. IV. Mehmet:

IV. Mehmet ya da Avcı Mehmet adıyla da bilinir. 19. Osmanlı padişahı ve 98. İslam halifesidir. Padişah İbrahim'in Turhan Sultan'dan olan oğludur. Babasının tahttan indirilmesinin ardından 1648'de 7 yaşında padişah oldu. Ava düşkünlüğünden dolayı *avcı* lakabıyla anılmıştır. 39 yıllık saltanatıyla I. Süleyman'dan sonra en uzun süre hükümdarlık yapan Osmanlı padişahıdır.

1.9.1. IV. Mehmet-Rüstem

Sen ol sâhib-kırânsın kim dem-i heycâda ikdâmuñ
Ne Rüstem itdi ne Husrev gibi bir şeh-süvâr eyler

Mezâkî, 8. kaside, s. 24

Sen iki kat uğurlusun. Çünkü ne Husrev gibi bir binici ne de Rüstem senin savaş anındaki gayretini gösterebildi.

1.10. Mısır Valisi Ahmet Paşa

1.10.1.Mısır Valisi Ahmet Paşa-Efrâsiyâb

Saf-der-i sad-Behmen ü Efrâsyâb
Haydar-ı düşmen-fiken-i rûzgâr

Mezâkî, 27. kaside, s. 101

Sen, düşmanı dağıtan Ali'nin zamanında düşmanın safını yaran yüz Behrem ve Efrâsiyâb edersin.

1.11. IV. Murat:

17. Osmanlı padişahı ve 96. İslam halifesi. 1623 ile 1640 yılları arasında hüküm sürdü. Revan (Erivan) ve Bağdat fatihidir. IV. Murat İstanbul'da, Sultan I. Ahmet'in ve asıl ismi *Anastasya* olan Rum asıllı devşirme Kösem Sultan'ın oğlu olarak dünyaya geldi. IV. Murat'ın devrinde Nef'i, Hezarfen Ahmet Çelebi, Lagari Hasan Çelebi, Bekri Mustafa, Evliya Çelebi, Şeyhülislam Yahya gibi kişiler yaşamıştır. Şair Nef'i hicivleriyle ünlü divan şairidir, döneminin devlet adamlarını çarpık düzenini hicvetmektedir. Bazen hicivleri yüzünden başı derde giren Nef'i padişah tarafından defalarca uyarılmıştır ancak padişaha söz vermesine rağmen hiciv yazmaya devam edip Vezir Bayram Paşa hakkında hiciv kaleme alınca IV. Murat'ın emriyle 1635 yılında boğdurularak idam edilmiştir. Dönemin ruznameleri başta olmak üzere padişahın gücüyle ilgili özellikle sözlü kültürde abartılı ifadeler göze çarpar. IV. Murat'ın bir askeri atıyla beraber ikiye bölmesi, yola devrilen yüzlerce kiloluk ağaçları tek başına kaldırıp atması, kale kapılarını koç başıyla kırması, güreşte yenilmezliği bunlardan bir kaçıdır.

1.11.1.IV. Murat-Dârâ

Biri derbânı olurdu biri mîrâhûru
Gelseler âleme devrinde Peşeng ü Dârâ

Nef'î, 17. kaside, s. 42

Sultan Murat Han'ın devrinde âleme Peşeng ve Dârâ gelseler biri kapında kapıcı diğeri ise ahır görevlisi olurdu.

2.ŞAİRLER, SANATKÂRLAR VE ESERLER BAĞLAMINDA REKABET

Şairler arasında mukayeseler birbirlerinden daha üstün olduğunu kabul ettirme yönündedir. Dil açısından taze, orijinal, parlak, seçkin ifadelere sahip olmak onları zamanın en meşhur şairleriyle kıyaslamaya itmektedir. Kendi şöhretlerinin dünyaya yayıldığını ve zamanın şairlerinin bu şöhret yüzünden silinip gideceğini beyitlerinde ifade etmişlerdir. Tasvirlerinin mükemmel olduğunu övmek için zamanın sanatkârları ile kendilerini kıyaslamışlardır. O sanatkârların kendileri kadar iyi tasvirler yapamayacaklarını iddia etmişlerdir.

Bazı şairler aynı redifle yazılan kaside ve gazellerin üstünlüğü konusunda kıyaslamalarda bulunmuştur. Kendi yazdıklarında (Kasidede, gazelde, mesnevide…) lider olduklarını iddia etmişlerdir. İran' ın efsanevi şahsiyetlerini de nazımlarının ve tarzlarının ne kadar kuvvetli olduğunu belirtmek için kullanmışlardır. Ayrıca Mecnun ile aşk konusunda yapılan mukayeseler de ayrı bir önem taşımaktadır. Artık aşk kıssasından Mecnun' un adını sildirecek kadar aşk şairi olduğunu söyleyen ve bu konuda ona meydan okuyan şairlere de beyitlerde rastlıyoruz. Yine aşk ile adını duyuran bir masal kahramanı olan Ferhâd'ı da Bisütun ile mukayese etmişlerdir. Ferhâd nasıl ki o Bisütun'u kazdıysa nazmın Bisütun' unu da şairler yazmıştır. Şairler bu konuda Ferhâd' tan daha iyi olduklarını beyitlerde belirtmişlerdir.

Elimizde değerlendirdiğimiz beyitlerde yalnızca Mihri bu mukayese konusunda farklı bir pencere açmıştır. Onun kendisini kıyasladığı kişi Necati' dir. Mukayese ettiği yön ise bir beyitinde Necati' ye hasır döşek gelirken kendisine kuru bir yerin yetecek olmasıdır. Diğerinde ise dünya nasıl fani bir yerse tıpkı Necati' nin tebessümü gibi her şeyin gelip geçici olduğunu vurguladığı beyittir. Gerçek dünya ve fani dünya arasındaki mukayese gibi kendi ve Necati' nin mukayesesidir.

Sanatkârlar ile yapılan kıyaslamalarda onların meşhur oldukları yönlere vurgu yapılmıştır. Behzâd ve Mânî' nin hat çekmesine ve tasvirlerine değinilmiştir. Kıyas edilen kişilerin üstünlüklerini vurgulamak için Behzâd ve Mânî' nin onların yanında tasvir yapamadığını, hat çekemediğini ve eğer eserleri varsa bu eserin niteliğinin Nigaristan ile aynı nitelikte olduğunu belirtirler. Böylece eser açısından da mukayese

ederler. Beyitlerde ayrıca İbn-i Sina ile Hatiboğlu mukayese edilir. Onların mukayeseleri âlimlik açısındandır. Felâtûn ise hem bilim adamlarıyla hem de mananın derinliği konusunda sultanlarla ve aşk hikayelerinin kahramanlarıyla kıyaslanmıştır.

Beyitlerimizde Leylâ ve Mecnûn, Rüstem ve Kavus Hikâyeleri ve Rüstem' in Destanı diğer hikâyelerle kıyaslanmıştır. Bu verilen hikâyelerin, birinin diğerini gölgede bırakması, unutturması bakımından kıyaslamalarına yer verilmiş, kalıcılık açısından bir rekabete girilmiştir.

2.1. Bâkî

2.1.1.Bâkî-Behzâd

Rengîn ider evsâf-ı ruhuñ hâme-i Bâkî
Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bih-zâd

Bâkî, g. 35/7, s. 70

Bâkî'nin kalemi, yanağının rengini tasvir etti. Ey sanem, o yüzün nakşını Behzad bile yapamaz.

2.1.2.Bâkî-Diğer Şairler

Bu arsada Bâkî nice üstâda yitişdi
Âlemde bu gün aña bir üstâd yitişmez

Bâkî, g. 201/5, s. 136

Bu âlemde Bâkî birçok üstada yetişti fakat ona şimdiye kadar hiçbir üstad yetişemedi.

Āb-dār olsa n'ola mīve-i şi'r-i Bākī

Urmadı kimse bu bāg içre dahi böyle kâlem

Bâkî, g. 331/6, s. 177

Bâkî'nin şiirinin meyvesi taze olsa ne çıkar, kimse bu bağ içinde böyle kalem vurmadı. Kalem vurmak bu beyitte hem yazmak hem de aşı yapmak manasına gelmektedir.

Nakş-ı hüsnüñ kimse Bākī gibi tasvīr itmeye

Safha-i eş'ārda anca kâlemler aşına

Bâkî, g. 421/7, s. 231

Güzelliğinin nakşını kimse Bâkî gibi tasvir edemez. Şiir sayfalarında boşuna kalemler aşınır.

Meddāh olalı çeşm-i gazālāneñne Bākī

Ögrendi gazel tarzını Rūmun şu'arâsı

Bâkî, g. 508/7, s. 285

Ahu gözlülerin şairleri meddah olduğundan beri Anadolu'nun şairlerine gazel tarzını ben öğrettim.

Kesdi 'ırkın Karga-zādedür diyen düşmenlerüñ

Zāglanmış bir kılıçdur Bākıyā şi'rüñ senüñ

Bâkî, 9. matla, s. 318

Bâkî senin şiirin bir kılıçtır. Sana karganın oğludur diyen düşmanlarının kökünü kuruttu.

Bu devr içinde benem pādişāh-ı mülk-i suhan

Bana sunıldı kasîde bana virildi gazel

Bâkî, 13. matla, s. 319

Bu zaman içinde söz mülkünün padişahı benim. Bana kaside sunuldu, gazel verildi.

2.1.3.Bâkî-Ferhâd

Bî-sütûn-ı gamda Bâkî seng-i mihnet kesmede

Şöyle üstâd oldı kim Ferhâda san'at gösterür

Bâkî, g. 51/6, s. 75

Gamın Bîsütun' unda Bâkî taş kesmektedir. Bu konuda Ferhâd'a sanat göstrerecek bir üstat olmuştur.

Dimez ol husrev-i hûbân-ı cihân ey Bâkî

La^{c}l-i şîrînüme Ferhâd-ı zamânum özenür

Bâkî, g. 75/7, s. 84

Ey Bâkî, o cihanın güzellerinin sultanı söylemez ama şirin dudağıma zamanın Ferhâd'ı özenir.

2.1.4.Bâkî-Mecnûn

'Āşık-ı bī-sabr u dil kim var dirseñ işte ben

Bākıyā Ferhād ile Mecnūn-ı şeydādan bedel

Bâkî, g. 380/7, s. 204

Ey Bâkî, çılgın Mecnûn ve Ferhâd'ın karşısına çıkacak sabırsız âşık ve gönül kim var dersen işte ben buradayım.

2.2. Behzâd

Türk minyatür ressamıdır. Herat' ta yaşamıştır.

2.2.1.Behzâd-Bâkî

Rengîn ider evsâf-ı ruhuñ hâme-i Bâkî
Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bih-zâd

Bâkî, g. 35/7, s. 70

Bâkî' nin kalemi, yanağının rengini tasvir etti. Ey sanem, o yüzün nakşını Behzad bile yapamaz.

2.2.2.Behzâd-Şeyh Gâlib

Etse târ-ı nigâhı hâme-i mû
Çekemez hatt-ı cedvelin Bihzâd

Şeyh Galib, 24. kaside, s. 37

Bakışının telini kıldan kalem etse bu cetvelin çizdiği hattı Behzad çekemez.

2.3.Cafer Çelebi

2.3.1.Cafer Çelebi-Ahmet Paşa

Ca'fer Çelebi, Ahmet Paşa'dan sonra yaşayan ve onu eleştiren bir şairdir. Ahmet Paşa'nın şiirlerinde zerafet ve fesahatin bulunmasına rağmen canlılığın olmadığını iddia etmektedir. Daha da ileri giderek Ahmet Paşa'nın şairler arasında gösterilemeyeceğini belirtmektedir:

Ve ger Ahmed durur gerçi selâset
Bulınur sözlerinde hem fesâhat

Belâgatda velî mâhir degüldür
Kelâmun rabtına kâdir degüldür

Sözinün hüsni vardır ânı yokdur
Nukûş-ı deyre benzer cânı yokdur
…
Hayâl-i hâssa çün kâdir degüller
Hakîkatde bular şâ'ir degüller

Ca'fer Çelebi ,g. 44

Ahmet'in sözlerinde hem akıcılık hem de açıklık bulunur. Velâkin pürüzsüz ve güzel söz söylemede maharetli değildir. Kelimeleri birbirine bağlamada da yetenekli değildir. Sözünün güzelliği vardır ama cazibesi yoktur. Kilise nakşına benzer ama canı yoktur. Özel bir hayal âlemine sahip değillerdir. Gerçekte bunlar şair de değillerdir.[4]

2.3.2.Cafer Çelebi-Şeyhî

Cafer Çelebi tarafından yeteneksizlikle eleştirilen büyük şairlerden bir diğeri de Harname adlı eseriyle ünlenen Şeyhî' dir. Cafer Çelebi, Şeyhî' nin şiirlerini iki bakımdan kusurlu bulur. Bunlardan birincisi Şeyhî' nin sözlerinde fesahetin (düzgünlük ve açıklığın) olmaması, ikincisi de şiirlerinde çok fazla garip lafzın bulunmasıdır. Bunları şöyle ifade etmektedir:

Şular kim Türkî dilde şöhreti var
Biri Şeyhî bir Ahmed'dür ey yâr

Eger Şeyhî'dür insâf eyle b'illâh
Sühanverlikden olmış gerçi âgâh

[4] Aydın, Abdullah, Divan Şairleri Arasında Şair ve Şiire Dair Atışmalar, Ankara, 2014.

Sözün üslûb-ı nağzın anlamış ol
Kelâmun tavr u tarzın anlamış ol

Fesâhetde velîkin kârı yokdur
Kelâmınun garîb elfâzı çokdur
...
Hayâl-i hâssa çün kâdir degüller
Hakîkatde bular şâ'ir degüller

Ca'fer Çelebi, g. 45

Ey dost! Türkçe şiirde şöhreti olan iki şairden biri Şeyhî biri Ahmet'tir. İnsaf eyle, billahi Şeyhî, düzgün konuşmada bilgilidir. O, sözün hoş üslûbunu ve cümlelerin teşkilini anlamıştır. Velâkin anlamın açıklığında başarısızdır. Cümlelerinde tuhaf kelimeler çoktur. Özel bir hayal âlemine sahip değillerdir. Gerçekte bunlar şair de değillerdir. [5]

2.4. Enverî

2.4.1. Enverî-Nedîm

Ki oldı bir vesîku't-tarh gûyâ bu kasidem kim
Eder ısbât-ı fazlım Enverî-i nüktedân üzre

Nedim, 6. kaside, s.20

Bu kasidem güya belgelerimin düzenli bir şekli olmuştur. Nükte sahibi Enverî' den ne kadar üstün olduğumu ispat eder.

2.4.2.Enverî-Nef'i

Enverî-i rûzgârım kim şebistân-ı suhan
Şem'-i fikrimle zıyâ-yı neyyir-i rahşân bulur

[5] Aydın, Abdullah, Divan Şairleri Arasında Şair ve Şiire Dair Atışmalar, Ankara, 2014

Nef'î, 8. kaside, s. 20

Sözün hareminde zamanın Enverî'siyim. Fikrimim mumuyla bu oda parlak nurlu ışık bulmuş olur.

2.5. Felâtûn

Aristo' nun hocasıdır. Atina' da Akademia' yı kurmuştur. Edebiyatta akıl ve hikmet sembolüdür.

2.5.1.Felâtûn-Âşık

Ben edîb-i kâmil-i 'ışkum Felâtûn-ı hıred
Mekteb-i 'irfânda bir tıfl-ı sagîrümdür benüm

Mezâkî, 1. kaside, s. 2

Ben aşkın olgunluğunun hocasıyım. Eflatun denilen hoca irfan mektebinde ancak benim ufacık bir öğrencim olabilir.

2.5.2.Felâtûn-III. Ahmet

Sensin ol nükte-şinâs-ı harem-i ma'nî kim
Sana bezminde Felâtûn edemez reddi kelâm

Nedim, 14.kaside, s. 44

Sen mananın gizliliğinin nükteli zarif kişisisin. Sana meclisinde Felatun bile ters söz söyleyemez.

2.5.3.Felâtûn-Felek

Ne heybet gösterir gerdûn ki dûn etdi Felâtûn'u
Ne hikmet harc eder devrân ki mat eyledi Lokmân'ı

Şeyhî, g. 192/4, s. 111

Felek ne heybet gösterir de Eflatun'u aşağı eder. Zaman ne hikmet sarf eder de Lokman'ı mat eder.

2.5.4.Felâtûn-Mecnûn

Mümtaz idi hıredle Felâtunu Kaysdan
Halk-ı cihânı hükmüne sultânım almadan

Şeyh Gâlib, g. 256/9, s. 301

Cihanın halkının fikrini almadan sultanım, Felatun'u Kays'dan akıl yönunden daha üstün seçmiştir.

2.5.5.Felâtûn-Öklid

Geçip tedkîk-i Öklidisi re'yi
Hikemde oldu Eflâtûndan a'lâ

Şeyh Gâlib, 41. tarih, s. 86

Öklid, fikir araştırmalarında Eflatun' u geçip felsefede ondan daha yüce oldu.

2.6. Fuzûlî

2.6.1.Fuzûlî-Âşık

Her cefâ kılsan Fuzûlî tek şikâyet kılmazam

Işk etvârında sanma bî-vefâlardan meni

Fuzûlî, g. 261/7, s. 638

Bana her türlü cefayı reva görse Fuzûlî gibi şikayet etmem. Aşkın icap ettiği tavır ve hareketlerde beni vefasız sanma.

2.6.2.Fuzûlî-Hassan bin Sabit

Sıfat-i hüsnün eder haste Fuzûlî ne aceb

Hüsn-i güftârda ger eylese Hassân ile bahs

Fuzûlî, g. 45/7, s. 145

Hasta ve yaralı Fuzûlî senin güzelliğini anlatıyor. Şiirde, güzel söyleyişte Hassan bin Sabit ile bahse girse buna şaşılmamalıdır. Hassan bin Sabit ünlü bir Arap şairidir.

2.6.3.Fuzûlî-Mecnûn

Fuzûlî il seni Mecnûn'dan efzûn der melâmetde

Buna münkir degül Mecnûn dahi ma'kûle kâ'ildür

Fuzûlî, g. 91/7, s. 248

Fuzûlî, halk ayıplama hususunda seni Mecnûn'dan üstün tutar. Mecnûn bile bu doğru hükmü inkar etmez, kabul eder.

2.7.Hâfız

2.7.1.Hâfız-Nef'î

Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfızım ne Muhteşem

Hâkânîyim ben Muhteşem yanımda serheng-i haşem

Nef'î, 15.kaside, s. 37

Hoş eda ve parlak sözlerle dolu ne Hâfız ne Muhteşem ne de Hâkânîyim. Muhteşem yanımda dolaşan çavuş olur an

Hâfız u İbn-i Yemînim gazel ü kıt'ada ger

Söylesem belki rübâ'îde olurdum Hayyâm

Nef'î, 50. kaside, s. 118

Gazel ve kıtada Hâfız ve İbn-Yeminim, eğer rubaide söyleseydim Hayyam olurdum.

2.8.Hâkânî

2.8.1.Hâkânî-Mezâkî

Tâlib ü 'Urfî degül Enverî vü Hâkânî
Görseler nazmumı tahsîn idelerdi her-bâr

Mezâkî, g. 10/63, s. 34

Tâlib ve 'Urfî değil Enverî ve Hâkânî de nazmımı görseler daima tebrik ederlerdi.

2.8.2.Hâkânî-Nef'î

Nazâketde metânetde kelâmım benzemez aslâ
Ne Urfîye ne Hâkânîye bu bir tarz-ı âherdir

Nef'î, 19.kaside, s. 46

İncelikte, sağlamlıkta sözlerim ne 'Urfî' ye ne Hâkânî' ye asla benzemez. Bu başka bir tarzdır.

Fahr eder kevkebe-i tab'ım ile Hâkânî
Cân verir lehçe-i pâkîzeme Selmân u Zahîr

Nef'î, 39.kaside, s. 93

Temiz lehçeme Selmân ve Zahîr can verirken Hâkânî de tabiatımın gösterişini över.

Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfızım ne Muhteşem
Hâkânîyim ben Muhteşem yanımda serheng-i haşem

Nef'î, 15.kaside, s. 37

Hoş eda ve parlak sözlerle dolu ne Hâfız ne Muhteşem ne de Hâkânîyim. Muhteşem yanımda dolaşan çavuş olur ancak

2.8.3.Hâkânî-Vassâf

Ben ol Vassâf-ı ahdim kim gelince medh ü evsâfa
Benimle hem-zebân olmaz ne Firdevsî ne Hâkânî

Nef'î, 11.kaside, s. 27

Övgü ve vasfetmeye gelince ben sözün Vassâf'ıyım. Bu nedenle Firdevsî ve Hâkânî benimle aynı dili konuşamaz.

2.9.Hayâlî

2.9.1.Hayâli-Ali Şîr Nevai

Sözü rengîn edâ etmek Hayâlî ihtirâdır
Horasan ehli sanmasın bunu tarz-ı Nevâyidir

Hayâlî, g. 38/5, s. 54

Hayâlî, sözün rengini söylediğinden beri benzeri ortaya konulmamıştır. Horasanlılar bunu sakın Ali Şîr Nevâyi tarzı sanmasın.

2.9.2.Hayâli-İran ve Turan' daki Şairler

Rûmda nazm-ı Hayâliyle hem ağâz olalı
Saldı âvâzeyi İrân ile Turana sadak

Hayâlî, g. 229/7, s. 91

Anadoluda Hayali' nin nazmı söylenmeye başlandığından beri bu sözler doğruluğuyla İran ve Turan' a ün saldı.

2.9.3.Hayâli-Mâni

Bozaldan sûret-i Erjengi sen bu nakş-ı dilkeşle
Benim vasfında her beytim Nigâristân-ı Mânidir

Hayâlî, g. 128/2, s. 74

Sen gönül çeken bu nakşınla Erjeng Mecmuasının yüzünü bozduğundan beri benim her beytimin niteliği Mani'nin Nigaristanıyla aynı niteliktedir.

2.9.4.Hayâlî-Mecnûn

Ey Hayâlî kalmadı ahkâm-ı Mecnûndan nişân
Vaktdür divâne-ı aşkın şâhına ser-defter ol

Hayâlî, g. 259/2, s. 104

Ey Hayâlî, Mecnûn'un hükümlerinden iz kalmadığından aşkın divanının başına artık adının yazılmasının vaktidir.

Serîr-i aşk yâ Mecnûnun olsun yâ benim olsun
Hayâlî sanmasın âlem ki merd-i iştirâkem ben

Hayâlî, g. 334/5, s. 138

Ey Hayâlî, aşkın tahtı ya benim ya da Mecnûn'un olsun. Âlem yalnız ben mertliğe ortağım sanmasın.

2.9.5.Hayâlî-Rüstem

Ey Hayâlî eyledi Rüstemleri nazmın zebûn
Kuvvet-i bâzûna tahsîn merdsin vallahi merd

Hayâlî, g. 120/3, s. 44

Ey Hayâlî, Rüstemleri nazmın zayıf kıldı. Pazına kuvvet herkesin beğendiği bir mertsin, vallahi mertsin.

Meydân-ı nazmın eyledi Rüstemlerin zebûn
Kasd-ı Hayâlî ma'reke-ârâ-yı Gîvedir.

Hayâlî, g. 19/5, s.49

Nazmın meydanı Rüstemleri zayıf kıldı. Hayâlî' nin kastettiği savaş meydanlarını süsleyen Give'dir.

2.10. İbn-i Sina

2.10.1.İbn-i Sina-Hatiboğlu

Hatiboğlu biri ol merd-i dânâ
K'anunla idemez bahs İbn-i Sina

Cafer Çelebi-Heves-nâmesi' nde İstanbul

Hatiboğlu denen yiğit bir alim vardır. İbn-i Sina onunla yarışamaz.

2.11.Leylâ ve Mecnûn Hikâyeleri

2.11.1.Leylâ ve Mecnûn Hikâyeleri-Diğer hikâyeler

Çok olur 'âşık u ma'şûk cihânda ammâ
Bir gelür Leylâ vü Mecnûn mahabbet bir olur

Mezâkî, g. 137/3, s. 184

Cihanda âşık ve sevgili çoktur fakat âşık ve sevgili denildiğinde akla yalnız Leylâ ve Mecnûn gelir.

Benim âşık ki rüsvâlıkla tutdu şöhretim şehri
Yazanlar kıssa-i Mecnûnu hep yâbâne yazmışlar

Nef' î, g. 29/4, s. 164

Benim gibi aşığın rezillikleriyle şöhreti tüm şehri tuttuğu için Mecnûn'un kıssasını yazanlar boşuna yazmışlardır.

Saçun sevdâsı şeydâ ideli ben zâr u mahzûnı
Unutdı halk-ı 'âlem kıssa-i Leylâ vü Mecnûnı

Bâkî, g. 538/1, s. 303

Saçının sevdası, inleyen hüzünlü beni çılgın etti. Benim bu halimi gören cümle âlem Leylâ ile Mecnûn kıssasının unuttu.

Dildârımın benimle işiten hikâyetin
Gûş etmez oldu Leyli-i Mecnûn rivâyetin

Hayâlî, g. 303/10, s. 123

Sevgilim ile benim hikâyemi işiten Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesini işitmez oldu.

Meni zikr etmez il efsâne-i Mecnûna mâ'ildür
Ne benzer ol mana derdi anun takrîre kâbildür

Fuzûlî, g. 91/1, s. 246

Halk benden bahsetmez, Mecnûn'un masalıma meyleder. O bana benzemez. Onun derdi derman bulabilir, anlatılması mümkündür benim ki değildir.

2.12. Leylâ Hanım

Divan şiirinde başka bir meydan okuma iki kadın şair; Leylâ ile Fıtnat Hanımlar arasında geçmektedir. Leylâ Hanım kendinden yaklaşık seksen yıl önce yaşayan Fıtnat Hanım'a meydan okumaktadır. Bu davete Fıtnat Hanım cevap veremeyeceğine göre; şair aslında kendini övmek için böyle bir ifade tarzına başvurmuştur:

2.12.1 Leylâ Hanım-Fıtnat Hanım

Kandadır Fıtnat gelüp olsun benümle imtihân
İşte meydân-ı sühân işte kalem işte kitâb

Leylâ Hanım, g. 18

Fıtnat neredadir? İşte söz meydanı, işte kalem, işte kitap. Gelsin, benimle yarışsın.[6]

2.13. Mânî

Çinli bir nakkaş ve ressamdır. Sasaniler zamanında Zerdüştlük ve Hıristiyanlığı birleştirmiş yeni mezhep kurmuştur (Maniheizim). Şapür' ün kızını iyileştiremediği için sürülür Hürmüz zamanında geri döner ve Hürmüz'ün oğlu Behram koyu bir zerdüşt olduğu için onun derisini yüzer ve öldürür. Sevgilinin güzelliğinde bahsi geçer. Sevgilinin saçı ve aşığın kendisi Mânî' ye benzetilir.

2.13.1.Mâni-Hayâli

Bozaldan sûret-i Erjengi sen bu nakş-ı dilkeşle
Benim vasfında her beytim Nigâristân-ı Mânidir

Hayâlî, g. 128/2, s. 74

[6] Aydın, Abdullah,Divan Şairleri Arasında Şair ve Şiire Dair Atışmalar, Ankara, 2014.

Sen gönül çeken bu nakşınla Erjeng Mecmuasının yüzünü bozduğundan beri benim her beytimin niteliği Mânî' nin Nigaristanıyla aynı niteliktedir.

2.13.2.Mânî-Mesîhî

Sen kadar tasvîr yazmaga uraydı Mâni lâf
Tapdugum Tañrı hakı andak bozardum sûretin

Mesîhî, g. 188/3, s. 156

Mânî senin kadar güzel tasvirler yapabilseydi Allah hakkı için onun yüzünü bozardım. Bu beyitte yüzünü bozardım ifadesinde hem Mânî' nin resmini yırtmak anlamı hem de tevriyeli bir söyleyişle suratını dağıtmak anlamı bulunmaktadır.

2.14. Mesîhî

2.14.1.Mesîhî-Diğer Şairler

Beyti ocagına su koyan cümle şâ`irün
Cânâ Mesîhînüñ gazel-i âb-dârıdur

Mesihî, g. 49/5, s. 93

Ey sevgili, bu beyit cümle şairin ocağına su koyan Mesihi'nin taze olan gazelinin beytidir.

Şâ' irüñ lâfı çog emmâ ki Mesîhî benden
Sözlerüm bikr durur dirse sözinüñ eridür

Mesihî, g. 44/7, s. 91

Şairin lafı çoktur ama kölen olan Mesihi, sözlerim söylenmemiş derse sözünün eridir.

Vardukça ferîd oldı hayâlât-ı Mesîhî
Rûm içre irer bir yigit uş Şeyh-i Hocende

Mesihî, g. 244/7, s. 181

Mesihi'nin hayalleri gitgide eşsiz oldu. Anadolu'nun içinde şimdi bir yiğit Şeyh hocadır.

2.14.2.Mesîhî-Mânî

Sen kadar tasvîr yazmaga uraydı Mâni lâf
Tapdugum Tañrı hakı andak bozardum sûretin

Mesihi, g. 188/3, s. 156

Mânî senin kadar güzel tasvirler yapabilseydi Allah hakkı için onun yüzünü bozardım. Bu beyitte yüzünü bozardım ifadesinde hem Mânî' nin resmini yırtmak anlamı hem de tevriyeli bir söyleyişle suratını dağıtmak anlamı bulunmaktadır.

2.14.3.Mesîhî-Necâti

Necâti hanceri ile Mesîhî hanceridür
Niyâm-ı mâder-i ma`nâda tev'emân hancer

Mesihî, g. 93/9, s. 114

Necati'nin hançer kasidesi ile Mesihi'nin hançer kasidesi birbirine denktir. İkisi de mananın annesinin kınındaki ikiz hançer gibidir.

2.14.4.Mesîhî-Selmân

Gün yüzüñ midhati ile bu Mesîhî kuluñuñ
Sözi şöhretlü durur güfte-i Selmân-şekil

Mesihi, g. 150/6, s. 139

Senin gül yüzünü övmekle bu Mesihi kulunun sözü Selman'ın söylediği tarzda sözler gibi şöhretli olur.

2.14.5.Mesîhî-Zâtî

Büyük şair Zâtî, döneminin önemli şairleri arasında bulunan Mesîhî' yi hırsızlıkla suçlamıştır. İddiasına delil olarak da kendi kullandığı bazı manaların Mesîhî Divanı'nda da görülmesini ileri sürmektedir:

Ey Mesîhî her biri 'ırz ugrusı 'ayyârdur
Şehr-i şi'rün şâhısun bir dürlü dahi oldı iş

Mülk-i nazm-ı Zâtî'nün ugurlanup ma'nâları
Girüben dîvânuna tebdîl-i sûret eylemiş

Zâtî, g. 27

Ey Mesîhî! Her biri şan ve şeref hırsızı dolandırıcıdır. Nasıl olduysa bu şekilde oldu iş. Yoksa sen şiir şehrinin padişahısın. Zâtî' nin şiir ülkesinin manaları çalınarak, şekil değiştirmiş ve senin divanına girmiştir.

Şiirde mana hırsızlığıyla suçlanan Mesîhî ise Zâtî tarafından kendine yöneltilen suçlamayı reddederek şöyle demektedir:

Sanma ki ma'nâ-yı nâdâna beni el uzadan
Degülüm tıfl ki hâyîde idinem iftâr

Tendeki rûh bana 'âriyyeti oldıgıyçün
Günde bin kez iderüm kendü hayâtumdan 'âr

Mesîhî, g. 28

Beni cahillerin manalarına el uzatan biri sanma. Ben çocuk değilim ki, ağızda çiğnenmiş gıda ile orucumu açayım. Ben bedenimdeki ruh emanet olduğu için kendi hayatımdan bile günde bin kez utanırım. [7]

[7] Aydın, Abdullah,Divan Şairleri Arasında Şair ve Şiire Dair Atışmalar, Ankara, 2014.

2.15. Mezâkî

2.15.1.Mezâkî-Diğer Şairler

Tahsîn Mezâkî gibi bir ehl-i kemâle

Kim nazm-ı sühanda bizüm en kâmilimüzdür

Mezâkî, g. 96/7, s. 161

Sözün nazmında bizim en olgunumuz olan olgunluk sahibi Mezâkî, takdir edilendir.

2.15.2.Mezâkî-Selmân

Şöhret-i vasf-ı bülendüñle 'aceb pest itdüm

Tumturâk-ı sühan-ı Enverî vü Selmânı

Mezâkî, g. 9/70, s. 29

Yüksek vasıflı şöhretinle Enverî ve Selmân' ın parlak görünüşlü sözlerini nasıl gölgede bıraktım.

2.15.3.Mezâkî-Tâlib

Görseler ger bu kasîdem baña reşk eylerdi

'Urfî vü Tâlib ile Muhteşem-i Kâşânı

Mezâkî, g. 9/71, s. 29

'Urfi, Tâlib ile Kaşan'ın Muhteşem'i eğer benim bu kasidemi görseler kıskanırlardı.

2.15.4.Mezâkî-'Urfî

Ey Mezâkî rû-şinâs-ı şehr-i nazm olsam n'ola

'Urfî-i mu'ciz-dem-i Rûmum ki Şirâzum budur

Mezâkî, g. 122/10, s. 176

Ey Mezâkî nazım şehrinin tanınan yüzü olsan ne olur? Anadolu'nun mucize nefesli 'Urfî' si olan Şiraz benim.

İrdi sıyt-ı sühanüm hıtta-i Şîrâza dahi
'Urfî-i Rûm idügüm añladı yârân-ı 'Acem

Mezâkî, 17. kaside, s. 64

İran'ın sevgilisi Anadolu'nun 'Urfî' si olduğumu anladı. Sözlerimin ünü Şirazi' nin memleketine kadar gitti.

2.16.Mihrî

2.16.1.Mihrî- Necâtî

Sen ey Necâtî ister iseñ bûriyâ döşek
Yâr işiginde Mihrî'ye bir kurı câ yeter

Mihrî, g. 46/6, s. 59

Ey Necati sen eğer hasır döşek istersen sevgilinin eşiğinde Mihrî' ye bir kuru yer yeter.

Görüp bu hûb u zîbâyı i Mihrî sakın aldanma
Olur bu hûbluguñ lâ-büd zevâli yakın aldanma
Görürsüñ günde biñ kerre anuñ ahlâkın aldanma
Yüzüñe gülse birkaç gün Necâtî sakın aldanma
Ki gerçekler inanmadı bu dünyânuñ yalanına

Mihrî, 1. tahmis, s. 162

Mihri, süsü ve güzelliği görüp aldanma bu güzelliğin gereği ve sonu yakındır. Onun ahlakını günde bin kere görürsün ve anlarsın. Necati birkaç gün yüzüne gülse sakın aldanma. Çünkü gerçek dünyayı bilenler bu fani dünyanın yalanına kanmazlar.

2.17. Nedîm

2.17.1.Nedim-Bâkî

Senin gibi veliyy-i ni'melim varken cihan içre
Gelüp Nef'i vü Bakî benden umsun lûtf u ihsanı

Nedim, 23. kaside, s. 68

İbrahim Paşa, cihan içinde senin gibi büyük bir nimetim varken Bâkî ve Nef'î gelip benden lütuf ve ihsan umsun.

2.17.2.Nedîm-Enverî

Ki oldı bir vesîku't-tarh gûyâ bu kasidem kim
Eder ısbât-ı fazlım Enverî-i nüktedân üzre

Nedim, 6. kaside, s.20

Bu kasidem güya belgelerimin düzenli bir şekli olmuştur. Nükte sahibi Enverî' den ne kadar üstün olduğumu ispat eder.

2.17.3.Nedîm-Nef''î

Nef'î dahi 'Âdemde işitdikçe sözlerim
Sâbâş u âferîni cihan-der-cihan verir

Nedim, 4. kaside, s. 14

Nef'î bile yoklukta işittikçe sözlerimi cihan içinde cihanın aferinini verir, cihan içinde cihan yaratırdı.

2.18. Nef'î

2.18.1.Nef'i-Bâkî

Nef 'î vâdî-i kasâ'idde sühan-perdâzdır
Olamaz amma gazelde Bakî vü Yahya gibi

Nedim, 18. kaside, s. 54

Nef'î kaside vadisinde güzel söz söyleyendir. Ancak gazelde Bâkî ve Yahya kadar iyi değildir.

2.18.2.Nef'i-Diğer Şairler

Olurdu kendi kemâl-i kusûruna şâhid
Göreydi nazmımı ger şâ'ir-i Sfâhânî

Nef'î, 30. kaside, s. 72

Eğer İsfahanlı şairler nazmımı görseydi kendi sözlerinin kusuruna şahit olurdu.

Yok münkir olur tab'ıma erbâb-ı suhande
Var ise bir-iki müteşâ'ir süfehâdır

Nef'î, 33. kaside, s. 80

Güzel söz söyleyenler yaradılışımdan kaynaklanan hünerimi inkar edemezler. Ancak var ise bir iki şairlik taslayan akılsız bunu inkâr edebilir.

Kimse taklîd edemez sözde sana ey Nef'î
Böyle pâkîze-gazel tab'-ı Hudâ-dâd ister

Nef'î, g. 35/5, s. 166

Ey Nef'î, güzel sözde kimse seni taklit edemez, böyle güzel gazel Allah vergisi yaradılış ister.

Acep mi bûriyâ-bâfân-ı nazma kılmasak rağbet
Bizim Nef'î gibi bir şâ'ir-i zer-dûzumuz vardır

Nef'î, g. 36/5, s. 166

Acaba nazmın hasır dokuyanlarına rağbet kılmasak mı? Bizim Nef'î gibi bir sırma işleyenimiz vardır.

Gelsin benimle var ise meydâna Nef'îyâ
Bir böyle tarz-ı tâze vü nâdir edâ bilir

Nef'î, g. 41/5, s. 168

Ey Nef'î, böyle taze bir tarz ve orijinal söz bilen var ise benimle şu meydana çıksın. Bu beyitte şair üçüncü bir şahıs varmış gibi konuşmaktadır. Yani tecrid sanatına başvurmuştur.

Nef'î gibi mâ'il değiliz şîve-i nazma
Meftûn-ı edâ-yı gazel-i sâde-i aşkız

Nef'î, g. 51/7, s. 171

Nef'î gibi nazmın şivesine alışık değiliz. Aşkın sade gazelinin edasının düşkünüyüz.

2.18.3.Nef'i-Enverî

Enverî-i rûzgârım kim şebistân-ı suhan
Şem'-i fikrimle zıyâ-yı neyyir-i rahşân bulur

Nef'î, 8. kaside, s. 20

Sözün hareminde zamanın Enverî'siyim. Fikrimim mumuyla bu oda parlak nurlu ışık bulmuş olur.

2.18.4.Nef'î-Ferhâd

Benim o kûhken-i Bîsütûn-ı ma'nâ kim
Ne san'at işlediğim seyr edeydi ger Ferhâd

Nef'î, 29. kaside, s. 69

O mananın Bisütun dağının kazıcısı benim. Eğer Ferhâd benim ne sanat işlediğimi bilmek istiyorsa gelsin de görsün.

2.18.5.Nef'i-Muhteşem

Nef'î de gazeller dese mümtâz ü müsellem
Her birisi reşk-i reviş-i Muhteşem olsa

Nef'î, g. 117/7, s. 193

Nef'î de Muhteşem'in tarzını kıskandıran her biri seçkin ve herkesçe kabul edilen gazeller söylese keşke.

Sözlerim oldu hased-kerde-i yarân-ı Irâk
Belki reşk-i suhan-i Muhteşem-i Kâşânî

Nef'î, 3. kaside, s. 7

Irak'ın dostlarını kıskandıran sözlerim oldu. Belki Kaşani'nin Muhteşem'inin sözlerini de kıskandırdı.

2.18.6.Nef'i-Şeyh Gâlib

Ta'n eyleyen gelsin berü olsun benimle rû-be-rû
Nef'îye etmem ser-fürû ger himmetin olursa zam

Şeyh Gâlib, 9. kaside, s. 30

Beni ayıplayan benimle yüz yüze gelsin. Eğer fazladan bir gayretin olursa Nef'î' ye baş eğmem.

2.18.7.Nef'i-Urfî

Nef'î ne söz edâsına Urfî vü Hâfızın
Ammâ benim ser-âmed ü mümtâzdır sözüm

Nef'î, g. 78/7, s. 180

‘Urfî ve Hâfız’ ın sözünün inceliğine ne denir. Fakat benim sözüm seçkin ve baş tacıdır.

2.19. Nergisî

2.19.1.Nergisî-Şeyh Gâlib

Bâğ-ı inşâsında berg-i huşku mağz-ı Nergisî
Mahzen-i nazmında bir derbânı tab'-ı Gencevî

Şeyh Gâlib, 45. tarih, s. 88

Nesrin bahçesinde Nergisi’nin dimağı kuru yaprak gibidir. Nazmın mahseninde Gencevî’nin yazıları bir kapıcıdır.

2.20. Râmiz Efendi

2.20.1.Râmiz-Mekkî

Râmiz Efendi şi’rine Mekkî nazîre der
Mazmûn-ı tâze ma’nî-i mülhemle beslenir

Mekkî, g. 17/5, s. 70

İlhamla gelen mana taze nazımla beslenir. Bunun için Mekki’ye Ramiz Efendi’nin şiiri nazire gibi gelir.

2.21. Rüstem ve Kavus’un Hikâyeleri

2.21.1.Rüstem ve Kavus’un Hikâyesi- Sultan Mehmet Paşa Hikâyesi

Terk olsun imdi Rüstem ü Kavus kıssası
K'ol hân hikâyeti bu dile dâslân yeter

Şeyhî, 2. musammat, s. 33

Rüstem ve Kavus' un hikâyeleri terk edildi. Artık sadece senin hikâyelerin dillerde dolaşıyor.

2.22. Rüstem'in Destanı

2.22.1.Rüstem' in Destanı- Sultan Süleyman' ın Destanı

Dastân senin durur kim kıssası pür-hissedir
Zikr olan Rustem den ancak hile vü destanıdır

Şeyhî, 9. kaside, s. 17

Senin destanın içinden ders çıkarılacak niteliklerle doludur. Zikredilen Rüstem'in destanından ile çıkarılacak tek ders hiledir.

2.23. Selmân

2.23.1. Selmân-Ahmet Paşa

Her kaçan kim Ahmed eder medhine feth-i kelâm
Nutk-ı Husrev tutulur enfâs-ı Selmân baglanır

Ahmet Paşa, g. 102/6, s. 143

Ahmet her nasılsa sözü fetheden bir üslupla över. Onun güzelliğiyle Husrev'in dili tutulur ve Selman'ın nefesi bağlanır.

2.23.2.Selmân-Hayâlî

Gâfil olma ey Hayâlî nazmına inkâr eden
İltifât-ı Şâh anı Rûm içre Selmân eyledi

Hayâlî, g. 414/5, s. 174

Ey Hayâlî nazmını inkar eden iltifat sahibi şah, Anadolu içinde Selman'ı ilan etti. Sakın gaflete düşme!

2.23.3.Selmân-Mesîhî

Gün yüzüñ midhati ile bu Mesîhî kuluñuñ
Sözi şöhretlü durur güfte-i Selmân-şekil

Mesihi, g. 150/6, s. 139

Senin gül yüzünü övmekle bu Mesihi kulunun sözü Selman'ın söylediği tarzda sözler gibi şöhretli olur.

2.23.4.Selmân-Mezâkî

Şöhret-i vasf-ı bülendüñle 'aceb pest itdüm
Tumturâk-ı sühan-ı Enverî vü Selmânı

Mezâkî, g. 9/70, s. 29

Yüksek vasıflı şöhretinle Enverî ve Selmân' ın parlak görünüşlü sözlerini nasıl gölgede bıraktım.

2.23.5.Selmân-Nef'î

Fahr eder kevkebe-i tab'ım ile Hâkânî
Cân verir lehçe-i pâkîzeme Selmân u Zahîr

Nef'î, 39.kaside, s. 93

Temiz lehçeme Selmân ve Zahîr can verirken Hâkânî de tabiatımın gösterişini över.

2.23.6.Selmân-Şeyhî

Murtazâ şi'rine gün hüsn-i hasen verdi kemâl
Ehl-i beyt ol söze Hassam ko Selmâna irür

Şeyhî, g. 56/8, s. 61

Şiirinde Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'e yer verdi. Onun bu şiiri Hassam'ı bir kenara bırak Selman'a kadar yetişir.

Şeh kıldı kemâl-i nazarı Şeyhî sözüne
Kim Ahmedî tavrın kodu Selmâna erişdi

Şeyhî, g. 177/7, s. 105

Şeyhi'nin kusursuz düşüncelerini sözüne padişah kıldı. Ahmedi' nin üslubunu bir kenara bırak Selman'a kadar yetişti.

2.24. Sermed

2.24.1.Sermed- Mekkî

Sermed nazîredir saña Mekkî-i zârdan
Bu şi'r-i âbıdâra ne dersin sözüñ nedir

Mekki, g. 25/5, s. 76

Sermed, bu taze şiir inleyen Mekki'den sana bir naziredir. Buna karşı senin sözün, cevabın nedir?

2.25. Şeyh Galîb

2.25.1.Şeyh Gâlib-Behzâd

Etse târ-ı nigâhı hâme-i mû
Çekemez hatt-ı cedvelin Bihzâd

Şeyh Galib, 24. kaside, s. 37

Bakışının telini kıldan kalem etse bu cetvelin çizdiği hattı Behzad çekemez.

2.25.2.Şeyh Gâlib-Mecnûn

Gâlib-i divâneyim Ferhâd u Mecnûna salâ
Yüz çevirmem olsa dünyâ bir yana ben bir yana
Şem'ine pervâneyim pervâ ne lâzımdır bana
Anlasın bî-gâne bilsin âşinâ sevdim seni

Şeyh Gâlib, 10. şarkı, s. 152

Divane olan Galip' im bunu Ferhâd ve Mecnûn' a duyurun. Dünya bir yana, ben bir yana olsam yüz çevirmem. Mumuna pervaneyim korku bana lazım değildir, seni sevdiğimi yabancılar anlasın, tanıdıklar bilsin.

2.25.3.Şeyh Gâlib-Münîf

İntaka'llâh Münîf oldu bu râzı gûyâ
Şi'rime varsa cevâb Es'ad-ı üstâd yazar

Şeyh Gâlib, g. 79/7, s. 216

Allah'ın söyletmesiyle Münif güya bu sırra erebildi, Şiirime eğer bir cevab verilecekse bunu ancak üstad Es'ad yazar.

2.25.4.Şeyh Gâlib-Nef'i

Ta'n eyleyen gelsin berü olsun benimle rû-be-rû
Nef'îye etmem ser-fürû ger himmetin olursa zam

Şeyh Gâlib, 9. kaside, s. 30

Beni ayıplayan benimle yüz yüze gelsin. Eğer fazladan bir gayretin olursa Nef'î' ye baş eğmem.

2.25.5.Şeyh Gâlib-Nergisî

Bâğ-ı inşâsında berg-i huşku mağz-ı Nergisî

Mahzen-i nazmında bir derbânı tab'-ı Gencevî

Şeyh Gâlib, 45. tarih, s. 88

Nesrin bahçesinde Nergisi'nin dimağı kuru yaprak gibidir. Nazmın mahseninde Gencevî'nin yazıları bir kapıcıdır.

2.25.6.Şeyh Gâlib-Şeyh Gâlib

Terk-i ağyâr ile herkes vâsıl-ı yâr oldu lîk

Gâlibin ağyârı Gâlibdir hicâb oldur ki ol

Şeyh Galîb, g. 195/11, s. 272

Ağyarın gitmesiyle herkes yare kavuşmuş oldu fakat Galibin tek rakibinin yine Galib olduğu bir gerçektir.

2.25.7.Şeyh Gâlib- Urfî

Kasîde semtin ihyâ etmedir sâyende maksûdum

Ferâmûş etdirem şâ'irlere Urfî-i sehhârı

Şeyh Gâlib, 15.kaside, s. 22

Sayende amacım kaside semtini canlandırıp büyülü sözler söyleyen 'Urfî' yi şairlere unutturmaktır.

2.26. Tâlib

2.26.1.Tâlib-Mezâkî

Görseler ger bu kasîdem baña reşk eylerdi

'Urfî vü Tâlib ile Muhteşem-i Kâşânı

Mezâkî, g. 9/71, s. 29

‘Urfi, Tâlib ile Kaşan’ın Muhteşem’i eğer benim bu kasidemi görseler kıskanırlardı.

Tâlib ü 'Urfî degül Enverî vü Hâkânî
Görseler nazmumı tahsîn idelerdi her-bâr

Mezâkî, g. 10/63, s. 34

Tâlib ve ‘Urfî değil Enverî ve Hâkânî de nazmımı görseler daima tebrik ederlerdi.

Memdûhına bir böyle senâ itmedi gitdi
Ne Tâlib ü ne 'Urfî ne Selmân-ı zamâne

Mezâkî, g. 12/79, s. 43

Zamanında ne Tâlib, ne ‘Urfî ne de Selman senin övülen şahsına böyle bir övgü yapamamıştır.

2.26.2.Tâlib-Şeyh Gâlib

Şevket-i ikbâlin ey şeh şi’re etmez mi dimâğ
Yohsa Gâlib söylemez mi Tâlib-i Amul *gibi*

Şeyh Gâlib, g. 319/5, s. 332

Ey güzel, geleceğin büyük şiirini hatırlamaz mısın? Yoksa Tâlib-i Amul gibi Galip söyleyemez mi?

2.26.3.Tâlib-Urfî

Ey Mezâkî saña tahsîn kim ola üstâduñ
Nisbetüñ Tâlibe mi 'Urfî-i Şîrâza mıdur

Mezâkî, g. 81/9, s. 153

Ey Mezâkî, senin beğendiğin üstad kimdir? Tâlib mi yoksa Urfi midir? Hangisini örnek alıyorsun, hangisinin yolundan gidiyorsun?

Okunmaz oldı gazeller miyân-ı meclisde
Ne nazm-ı 'Urfî vü Tâlib ne şi'r-i Bâkî var

Mezâkî, g. 89/5, s. 157

Meclisin ortasında artık gazeller okunmaz oldu. Çünkü ne Urfî ve Tâlib gibi nazmı olan ne de Bâkî gibi şiir yazan var.

2.27. Taşlıcalı Yahyâ

2.27.1. Taşlıcalı Yahyâ-Hayâlî

Yahyâ, başarısızlığı herkes tarafından bilinen Kandî'nin Hayâlî Bey'le kıyaslanmasına dayanamamıştır. Başka yönleriyle Hayâlî' yi tenkit eden Yahyâ, onun tarafında yer alarak Kandî'yi karşısına almıştır:

Didi halkun biri nazm-ı Hayâlî
Ola mı nazm-ı Kandî'ye benzer

Didüm Kandî sözinde yok halâvet
Bilür anı cihân halkı mukarrer

N'ola andan yig olursa Hayâlî
Ki top yokdansa torlak yeg dimişler

Taşlıcalı Yahyâ, g. 9

Halkın biri Hayâlî' yle Kandî'nin şiiri hiç bir tutulurmu, dedi. Cihan halkı bilir ki Kandî'nin sözünde tatlılık yoktur. Hayâlî ondan iyi olsa n'olur ki. Tamamen olmamaktansa tüysüz oğlan iyidir, dedim. [8]

[8] Aydın, Abdullah, Divan Şairleri Arasında Şair ve Şiire Dair Atışmalar, Ankara, 2014.

2.28. ‘Urfî

2.28.1. ‘Urfî- Mezâkî

Ey Mezâkî rû-şinâs-ı şehr-i nazm olsam n'ola
'Urfî-i mu'ciz-dem-i Rûmum ki Şirâzum budur

Mezâkî, g. 122/10, s. 176

Ey Mezâkî nazım şehrinin tanınan yüzü olsan ne olur? Anadolu’nun mucize nefesli ‘Urfî’ si olan Şiraz benim.

İrdi sıyt-ı sühanüm hıtta-i Şîrâza dahi
'Urfî-i Rûm idügüm añladı yârân-ı 'Acem

Mezâkî, 17. kaside, s. 64

İran’ın sevgilisi Anadolu’nun ‘Urfî’ si olduğumu anladı. Sözlerimin ünü Şirazi’ nin memleketine kadar gitti.

2.28.2. ‘Urfî-Nef’î

Devletinde n’ola Urfî gibi meşhûr olsam
Var mı bir bencileyin şâ’ir-i pâkîze-edâ

Nef’î, 17.kaside, s. 42

Var mı benim gibi orijinal söz söyleyen bir şair. Devletinde ‘Urfî gibi meşhur olsam ne olur?

Nazâketde metânetde kelâmım benzemez aslâ
Ne Urfîye ne Hâkânîye bu bir tarz-ı âherdir

Nef’î, 19.kaside, s. 46

İncelikte, sağlamlıkta sözlerim ne 'Urfî' ye ne Hâkânî' ye asla benzemez. Bu başka bir tarzdır.

Urfî-i Rûm idüğüm cümle ederler teslîm
Görseler ger bu kasîdem büleğâ-yı A'câm

Nef'î, 50.kaside, s. 118

Acemin düzgün konuşanları eğer bu kasidemi görselerdi Anadolu'nun 'Urfî' sini teslim ederlerdi.

Kalır mı yâ Urfîden söz seylemede Nef'î
Hoş-lehçe ise ger o pâkîze-edâdır bu

Nef'î, g. 100/7, s. 188

Amaç güzel bir söz söyleme ise bu sözü söylemede Nef'î 'Urfî' den geri kalır mı, kalmaz.

Âb-ı rûy-ı şu'âra Şer'î-i Bağdâdî kim
Münhasırdır ana Urfî gibi îcâd-ı suhan
Cûy-ı ma'nâ iki şakk olmuş akar sahnından
Yaraşır dersem eğer tab'ına Bağdâd-ı suhan

Nef'î, 1. kıta, s. 201

Bağdatlı Şer' î şairlerin yüzünün suyudur. 'Urfî gibi söz icat etmek ona mahsustur. Sözün Bağdat'ı yaradılışına eğer yaraşır dersem bu alanda mananın nehri iki kola ayrılmıştır. Yani sözlerinin iki manası vardır.

2.28.3. ‘Urfî-Şeyh Gâlib

Kasîde semtin ihyâ etmedir sâyende maksûdum
Ferâmûş etdirem şâ'irlere Urfî-i sehhârı

Şeyh Gâlib, 15.kaside, s. 22

Sayende amacım kaside semtini canlandırıp büyülü sözler söyleyen ‘Urfî’ yi şairlere unutturmaktır.

2.29. Vassâf

2.29.1.Vassâf-Diğer Şairler

Zikr-i evsâf-ı şerîfiyle ben ol Vassâfım
Kim hased-âver-i her menkıbe-hvândur sühanüm

Mezâkî, 2. kaside, s. 5

Şerefinin vasfını sürekli anlatan o Vassaf benim. Sözlerim her hased edene menkıbe okutur. Her şiir yazan şairin kıskandığı Vassaf benim.

2.30. Zihnî

2.30.1.Zihnî- Fatin

Fatin yazdığı tezkirede tarafsız olmamakla eleştirilmiştir. Bayburtlu Zihnî, Sergüzeştnâmesi’ nde Fatin’ den bahsederken; hemşehrisi olan şairlerle şehirli şairleri aşırı övdüğünü, taşralı şairleri ise aşağıladığını belirtmektedir. Fatin’ e şöyle seslenmektedir:

Hezeyânlar idüp a’mâlinde
Herkesin tercüme-i hâlinde

Kimini esfele dek indirmiş
Kimini ‘arşa kadar bindirmiş

Şehri şâ'irlerini kaldırmış
Taşra şâ'irlerini daldırmış

Hüner İstanbul'a mı mahsûsdur
Yohsa zî-'ilmle mi mansûsdur

Bayburtlu Zihnî, g. 52

Herkesin biyografisinde yaptıkları işler hakkında saçma sapan konuşup kimini göklere kadar çıkarmış, kimini yerin dibine indirmiş. Şehir şairlerini yukarı kaldırmış, taşra şairlerini yerin içine daldırmış. Hüner, İstanbullu şairlere mi mahsustur; yoksa ilim sahipleriyle mi hükme bağlanmıştır.

3. EFSANEVÎ ŞAHISLAR VE MASAL KAHRAMANLARI BAĞLAMINDA REKABET

Bu şahsiyetler çoğunlukla İran mitolojisinde yer edinmiş isimlerdendir. Bunların kimisi adaleti kimisi kuvveti açısından rekabete değer görülmüştür. Onların savaş meydanlarında gösterdikleri cesaret ve kuvvet birçok şahsiyet ve hatta hükümdar ile kıyaslanmıştır. Özellikle padişahlar adalet ve lütuf açısından bu şahsiyetlerle değerlendirilmiştir. Ayrıca peygamberlerle rekabet içinde olan Firavun ve Nemrut da bu şahsiyetlerin içinde yer almıştır.

Ayrıca bu kısımda ünlü aşk hikâyelerinin kahramanları da yer almaktadır. Bu kahramanlar şairlerle, başka bir masal ya da efsanevi şahsiyetle ve kendileriyle kıyaslanmışlardır. Mukayeselerin konuları aşktır. Her iki tarafta aşkı kendisinin bilip yaşadığını karşı tarafın boş iddialarda bulunduğunu belirtir. Şairler aşkı Mecnûn, Ferhâd ve Vâmık' tan daha derin yaşadıklarını bunların sadece adının olduğunu belirtirler. Bu kahramanlar bazı beyitlerde kendilerine kendilerini bile aşk konusunda rakip görürler. Ayrıca Hikâyelerinde geçen rakipleriyle de doğal olarak kıyaslama içindedirler. Husrev ile Ferhâd' ın Hikâyedeki konumları doğal bir rekabet ortamı yaratır. Masal kahramanlarının kadın karakterleri ise ya bir güzelle ya da sevgiliyle güzellik açısından kıyaslanmıştır.

3.1. Ahfeş

Ahfeş ders takrir ederken ve kitap okurken devamlı yanındaki keçiyle ilgilenir ve adeta dersini ona anlatırmış. Her bölümden sonrada öyle değil mi manasına keçinin yularını çekerek anlattıklarını tasdik ettirirmiş. Yuları çekildikçe başını sallayan keçi bir müddet sonra şartlı reflekse girip her cümlenin sonunda başını sallar olmuş. Bunun için bir şeyi anlamadan başını sallayanlar bu keçiye benzetilirler. Şairler bu imajı genelde zahit ve sûfilar için kullanırlar.

3.1.1.Ahfeş-Kisa

Herkesüñ mikdâr-ı isti'dâdını 'âlem bilür
Gerçi kim itmiş Kisâyı bir zamân Ahfeşle bahs

Mezâkî, g. 39/2, s. 130

Ahfeş ile bir zamanlar Kisa da bahse girmiştir. Gerçi âlem herkesin kabiliyetinin ne kadar olduğunu bilir.

3.2.Azrâ

Hikâyenin kadın kahramanıdır. Izâr kelimesiyle olan imla ve ahenk yakınlığından dolayı birlikte kullanımları vardır. Güzellik açısından diğer güzellerle mukayese edilirler.

3.2.1.Azrâ-Şehrin Güzelleri

Güzellikde eger Leylâ vü Azrâ
Olımaz bunlara mânend ü hemtâ

Azizi'nin İstanbul Şehrengizi(Hâtime-i Rengin-name)

Güzellik konusunda ne Leylâ ne de Azrâ bu kızlara denk olamaz.

3.3. Behram

Sasaniler soyunda hükümdardır. 20 yıl saltanat sürmüştür. Gur yani yaban eşeği avına merakıyla bilinir. Yaban eşeği avında çukura düşmüştür. İran mitolojisinde Merih savaş tanrısıdır. Hem kahraman hem de savaş ilahı olarak anılır.

3.3.1.Behram-Mısır Valisi Ahmet Paşa

Saf-der-i sad-Behmen ü Efrâsyâb
Haydar-ı düşmen-fiken-i rûzgâr

Mezâkî, 27. kaside, s. 101

Sen, düşmanı dağıtan Ali'nin zamanında düşmanın safını yaran yüz Behrem ve Efrâsiyâb edersin.

3.3.2.Behram-Sam

Behrâm-ı zafer-yâver-i meydân-ı şecâ'at
Ceng-âver-i sad-Sâm ü Nerîmân-ı zamâne

Mezâkî, 12. kaside, s. 39

Yiğitlik meydanının Behramınının zaferinin yardımcısı, zamanın yüz yiğit Sam'ı ve Nerimanıdır.

3.4.Dârâ

İran'ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd'dır. Bu sülalenin son padişahı ve Pers İmparatorluğunun son hükümdarı olarak bilinir. Dârâ, birçok beyite konu olmuştur. "Dâver-i dâverân-ı Dârâ derban" (Dârâ'nın kapıcı olduğu sultanlar sultanı) deyimi padişahların övgüsü için kalıplaşmış bir sözdür. Bunun için "derbân"(kapıcı) kelimesiyle birlikte kullanılır.

3.4.1.Dârâ-Feridûn

Ol şehen-şâh-ı Feridûn-'azamet kim Dârâ
Bir dahi gelse cihâna olamaz der-bânı

Mezâkî, 9. kaside, s. 26

O Feridûn azametli şahların şahı, Dârâ bir daha dünyaya gelse senin kapında kapıcı bile olamaz.

3.4.2.Dârâ- Sultan Ahmet

Düşde görmüş mü ya Dârâ bu kadar dârâtı
Husrev etmiş mi tasavvur bu kadar 'unvanı

Nedîm, 20. kaside, s. 59

Dârâ bu kadar şanı düşünde bile görmemiştir. Husrev ise bu kadar unvanı hayal bile etmemiştir.

Dâver-i devrân ki Dârâ gelse ger dergâhına
Ancak istihkâk-ı cây-ı mansıb-ı derbân bulur

Nef'î, 8. kaside, s. 19

Devrin hükümdarı olan Sultan Ahmet'in dergâhına Dârâ gelse bile ancak kapıcılık makamında kendine bir yer bulabilir.

3.4.3.Dârâ-Sultan Murat

Biri derbânı olurdu biri mîrâhûru
Gelseler âleme devrinde Peşeng ü Dârâ

Nef'î, 17. kaside, s. 42

Sultan Murat Han'ın devrinde âleme Peşeng ve Dârâ gelseler biri kapında kapıcı diğeri ise ahır görevlisi olurdu.

3.5. Efrâsiyâb

Turan'ın en büyük hakanlarındandır. İran topraklarının tamamını Pişdadiyan sülalesinden alması ve İran ile yaptığı savaşlarla anılır. KeyHusrev tarafından öldürüldü. Kahramanlık sembolüdür.

3.5.1.Efrâsiyâb-Genç Osman

Çıkdı bir ‘asker ki olmaz kemterîn saffı anuñ

Gelse âlây ile Cemşîd ü Cem ü Efrâsiyâb

Nev’îzâde Atâyî, 2. kaside, s. 9

Genç Osman’ın askerleri nasıl kuvvetli askerlerse Cemşîd, Cem ve Efrâsiyâb ordusu ile gelse ordusunun safındakılerden aşağı olmazlar, ancak denk olabilirler.

3.5.2.Efrâsiyâb-Mısır Valisi Ahmet Paşa

Saf-der-i sad-Behmen ü Efrâsyâb

Haydar-ı düşmen-fiken-i rûzgâr

Mezâkî, 27. kaside, s. 101

Sen, düşmanı dağıtan Ali’nin zamanında düşmanın safını yaran yüz Behrem ve Efrâsiyâb edersin.

3.5.3.Efrâsiyâb-Sultan Beyazıt

Ol cihân-gîr-i zamânuñ görse tîgı lem‘asın

Korkusından kendüzini bilmeye Efrâsiyâb

Mihrî, 3. kaside, s. 6

O zamanın hükmü geçen padişahı parlayan okunu görse Efrâsiyâb korkusundan kendini bile bilemez.

3.6.Ferhâd

Ferhâd ile Şirin hikâyesinin kahramanı olup Husrev ile rakip durumundadır. Bazen ise Mecnûn ile mukayese içinde değerlendirirlir. Şirin’in isteğiyle Bîsütûn dağını deler. Sevgilisine kavuşmak için zorlu görevler alan aşığı temsil eder.

3.6.1.Ferhâd- Akil

Göñül tekmil-i fenn-i ᶜaşk iden üstâd-ı kâmildür

Anuñ yanında kimdür Kûh-ken Mecnûn ne câhildür

Bâkî, g. 89/1, s. 89

Aşkın ilminden anlayan kişi usta ve kamil biridir. Onun yanında Ferhâd ve Mecnûn ne cahildir.

Vahşetin mâni'-i vuslat idiğin fehm ederiz
Kaysı âkıl bizi divâne kıyâs eylemesin

Şeyh Gâlib, g. 254/5, s. 300

Vahşetin kavuşmamıza mani olduğunu biliriz. Mecnûnu akıllı bizi deli diye kıyaslamasınlar.

Allâh ne ârifleri var mekteb-i aşkın
Mecnûnu ile âkıl-ı devrân edemez bahs

Şeyh Gâlib, g. 28/5, s. 188

Allah Allah hayret, aşkın mektebinin Mecnûn' u ile arifler devrin akıllısı konusunda kıyaslanamazlar.

3.6.2.Ferhâd-Âşık

Leblerüñ kim nice husrevleri Ferhâd itdi
Işk içinde beni Ferhâddan üstâd itdi

Mesîhî, g. 248/1, s. 182

Ey sevgili, dudaklarının benim gibi nice Husrevleri Ferhâd ettiğinden beni de aşk konusunda Ferhâd'tan üstün etti.

Tañlaram Mecnûn ile Ferhâda kim ben var iken
Mülk-i `ışka nice sultân oldı ol iki deli

Mesîhî, g. 277/4, s. 195

Burada ben varken aşk mülkünün sultanı Ferhâd ile Mecnûn denen o iki deli nasıl oldu şaşarım.

Gerçi kim 'âleme çok 'âşık-ı meftûn gelür
Bir benüm gibi ne Ferhâd u ne Mecnûn gelür

Mezâkî, g. 102/1, s. 164

Gerçi âleme kendini kaybetmiş çok âşık gelir amma benim gibi bir âşık ne Mecnûn ne Ferhâd olabilir.

Mecnûn ile Ferhâd olamazlar bana hem-pâ
Bir yekke-süvârım ki bu sahrâda garîbim

Şeyh Gâlib, g. 211/6, s. 279

Bu çölde bir garibim ama yegâne olan yiğit bir biniciyim bu nedenle Mecnûn ile Ferhâd bana arkadaş olamazlar.

Meni kim seng-sâr-ı mihnetem bâzâr-ı ışk içre
Belâ dâğın çeken Ferhâd ile hem-seng dutmuşlar

Fuzûlî, g. 88/5, s. 240

Aşk pazarı içinde bir mihnet taşı olan beni, bela dağını çeken Ferhâd ile tartıp aynı ağırlıkta, ayarda bulmuşlar. Oysa ben Ferhâd'tan daha ağır, daha kıymetliyim.

Kûh-ken min tîşeni künd eylemiş bir dağ ilen
Men koparup salmışam min kûhı bir dırnağ ilen

Fuzûlî, g. 222/1, s. 547

Dağ kazan Ferhâd bir Bîsütun dağını kazmak için bin tane kazmayı körletmiş. Hâlbuki ben bin dağı bir tırnak ile koparıp fırlatmışım.

Ey gören min dâğ ile sabr ü sebâtum eyleme
Nisbetüm Ferhâd'a im bir dâğ ile olmuş zebûn

Fuzûlî, g. 226/5, s. 554

Ey göğsümde binlerce yara olduğu halde sabrımı ve aşk yolunda sebatımı gören, beni Ferhâd'a benzetme, onu bir dağ "Bi-sütun" aciz hale getirmiştir.

Vâmık u Feryâd tek rusvâya kılman nisbetüm
Bir fakîrem sanmanuz ol hôd-nümâlardan meni.

Fuzûlî, g. 261/3, s. 637

Sakın beni Vâmık ve Ferhâd gibi rüsvalara benzetmeyin. Ben bir fakirim, beni o benliğini göstermek isteyenlerden zannetmeyin.

Ferhâd nevbetim çalar eyler senâmı Kays
İklîm-i aşkı vereli şâhım Hudâ bana

Hayâlî, g. 12/4, s. 37

Allah bana aşk ikliminin sultanlığını verdiğinden beri Ferhâd davulumu çalar, Kays ise bana övgüler düzer.

Eyledi hengâmesin Ferhâd ü Mecnûn ber taraf
Aşk meydânında benden özge şîrîn-kâr yok

Hayâlî, g. 226/4, s. 90

Ferhâd ile Mecnûn aşk meydanında savaşırlarken bu meydanda benden daha iyi olan yoktur.

3.6.3.Ferhâd-Bâkî

Bî-sütûn-ı gamda Bâkî seng-i mihnet kesmede
Şöyle üstâd oldı kim Ferhâda san^{c}at gösterür

Bâkî, g. 51/6, s. 75

Gamın Bî-sütununda Bâkî taş kesmektedir. Bu konuda Ferhâd'a sanat gösterecek bir üstat olmuştur.

Dimez ol husrev-i hûbân-ı cihân ey Bâkî
La^{c}l-i şîrînüme Ferhâd-ı zamânum özenür

Bâkî, g. 75/7, s. 84

Ey Bâkî, o cihanın güzellerinin sultanı söylemez ama şirin dudağıma zamanın Ferhâd'ı özenir.

3.6.4.Ferhâd-Ferhâd

Kûh-ken Şîrîne öz nakşın çeküb vermiş firîb
Gör ne câhildür yonar daşdan özüyçün bir rakîb

Fuzûlî, g. 28/1, s. 98

Ferhâd, Şirin'in resmini yapıp kendini aldatmış, kendisine taştan bir rakip yaparak cahillik etmiştir.

3.6.5.Ferhâd-Husrev

Leb-i Şîrîn ki Husrevlere cüllâb akıdur
N' idelüm tâli`-i Ferhâdda agular akar

Mesîhî, g. 77/2, s. 106

Şirin'in dudağı Husrevlere gülsuyu akıtırken, Ferhâd'ın talihine zehirler akar ne yapalım.

Cân-ı şîrînden geçe Husrev dahi Ferhâd-veş
Ger nihâl-i kaddüñ üzre göre tasvirüñ senüñ

Mesîhî, g. 131/4, s. 130

Eğer senin tasvir ettiğin gibi ise boyunun fidanı karşısında Husrev de Ferhâd gibi tatlı canından vazgeçsin.

Nâlişümden sakın ey Husrev-i şîrîn-leb kim
Dil-i Ferhâd çü âh eyleye taglar eridür

Mesîhî, g. 44/2, s. 90

Ey şirin dudaklı Husrev, benim feryatlarımdan sakın; çünkü Ferhâd'ın gönlü ahlarıyla dağları eritir.

Ferhâd nice ölmeye cânı acısından
Kim tatlu derilür leb-i Şîrîn ile Husrev

Mesîhî, g. 201/4, s. 162

Husrev ile Şirin'in dudağı tatlı tatlı konuşurken Ferhâd can acısından nasıl ölmesin.

3.6.6.Ferhâd-Mesîhî

Ta`lîm-i `ışk ideydüm Ferhâda ger Mesîhî

Komazdı iki taşı `âlemde bir arada

Mesîhî, g. 235/5, s. 177

Eğer Mesihi Ferhâd'a aşkı öğretseydi cihanda taş üstünde taş koymazdı.

3.6.7.Ferhâd-Nef'î

Benim o kûhken-i Bîsütûn-ı ma'nâ kim

Ne san'at işlediğim seyr edeydi ger Ferhâd

Nef'î, 29. kaside, s. 69

O mananın Bisütun dağının kazıcısı benim. Eğer Ferhâd benim ne sanat işlediğimi bilmek istiyorsa gelsin de görsün.

3.6.8.Ferhâd-Şeyh Gâlib

Gâlib-i g.eyim Ferhâd u Mecnûna salâ

Yüz çevirmem olsa dünyâ bir yana ben bir yana

Şem'ine pervâneyim pervâ ne lâzımdır bana

Anlasın bî-gâne bilsin âşinâ sevdim seni

Şeyh Gâlib, 10. şarkı, s. 152

Divâne olan Gâlib' im bunu Ferhâd ve Mecnûn' a duyurun. Dünya bir yana, ben bir yana olsam yüz çevirmem. Mumuna pervaneyim korku bana lazım değildir, seni sevdiğimi yabancılar anlasın, tanıdıklar bilsin.

3.7.Feridûn

Pişdâdiyân sülalesinden bir hükümdardır. Dahhâk' ın öldürülmesiyle tahta geçmiştir. Bir adalet sembolü olarak edebiyatta kullanılır.

3.7.1.Feridûn-Ahmet Paşa

İrdi bir mertebeye devlet ile şevket ile
Ol makâma ne Sikender ne Ferîdûn gelür

Mezâkî, g. 102/13, s. 164

Şöhretle mülk ve arzu ile bir mertebeye geldi. O makama İskender de Feridûn da gelemez.

3.7.2.Feridûn-Dârâ

Ol şehen-şâh-ı Feridûn-'azamet kim Dârâ
Bir dahi gelse cihâna olamaz der-bânı

Mezâkî, 9. kaside, s. 26

O, Feridûn azametli şahların şahı, Dârâ bir daha dünyaya gelse senin kapında kapıcı bile olamaz.

3.7.3.Feridûn-Sevgili

Bir huzûrum var- durur kûyunda olmakdan şehâ
'Arz olınsa almazam bana Feridūnuñ yiri

Bâkî, g. 548/4, s. 308

Ey sultanım, benim tek huzur buldugum yer senin yanındır. Bana Feridûn'un yerini vermeye kalksalar onu bile kabul etmem.

3.8.Firavun

Azamet ve ceberût sahibi olmak anlamına da gelmektedir. Kıssaya göre Hz. Musâ' nın imana davetini reddederek tanrılık iddiasında bulunmuştur. Gösterilen mucizelere inanmaz, zulmeder. Zulümlerden halkının kurtarmak isteyen Musâ' yı takip eder ve Kızıldeniz' de boğularak ölür. Edebiyatta zalimliği, kahrolması, boğulması yönüyle rakibe benzetilip bedduada bulunulur.

3.8.1.Firavun-Mûsâ

Mûsâ gibi kır âlini fir`avn-ı rakîbüñ

Tâ sen şeh-i hüsne diyeler âl kırandur

Mesîhî g. 58/3, s. 97

Sen güzellik padişahına hile kıran demeleri için, Musa gibi rakibi firavunun soyunu kurutmalısın.

3.9. Husrev

Husrev ü Şirin hikâyesinin kahramanlarındandır. Ferhâd ile yaptığı rekabeti ve sonunda Şirin' e kavuşması malûmdur.

3.9.1.Husrev-Ferhâd

Leb-i Şîrîn ki Husrevlere cüllâb akıdur

N' idelüm tâli`-i Ferhâdda agular akar

Mesîhî, g. 77/2, s. 106

Şirin'in dudağı Husrevlere gülsuyu akıtırken, Ferhâd'ın talihine zehirler akar ne yapalım.

Cân-ı şîrînden geçe Husrev dahi Ferhâd-veş

Ger nihâl-i kaddüñ üzre göre tasvirüñ senüñ

Mesîhî, g. 131/4, s. 130

Eğer senin tasvir ettiğin gibi ise boyunun fidanı karşısında Husrev de Ferhâd gibi tatlı canından vazgeçsin.

Nâlişümden sakın ey Husrev-i şîrîn-leb kim

Dil-i Ferhâd çü âh eyleye taglar eridür

Mesîhî, g. 44/2, s. 90

Ey şirin dudaklı Husrev, benim feryatlarımdan sakın; çünkü Ferhâd'ın gönlü ahlarıyla dağları eritir.

Ferhâd nice ölmeye cânı acısından
Kim tatlu derilür leb-i Şîrîn ile Husrev

Mesîhî, g. 201/4, s. 162

Husrev ile Şirin'in dudağı tatlı tatlı konuşurken Ferhâd can acısından nasıl ölmesin.

3.10. İskender

İskender hakkında birçok rivayet bulunmaktadır. İki farklı İskender' den bahsedilmektedir. Biri İskender' i Zülkarneyn, diğeri ise İskender' i Yunanî' dir. Biz İskender-i Zülkarneyn' den bahsetmekteyiz. Övülen şahsiyetler hep İskender' e benzetilir. Cihangirliği nedeniyle padişah övgülerinde kullanılır. Dünyanın birçok yerini fethetmesi ile de birçok sanatla kullanılır.

3.10.1. İskender-Ahmet Paşa

İrdi bir mertebeye devlet ile şevket ile
Ol makâma ne Sikender ne Ferîdûn gelür

Mezâkî, g. 102/13, s. 164

Şöhretle mülk ve arzu ile bir mertebeye geldi. O makama İskender de Feridûn da gelemez.

Kurabilmiş mi Sikender bu kadar divânı
Sürebilmiş mi yahud Cem bu kadar devrânı

Nedîm, 20. kaside, s. 59

İskender bile seninki gibi büyük bir meclisi kuramamıştır. Cem bile bu kadar zaman hüküm sürememiştir.

Sana Iskenderi teşbih edenin 'aklı mı var
Olabilmez o senin dergehinin derbânı

Nedîm, 20. kaside, s. 59

Sana İskender' i benzeten aklını kaçırmış olmalıdır. Çünkü o senin dergâhının kapısında kapıcı bile olamaz.

3.11. Kahraman

İran mitolojisinde Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs'un oğludur. Devler tarafından çocukken kaçırılmış ergenlik çağına gelince suda aksini görüp devlere benzemediğini anlamış ve bir gergedana binerek insanların bulunduğu yere gelmiş. Orda birçok kişiyi öldürmüş, Rüstem'e yenilmiştir. Katil lakabıyla anılır.

3.11.1.Kahraman-Âşık

Rüstem-i destân-ı nazmım Kahramân olsa 'adû
Pây-mâl-i dest-bürd-i dâr u gîrümdür benüm
Mezâkî, 1. kaside, s. 2

Yazılan Rüstem destanında Kahraman düşman olsa benim savaşımda zaferimin ayakları altında çiğnenmiştir.

3.11.2.Kahraman-Rüstem

Saf-der-i Kahramân salâbet kim
Turamaz aña karşu sad-Rüstem

Mezâkî, 5. kaside, s. 11

Düşman saflarını yarıp Kahraman kapıya dayansa yüz Rüstem bile ona karşı duramaz.

3.12. Leylâ

Kelime, sözlük manası bakımından gece ve saç unsurlarıyla birlikte ihâm-ı tenasüp içinde kullanılır**.**

3.12.1.Leylâ-Diğer Güzeller

Güzellikde eger Leylâ vü Azrâ
Olımaz bunlara mânend ü hemtâ

Azizi'nin İstanbul Şehrengizi(Hâtime-i Rengin-name)

Güzellik konusunda ne Leylâ ne de Azrâ bu kızlara denk olamaz.

3.12.2.Leylâ-Mecnûn

Odur ârâmgeh-i mürg-i hayâl-i Leylâ
Sırr-ı Mecnûnu hümâ lâne kıyâs eylemesin

Şeyh Gâlib, g. 254/6, s. 300

Leylâ' nın hayal kuşunun ikamet ettiği yer Mecnûn' un gizli kuşunun yuvasıyla kıyaslanamaz.

3.13.Mecnûn

Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin başkahramanına deli manasına gelen bu lakab verilmiştir. Leylâ' ya olan büyük sevgisiyle tanınmıştır. Gerçek adı da Kays' tır. Âşıklar kendilerini Mecnûn ile kıyaslar.

3.13.1.Mecnûn-Âşık

Tenimde kanlı kanlı dâğlardan gülşenim olsun
Hadeng-i yâr serv olsun kılıcı sûsenim olsun
Bu gülzârın hezârânı fegân ü şîvenim olsun
Serîr-i aşk ya Mecnûnun olsun ya benim olsun
Hayâlî sanmasın âlem ki merd-i iştirâkem ben

Hayâlî, 1.muhammes, s. 27

Vücüdumda kanla oluşmuş yaralardan gül bahçem olsun. Sevgilinin oku servi, benim kılıcım susam olsun. Bu gülbahçesinin bülbülleri ahım, feryadım olsun. Aşkın

tahtı ya benim ya Mecnûn' un olsun. Ey Hayâlî âlem beni ortaklığında mert biri yine de sanmasın. Ben daha üstünüm Mecnûn' dan.

İkisinüñ dahı bir benden özge vârisi yokdur
Cihānda ben var iken kim anar Ferhād u Mecnūnı

Bâkî, g. 538/4, s. 303

Cihanda ben var iken kim anar Ferhâd ile Mecnûn' u. İkisinin de benden başka varisi yoktur.

Kays ile Vâmık u Ferhâd cenâbım bekler
Şâh-ı aşkem bana bunlar durur erkân şekil

Hayâlî, g. 8. kaside, s. 7

Aşkın şahı ben olduğum için aşkın ileri gelen isimlerinden olan Kays, Vâmık ve Ferhâd benim şerefli şahsımı beklerler.

Ferhâd nevbetim çalar eyler senâmı Kays
İklîm-i aşkı vereli şâhım Hudâ bana

Hayâlî, g. 12/4, s. 37

Allah bana aşk ikliminin sultanlığını verdiğinden beri Ferhâd davulumu çalar, Kays ise bana övgüler düzer.

Belâ bezminde Ferhâd ile Mecnûn geçti ben kaldım
Sorarsan meclisin keyfiyyetin kendin bilenden sor

Hayâlî, g. 25/5, s. 51

Bela meclisinde Ferhâd ile Mecnûn geçti ben kaldım. Eğer meclisin halini sorarsan kendini bilen birinden sor yani benden sor.

Serîr-i aşkı aldım Vâmık u Ferhâd ü Mecnûnla
Düzüp dîvaneler alayını ben dahi ser çektim

Hayâlî, g. 287/4, s. 117

Aşkın tahtını, divane âşıkların alayını dizip başı ben çekmek kaydıyla Vâmık, Ferhâd ve Mecnûn'la aldım.

Nice Ferhâd ile Mecnûnları zencîre çeken
Aşk kişverlerinin mâliki sultânem ben

Hayâlî, g. 329/2, s. 136

Ben nice Mecnûn ve Ferhâd'ı zincire çeken aşk ikliminin sultanıyım.

Derler ki var Vâmık u Mecnûn aceb degül
Dağılmış ola ateş-i ışkun şerâresi

Fuzûlî, g. 280/5, s. 686

Vâmık ve Mecnûn diye bazı âşıklar var diyorlar. Hayret edilecek bir şey değil, aşk ateşinin kıvılcımı etrafa dağılmış olacak.

Eyledi hengâmesin Ferhâd ü Mecnûn ber taraf
Aşk meydânında benden özge şîrîn-kâr yok

Hayâlî, g. 226/4, s. 90

Ferhâd ile Mecnûn aşk meydanında savaşırlarken bu meydanda benden daha iyi olan yoktur.

Demen Mecnûna fenn-i aşkı tekmîl etti kâmildir
Benim yanımda ol dîvane bilmez nesne câhildir

Hayâlî, g. 123/1, s. 45

Mecnûna aşkın ilmini tamamen bilen olgun bir insan demeyin. Benim yanımda o çılgın ne kadar cahil olduğunu bilmez.

Kays bir divane-i bî-kayd imiş lîkin bizim
Âleme sît ü sadâ salmış durur zencîrimiz

Hayâlî, g. 196/4, s. 78

Mecnûn akılsız bir çılgınmış lakin bizim çılgınlığımızın zinciri hala duruyor, bu halimiz âleme ün salmıştır.

Ben söyledikçe aşkımı Mecnûn hamûş olur
Râz-ı cünûna halka-i zencîri gûş olur

Şeyh Gâlib, g. 87/2, s. 219

Ben aşkımı söyledikçe Mecnûn susmuştur. Deliliğin sırrını ona ben öğrettim bütün bunlar kulağına küpe olmuştur.

Düreli dest-i felek defterini Mecnûnun
Kişver-i aşka seni sâhib-i tuğrâ biliriz

Hayâlî, g. 204/2, s. 82

Feleğin eli Mecnûn'un defterini dürdüğünden beri aşkın memleketinin tuğra sahibi olarak biz seni biliriz.

Işk etvârın müsellem eyledi gerdûn mana
Munca kim yeldi yügürdü yetmedi Mecnûn mana

Fuzûlî, g. 13/1, s. 55

Felek aşkın tavırlarını yalnız bana verdiğinden, Mecnûn ne kadar çabalarsa da benim mertebeme erişemez.

Beyâban-gerd Mecnûn'dan gam ü derdüm su'âl etmen
Ne bilsün garka hâlin ol ki menzil-gâhı sâhildür

Fuzûlî, g. 91/2, s. 247

Çöllerde dolaşan Mecnûn'dan benim gam ve derdimi sorma. Sahilde oturan denize batmış olanın halini ne bilsin.

Menüm tek ola bilmez şöhret-i şehr-i belâ Mecnûn
Kabûl eyler mi bu rüsvâlığı her kim ki âkildür

Fuzûlî, g. 91/3, s. 247

Mecnûn benim gibi bela şehrinde meşhur olamaz. Hiç aklı başında olan bir insan böyle rezil olmayı kabul eder mi, etmez.

Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var

Fuzûlî, g. 105/1, s. 275

Bende Mecnûn'dan fazla âşıklık yeteneği var. Sevgisine sadakat gösteren âşık benim Mecnûn'un sadece adı var.

Demen Mecnûn'a âşık kim başında kuş yuva tutmuş
Menem âşık ki seyl-i eşkümi başumdan aşurdum

Fuzûlî, g. 179/3, s. 448

Başında kuşların yuva yaptığı Mecnûn'a âşık demeyin. Gözyaşımın selini başımdan aşıran asıl âşık benim.

Gam yolunda men kalup gitdiyse Mecnûn yoh acep
Sayruya düşvârdur hem-rehlik etmek sağ ilen

Fuzûlî, g. 222/2, s. 547

Gam, aşk ıztırabı yolunda ben kaldım, Mecnûn gitti. Fakat bu durum ayıplanmaz. Çünkü hastanın, sıhhatli bir insana yoldaşlık etmesi güçtür.

Belâ yolunda gavgaya kaçan men tek dözer Mecnûn
Kaçan olmaz duran tek yeg bilür bir kimse yoldaşın

Fuzûlî, g. 223/2, s. 548

Bela yolunda mücadeleye Mecnûn hiç benim gibi dayanır mı? Kaçan, duran gibi olmaz. Bir kimse yoldaşını iyi bilir.

Verseydi âh-ı Mecnûn feryâdumun sadâsın
Kuş mu karar ederdi başındaki yuvada

Fuzûlî, g. 236/2, s. 576

Mecnûn'un ahı benim feryadımın sesini verseydi, başındaki yuvada kuş mu kalırdı, kalmazdı.

Menem müderris-i ilm-i cünun hani Mecnûn
Ki ber-murâd ola devrümde istifâ ile

Fuzûlî, g. 249/6, s. 607

Ben aşk deliliği ilminin öğretmeniyim. Mecnûn nerededir, benim dersime devam edip bu dersi öğrensin ve muradına ersin.

Meni ohıma Fuzûlî gam içre Mecnûn tek
Ki men ziyâdeem andan gam-ı ziyâde ile

Fuzûlî, g. 249/8, s. 607

Fuzûlî aşk ıztırabı bahsinde beni Mecnûn ile beraber tutma. Zira benim gamım ondan ziyade olduğu için ondan bu konuda ben daha üstünüm.

Kıldı Mecnûn kimi çohlar heves-i ışk velî
Döymedi derde men-i bî-ser ü pâdan gayrı

Fuzûlî, g. 262/3, s. 639

Mecnûn gibi birçokları aşka heves ettiler. Fakat ben acizden, yok olmuştan başka kimse derde dayanamadı.

Mecnûn ne bilir kâ'ide-i nâz u niyâzı
Âşık mı sanır kendin o meczûb-ı mahabbet

Nef' î, g. 16/5, s. 160

Mecnûn nazın, işvenin kurallarını nerden bilsin, bilemez. O kendini muhabbetten cezp olunmuş âşık mı sanıyor.

Hezâr mertebe ‘aşkunda gâlibem Kaysâ

Nihāyet ey sanem ol deñlü iştihārum yok

Bâkî, g. 245/2, s. 149

Ey sanem, aşkında bin mertebe Mecnûn’ dan üstünüm. Nihayetinde o kadar da şöhretim vardır.

Gerçi devrân benden önden gayra verdi fırsatı
Pây-i taht-ı aşkta çalındı Mecnûn nevbeti

Hayâlî, 1. muaşşer, s. 26

Felek ne yazık ki benden önce başkalarına fırsat verdi. Aşkın sarayında Mecnûn’ un davulları çalındı.

3.13.2.Mecnûn-Bâkî

‘Āşık-ı bī-sabr u dil kim var dirseñ işte ben

Bākıyā Ferhād ile Mecnūn-ı şeydādan bedel

Bâkî, g. 380/7, s. 204

Ey Bâkî, çılgın Mecnûn ve Ferhâd’ın karşısına çıkacak sabırsız âşık ve gönül kim var dersen işte ben buradayım.

3.13.3.Mecnûn-Eflatun (Felâtun)

Mümtaz idi hıredle Felâtunu Kaysdan
Halk-ı cihânı hükmüne sultânım almadan

Şeyh Gâlib, g. 256/9, s. 301

Cihanın halkının fikrini almadan sultanım, Felâtun’u Kays’dan akıl yönunden daha üstün seçmiştir.

3.13.4.Mecnûn-Ferhâd

Zülf-i Leylâdan siyeh-baht oldu meftûnun senin
Ta'ne taşını atar Ferhâda Mecnûnun senin

Hayâlî, g. 252/1, s. 101

Âşıklarının bahtı Leylâ'nın saçları gibi siyah oldu. Senin Mecnûnların sövüp taş atarlar Ferhâd'a.

3.13.5.Mecnûn-Fuzûlî

Fuzûlî il seni Mecnûn'dan efzûn der melâmetde
Buna münkir degül Mecnûn dahi ma'kûle kâ'ildür

Fuzûlî, g. 91/7, s. 248

Fuzûlî, halk ayıplama hususunda seni Mecnûn'dan üstün tutar. Mecnûn bile bu doğru hükmü inkar etmez, kabul eder.

3.13.6.Mecnûn-Hayâlî

Ey Hayâlî kalmadı ahkâm-ı Mecnûndan nişân
Vaktdür g.-ı aşkın şâhına ser-defter ol

Hayâlî, g. 259/2, s. 104

Ey Hayâlî, Mecnûn'un hükümlerinden iz kalmadığından aşkın divanının başına artık adının yazılmasının vaktidir.

Serîr-i aşk yâ Mecnûnun olsun yâ benim olsun
Hayâlî sanmasın âlem ki merd-i iştirâkem ben

Hayâlî, g. 334/5, s. 138

Ey Hayâlî, aşkın tahtı ya benim ya da Mecnûn'un olsun. Âlem yalnız ben mertliğe ortağım sanmasın.

3.13.7.Mecnûn- Şeyh Gâlib

Gâlib-i divâneyim Ferhâd u Mecnûna salâ
Yüz çevirmem olsa dünyâ bir yana ben bir yana
Şem'ine pervâneyim pervâ ne lâzımdır bana
Anlasın bî-gâne bilsin âşinâ sevdim seni

Şeyh Gâlib, 10. şarkı, s. 152

Divane olan Gâlib' im bunu Ferhâd ve Mecnûn' a duyurun. Dünya bir yana, ben bir yana olsam yüz çevirmem. Mumuna pervaneyim korku bana lazım değildir, seni sevdiğimi yabancılar anlasın, tanıdıklar bilsin.

3.13.8.Mecnûn-Veysî

Nisbet-i terbiyet-i cezbesi Veysî görünür
Vecd ile Necd diyârında nümâyân idi Kays

Şeyh Gâlib, g. 131/6, s. 241

Ey Veysi, kendinden geçmenin terbiyesinin ölçüsü sende görünür fakat kendinden geçme ile gam diyarında görünen ise Kays'dır.

3.14. Nemrûd

Bâbil ülkesinin kurucusudur. Hz. İbrahim' i ateşe atmasıyla tanınır. Edebiyatta bu olaya telmih yapılır. Sevgilinin yanağı, yüzü, aşkı, aşığa çektirdiği acılarla kıyaslama yapmak için de kullanılır.

3.14.1.Nemrûd-İbrâhim

Ne gussa câna Nemrûd-ı gamuñdan çünki olmışdur
Dil İbrâhimine şevk-i ruhuñla gülsitân âteş

Mesîhî g. 108/4, s. 120

Cana Nemrûd'un gamından ne diye keder olsun. Çünkü gönül İbrahimine yanağın arzusuyla gül bahçesi ateş olmuştur.

3.15. Nûşirevân

Sasâniyân sülalesinden olup adaletiyle ün salmış bir İran hükümdarıdır. Tâk-ı Kisrâ, halkını ve yabancıları kabul edip dinlediği, adaletsizliğe uğrayanlara yardım ettiği yerdir. Onun adaletine müracaat edenler bu Tâk'a asılı olan çanı çalar ve onu haberdar ederlermiş.

3.15.1.Nûşirevân- İbn-i Germiyan

Cûd ü kerem mahalline Hâtem ne yerdedir
Adi ü hakem serâyına Nûşirevân kanı

Şeyhî, 5. musammat, s. 39

Ey Germiyanoğlu, adaletinin sarayında Nuşirevan, lütfünün olduğu yerde Hatem nerededir.

3.16. Rüstem

Şehname' de övgüyle bahsedilen İran kahramanıdır. Edebiyatta kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak kullanılır. Daha delikanlılığında birçok dev öldürmüş ve olağanüstü başarılar elde etmiştir. Turan hükümdarlarıyla ve Efrâsiyâb ile yaptığı mücadeleler ünlüdür. Rüstem' in adı zülf, kaş, göz, gamze gibi hilekâr özelliklerle bir arada kullanılmıştır.

3.16.1.Rüstem-Ali

Kuvvet-i tab'îde ger vârise teslîm edelim
Ola mı Hayder-i Kerrâra mukâbil Rüstem

Nef'î, 51. kaside, s. 120

Hz. Ali' ye Rüstem hiç karşılık gelir mi? Yaratılışın kuvvetinin eğer mirasçısı varsa bu mirası Hz. Ali' ye teslim edelim.

3.16.2.Rüstem-Behram

Tığın olsaydı miyânında eğer Behrâmın
Rüstemin hançerine sinesi olmazdı niyâm

Nedîm, 14. kaside, s. 43

Eğer Behram'ın belinde senin (Sultan II. Ahmet) kılıcın olsaydı Rüstem'in hançerine göğsü kın olmazdı.

Benem bu ^{c}arsada kim rahş-ı tab^{c}ı depredicek
Vücûdı hasm ola pâ-mâl olursa Rüstem-i Zâl

Bâkî, 20. kaside, s. 31

Tabiatının şaşasıyla bu arsayı tıiretecek olan benim. Benim düşmanım olan Rüstem bile benim karşımda ayakaltı olur.

3.16.3.Rüstem-Felek

Eremez gerdine sür'atde hadeng-i Rüstem
Çarh destinde kemân olsa hilâli zihgîr

Nef'î, 39. kaside, s. 92

Feleğin elinde hilali yüzük olan yay olsaydı dönüşüne Rüstem' in oku süratte yetişemezdi.

3.16.4.Rüstem-Hayâlî

Ey Hayâlî eyledi Rüstemleri nazmın zebûn
Kuvvet-i bâzûna tahsîn merdsin vallahi merd

Hayâlî, g. 120/3, s. 44

Ey Hayâlî, Rüstemleri nazmın zayıf kıldı. Pazına kuvvet herkesin beğendiği bir mertsin, vallahi mertsin.

Meydân-ı nazmın eyledi Rüstemlerin zebûn
Kasd-ı Hayâlî ma'reke-ârâ-yı Gîvedir.

Hayâlî, g. 19/5, s.49

Nazmın meydanı Rüstemleri zayıf kıldı. Hayâlî' nin kastettiği savaş meydanlarını süsleyen Gîve'dir. Gîve, İran'ın efsanevi kahramanlarından biridir. Ayrıca Rüstem'in damadıdır.

3.16.5.Rüstem-Kahraman

Gamzelerden tīg u hançer çekse kasd-ı 'āşıka
Rüstem irmez Kahramān-ı çeşmüne rūz-ı mesāf

Bâkî, 6. kıta, s. 311

Aşığa kastedip bakışı ok ve kılınç çekse bir günde Rüstem, gözünün Kahraman'ına eremez.

Saf-der-i Kahramân salâbet kim
Turamaz aña karşu sad-Rüstem

Mezâkî, 5. kaside, s. 11

Düşman saflarını yarıp Kahraman kapıya dayansa yüz Rüstem bile ona karşı duramaz.

3.16.6.Rüstem-Nef'î

Tîg-i ser-tîz-i zebânım o kadar keskindir
Ki dü-nîm olur anı ansa dil-i Rüstem ü Sâm

Nef'î, 50. kaside, s. 117

Benim dilimin ucunun keskin kılıcını, Rüstem ve Sam'ın gönlü ansalar kılıcımın keskinliğinden gönülleri iki parçaya ayrılırdı.

3.16.7.Rüstem-Sultan Ahmet

Rezmüñe mukâbil turamaz Sâm u Nerîmân
Rüstem olamaz erlük içinde saña hem-tâ

Mihrî, 5. kaside, s. 11

Sam ve Neriman senin kavgana karşılık veremez. Rüstem bile sana yiğitlik konusunda denk değildir.

Yüzüñe karşu cedel eyleyemez Sâm u Süvâr
Rüstem ü Zâl olamaz erlik ile saña garîm

Mihrî, 10. kaside, s. 21

Sam ve Süvar yüzüne karşı tartışamaz, Rüstem ve Zal sana (Sultan Ahmet) yiğitlik konusunda rakip bile olamaz.

3.16.8.Rüstem-Sultan Mehmet

Sen ol sâhib-kırânsın kim dem-i heycâda ikdâmuñ
Ne Rüstem itdi ne Husrev gibi bir şeh-süvâr eyler

Mezâkî, 8. kaside, s. 24

Sen iki kat uğurlusun. Çünkü Ne Husrev gibi bir binici ne de Rüstem senin savaş anındaki gayretini gösterebildi.

3.16.9.Rüstem-Sührâb

Mukâbil mi olur andan bize bir zor ile Sührâb
Bu gün meydân-ı nazmuñ Rüstem-i destânıyuz cânâ

Mezâkî, g. 1/2, s. 108

Ey sevgili, bu gün nazmın meydanında Sührab ile Rüstem destanıyız bize ondan yalan bir söz ile karşılık olur mu, olmaz. Sührab zorla bize karşı koyabilir mi biz Rüstemiz. Sührâb, Rüstem'in bir Türk kızından olan oğludur. Babasını tanımadan annesinin yanında büyümüştür. Babasıyla bir savaşta karşılaşmışlar ve birbirlerini tanımadan dövüşmüşlerdir. Sührâb galip gelmek üzereyken Rüstem bir hile ile onu öldürmüştür. Tam can vereceği sırada baba oğul olduğu anlaşılmıştır.

Rüstem-i gamze-i sâkî olalı hasm-efken
Bu havâlîde ne bir zor u ne Sührâb yürür

Mezâkî, g. 98/4, s. 162

Rüstem bakışlı saki bu civarda bize düşman olduğundan beri ne bir yalan söz ne de Sührab karşımıza çıkamaz.

3.17.Sâm

Şehname' de adı geçen bu kahraman, Feridûn zamanında yaşamıştır. Neriman'ın oğlu olup çok kuvvetlidir**.**

3.17.1.Sâm- Nef'î

Tîg-i ser-tîz-i zebânım o kadar keskindir
Ki dü-nîm olur anı ansa dil-i Rüstem ü Sâm

Nef'î, 50. kaside, s. 117

Benim dilimin ucunun keskin kılıcını, Rüstem ve Sam'ın gönlü ansalar kılıcımın keskinliğinden gönülleri iki parçaya ayrılırdı.

3.17.2.Sâm-Sultan Ahmet

Rezmüñe mukâbil turamaz Sâm u Nerîmân
Rüstem olamaz erlük içinde saña hem-tâ

Mihrî, 5. kaside, s. 11

Sam ve Neriman senin kavgana karşılık veremez. Rüstem bile sana yiğitlik konusunda denk değildir.

Yüzüñe karşu cedel eyleyemez Sâm u Süvâr
Rüstem ü Zâl olamaz erlik ile saña garîm

Mihrî, 10. kaside, s. 21

Sam ve Süvar yüzüne karşı tartışamaz, Rüstem ve Zal sana (Sultan Ahmet) yiğitlik konusunda rakip bile olamaz.

3.18. Şirin

Ferhâd ile Şirin ya da Husrev ile Şirin hikâyelerinin kadın kahramanı olup edebiyatta mesnevilere ve beyitlere konu olmuştur. Kelimenin "sevimli" manasıyla tevriyeli kullanımları mevcuttur.

3.18.1.Şirin-Sevgili

Utanır görse eğer hüsn ü edâsın Şîrîn
Öyle ser-tâ-be-kÂdem pür-edeb erkânlı güzel

Şeyh Gâlib, g. 202/4, s. 275

Öyle baştan ayağa edep dolu olan güzelin güzelliğini ve edasını Şirin görse utanır.

3.19. Vâmık

Sasâniler zamanında ilk defa Unsurî tarafından yazıya geçirilmiş olan hikâyenin kahramanıdır. Vâmık ile Azrâ mesnevisinin diğerlerinden farkı sonunda sevgililerin kavuşmasıdır. Türk edebiyatında ilk bu mesneviyi yazan Behiştî' dir. Vâmık' ın kelime

manası seven, sevdalıdır. Beyitlerde âşıklar ile çektikleri sevdanın büyüklüğü hakkında yarışırlar**.**

3.19.1.Vâmık-Âşık

Senin lutf'-ı izârın zihî sûret-i Azra
Benim hasret ü zârın zihî siret-i Vâmık

Şeyhî, g. 93/3, s. 75

Senin yanağının lutfü Azra' nın yüzünden daha güzeldir. Benim hasretim ve inlemem Vâmık' ın halinden daha iyidir.

Derler ki var Vâmık u Mecnûn aceb degül
Dağılmış ola ateş-i ışkun şerâresi

Fuzûlî, g. 280/5, s. 686

Vâmık ve Mecnûn diye bazı âşıklar var diyorlar. Hayret edilecek bir şey değil, aşk ateşinin kıvılcımı etrafa dağılmış olacak.

Kays ile Vâmık u Ferhâd cenâbım bekler
Şâh-ı aşkem bana bunlar durur erkân şekil

Hayâlî, g. 8. kaside, s. 7

Aşkın şahı ben olduğum için aşkın ileri gelen isimlerinden olan Kays, Vâmık ve Ferhâd benim şerefli şahsımı beklerler.

Serîr-i aşkı aldım Vâmık u Ferhâd ü Mecnûnla
Düzüp dîvaneler alayını ben dahi ser çektim

Hayâlî, g. 287/4, s. 117

Aşkın tahtını, divane âşıkların alayını dizip başı ben çekmek kaydıyla Vâmık, Ferhâd ve Mecnûn' la aldım.

4. KAVİMLER, ŞEHİRLER VE AKARSULAR BAĞLAMINDA REKABET

Beyitlerde geçen kavimlerde Hindu ve Türk kıyaslanmıştır. Renk açısından bir kıyaslama verilip karşıtlıklardan yararlanılmıştır. Bakış ve saç, Çin ve Türk ile eşleştirilerek rekabet ortamı oluşturulmuştur. Çin ifadesiyle sevgilinin saçı koku yönünden tasvir edilir. Zaten edebiyatımızda Çin kıvrım, büklüm anlamına da gelmektedir. Türklerin usta avcı ve ok atıcı oluşlarından dolayı göz ile ilişkilendirilir.

Ülke ve şehirler kıyaslanırken onların güzellikleri, havasının ferahlığı, bağları, gezilen yerleri ve halkı açısından değerlendirilmiştir. Kıyaslamaların birçoğu cennet ile yapılmıştır. Çünkü cennetten daha güzel bir yer tasavvur edilemez. Bu nedenle eğer bir yerin güzelliğinden bahsetmek istiyorsak ve eşi benzeri yok diyorsak şüphesiz ki en büyük rakip cennettir.

Ayrıca beyitlerde İstanbul da çok işlenmiştir. Her taşına Acem mülkü feda edilecek kadar büyük kıyaslamalar yapılmıştır. İstanbul' daki bazı semtler ve eğlence yerleri de ayrıca ele alınıp bu rekabet ortamından payına düşeni almıştır.

Beyitlerde akarsu olarak Göksu ve Kevser geçmektedir. Göksu cennet ile kıyaslanırken, Kevser dünya nimetleri ile kıyaslanmaktadır. Kevser özellikle şarap ile kıyaslanmıştır. Âşık olmayan Kevser' i savunur, çünkü gerçek tadın onda olduğunu düşünür. Âşık olan şarabı üstün tutar. Ancak insanın kendinden geçerse gerçeği ve aşkı bulacağına inanır.

4.1. Acem (İran)

4.1.1.Acem'in Bağı-Cem'in Mülkü

Uyar mı buna Çârbâğ-ı Acem
Kıyâs etme uymaz buna mülk-i Cem

Şeyh Gâlib, 2. mesnevi, s. 155

İran'in bağı buna hiç uyar mı, uymaz tabi. Cem'in mülki ile kıyas bile edilemez.

4.1.2.Acem-Çin

Kaşların çîni Hayâli bâc alır fağfûrdan

Kendini İran ile Turana hakan oldu tut

Hayâlî, g. 115/7, s. 42

Hayâlî, çatık kaşlarının haracını Çin imparatorundan alır. Bu nedenle kendini İran ile Turan'a hakan olmuş gibi görür.

4.2. Bağdat

4.2.1.Bağdat-Anadolu

Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl

Diyâr-ı Rûm gözet terk-i hâk-i Bağdâd et

Fuzûlî, g. 38/7, s. 126

Fuzûlî eğer kıymetinin bilinmesini istersen Bağdat'ı terk edip Anadolu' ya git.

4.3. Bursa

4.3.1.Bursa-Diğer Şehirler

Bütün dünyada var mı Bursa şehri

Kamusı rûstâî Bursa şehri

İshak Çelebi- Şehrengiz-i Bursa

Bütün dünyada tüm halkı köylü olan Bursa şehri gibi bir şehir yoktur.

4.4. Göksu

4.4.1. Göksu- Cennet

Bugün Göksu gibi bir cây-ı hurrem
Yarın cennetde görür mi ki âdem

Cemali'nin Şehrengizi'nden

Bugün Göksu gibi mutluluk veren bir ırmağı yarın cennette bile hiçbir insan göremez.

4.5. Haleb

4.5.1.Haleb-Diğer Şehirler

Hayâlî çeşmi ceylân dilrübâlar seyrin eylersin
Bu mevsimde şikâra yer mi var şehr-i Halebden yeg

Hayâlî, g. 253/5, s. 102

Hayâlî, gönül alan ceylan gözlü güzeller dolaşmak isterlerse bu mevsimde av için Halep şehrinden daha güzel yer mi vardır, tabiî ki yoktur.

4.5.2.Haleb-Meyhane

Ne var âlemde ey zâhid bugün ayş ü tarabdan yeg
Bana bir künc-i meyhâne gelir şehr-i Halebden yeg

Hayâlî, g. 258/1, s. 104

Ey zâhid, bu âlemde yeme içmeden daha iyi ne vardır. Bana Halep şehrindense meyhane köşesi daha iyi gelir

4.6. İstanbul

4.6.1.İstanbul-Acem

Bu şehr-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre 'Acem mülkü fedadır

Nedim, 22. kaside, s. 64

Bu İstanbul şehrinin eşi ve benzeri yoktur. Onun bir tek taşına acem mülkü feda edilir.

4.6.2.İstanbul-Cennet

Şimdi bir şekle dahi girdi ki tâ cennetden
Geiüp etmekde temâşâ anı Rıdvan her gâh

Nedim, 43. kıta, s. 132

Bu şehir güzel bir şekle döndüğü için cennetten Rıdvan bile bu şehri seyretmeye gelmektedir.

Adın anmaz idin sofî dahi firdevs-i a'lânın
Eger ra'nâların görsen Stanbul u Galatanın

Hayâlî, g. 248/1, s. 99

Ey sûfî, eğer İstanbul ve Galata'nın güzelliğini görseydin yüksek ve görkemli cennetin adını anmazdın.

İderse anda beğlikile âlem
Dahi uçmak hevâsın itmez âdem

Cemali'nin Şehrengizi'nden

Eğer bu yerde (İstanbul) güzel bir zaman geçirirse insan cennete gitmek bile istemez.

Göreydi âdem ol zibâ makamı
Unudurdı dilâ Daru's-selâmı

Laedri

Ey gönül, Âdem o süslü makamı görseydi cenneti unutur, ona gitmek istemezdi.

Çü gördi gözlerimüz ol makamı
Unutduk ravza-i Darü's-selâmı

Cafer Çelebi-Heves-nâmesi' nden

Gözlerimiz bu yeri gördüğünden beri cennetin bahçesini unuttuk.

Bu sahn içinde var bir turfa hammam
Ki mislin görmemişdür çeşm-i eyyam

Cafer Çelebi-Heves-nâmesi' nden

Bu yerde yeni yapılan bir hamam vardır. Bu zamanda böylesi bir yeri gören olmamıştır.

4.6.3.İstanbul-Diğer Şehirler

Güzellikde nazîrî yok cihanda
Misâli gelmemiş devr-i zamanda

Cafer Çelebi-Heves-nâmesi' nden

Güzellikte eşi benzeri yoktur, bir benzeri daha dünyaya gelmemiştir.

4.7. Kevser

Divan Edebiyatı' nda sevgilinin dudağı için kullanılan Kevser, aslında cennete bir suyun adıdır.

4.7.1.Kevser-Şarap

Dem bu demdir be-hey idrâksiz endîşeyi ko
Kevseri havzı ile sâgar-ı sahbâya değiş

Nef'i, g. 59/2, s. 174

Ey akılsız! Vakit bu vakittir, düşünceleri bir kenara at. Kevserin suyu ile kadehteki şarabı değiştir.

Garezun Kevser ise meyden giç
Yohsa al nakdi nisye isteme hîç

Fuzûlî, Beng ü Bade

Kevser içmeye heves ediyorsan şaraptan vazgeç. Boşuna şarabı peşin isteyip durma.

Bâde mahrûmu âb-i Kevser içer
Kimse, Kevser dime, mükerrer içer

Fuzûlî, Beng ü Bade

Şaraptan mahrum olan Kevser suyu içer, Kevser suyu deme defalarca kaynayan şarabı içer.

4.8. Sa'd-âbâd

4.8.1.Sa'd-âbâd-Diğer Gezme Yerleri

Var mı bir yer sahn-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi
Evce çıkmış bir müferrih kasr per-i 'anka gibi

Kad çeküp her bir nihâl-i tazesi tûbâ gibi
Nâz eder 'uşşâkına mahbûb-ı müstesnâ gibi

Nedîm, 44. muhammes, s. 197

Âşıklarına seçilmiş sevgili gibi naz eden, boy atan her bir taze fidanı Tuba gibi olan, Anka kanadı gibi tümü ferahlık veren bir kasr olan yeni ortaya çıkan Sa'd-âbâd gibi bir yer var mıdır, yoktur.

Şark u garb-ı âlemi seyrân eden peyk-i nesîm
Der ki bî-şübhe cihan içre bunun misli 'adîm
Vasfına bu mısra'-ı garrâ münâsibdir Nedîm
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ

Nedîm, 21. muhammes, s. 183

Âlemin doğusunu ve batısını gezen baharın habercisinin dediğine göre şüphesiz cihanın içinde bunun bir benzeri daha yoktur. Ey Nedim, bu vasfa gösterişli bir mısra münasiptir. Çünkü Sa'd-âbâd şimdi çok güzel bir bağ oldu.

4.8.2.Sa'd-âbâd-Gülşen

Sahn-ı Sa'd-âbâda lûtfu verdiği pîrâyeyi
Vermedi fasl-ı bahâran gülşenin meydânına

Nedîm, 21. kaside, s. 63

Baharların mevsimi, Sa'd-âbâd' a bağışladığı süsü gül bahçesine bile vermedi**.**

4.8.3.Sa'd-âbâd-Isfahan

Gel hele bir kerrecik seyret göze olmaz yasağ
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
Çâr-bâğ-ı Isfahanı eylemişdir dâğ dâğ
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ
Nedîm, 21. muhammes, s. 182

Bir kerecik seyretmekle göze yasak olmaz, Sa'd-âbâd şimdi güzel bir bağ oldu. Bu nedenle Isfahan' ın dört bağından bile kat kat güzel olmuştur. Isfahan, Safevilerin başkentidir ve bugün İran sınırı içinde yer almaktadır. İran' ın ordugâhı olarak bilinen Isfahan, çok süslü ve mamur olduğu için şehir güzelliğini temsil eder. Sürmenin Isfahan' da imal edilmesiyle anılan şehir bazen coğrafi bir bölge olarak İstanbul ile mukayeselere konu olur.

4.8.4.Sa'd-âbâd-Kâğıthane

Usandık seyr-i Kâğıd-hâne-i eş'ârdan Gâlib
Bahâr ermez mi âyâ vakt-ı Sa'd-âbâd yetmez mi

Şeyh Gâlib, g. 333/2, s. 338

Ey Gâlib, şiirlerdeki Kâğıthane gezintisinden usandık. Bahar gelsin artık ve Sadabat'ın vakti de gelsin.

4.8.5.Sa'd-âbâd- Sebâ' nın Mülkü

Söyle kim mülk-i Sebânın var mı bir pîrâyesi
Kasr-ı zerrin-tâk-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi

Nedîm, 17. kaside, s. 31

Yeni ortaya çıkan Sa'd-âbâd' ın altın kemerli kasrı gibi Sebâ' nın mülkünün bir süsü var mı söyle? Sebâ, Yemen' in eski ve meşhur bir şehridir. Hz. Süleyman' ın eşi Belkıs' ın yaşadığı yerdir.

4.9. Türk

4.9.1.Türk-Çin

Çin saçı Türk gamzesi etti gazayı Rumda
Bunca hatâ vü küfr ile ecr ü sevâb içindedir

Şeyhî, g. 43/3, s. 57

Anadolu’da Çin olan saçı ve Türk olan bakışı savaştı. Bu savaşın içinde hem sevap hem günah doludur.

4.9.2.Türk-Hindu

Rûma geldikçe hep o fîre-likâ
Hem-çü hindû giyer sefîd kabâ

Nedîm, 3. mesnevi, s. 161

Anadolu ya geldikçe siyah elbise giyer, dostu Hindu ise beyaz elbise giyer.

4.10. Yenice

4.10.1.Yenice-Hıta

Yenic şehridür Vardar ilinde
Ki misli ne Hıtâda var ne Çinde

Yenicevardarlı Usûli- Şehrengiz-i Yenice

Vardar eyaletinde Yenice denilen bir şehir vardır. Bu şehrin benzeri ne Hıta’ da ne de Çin’ de var.

5. İÇTİMAİ HAYAT UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

Beyitlerde kıymetli taş ve madenlerden bahsedilmiş; zümrüt, yakut ve mermer kullanılmıştır. Zümrüt bir halk inanışına göre yılanın gözünü kör etme gücüne sahiptir. Mermer ve zümrüt maddelerinde sevgili-âşık-rakib unsurları açık bir şekilde görülmektedir.

Beyitlerde kıyafetler ile âşık arasında bir rekabet söz konusudur. İkisi de sevgiliye ulaşmak istemektedir. Sevgilinin tenine dokunabildiği için aşık kıyafetleri kıskanmaktadır. Diğer bir rekabet ise renk yönündendir. Kıyafetin rengi ile limonun rengi kıyaslanmaktadır.

Beyitlerde geçen yiyecekler sevgilinin güzellik unsurlarıyla genellikle yarış içerisindedir. Sevgilinin dudağı şekerden daha tatlıdır. Âşık için mezeye ihtiyaç yoktur. Sevgilinin bâdem gözü ve tatlı dudaklarından daha güzel bir meze hiçbir yerde

bulunmaz. Sevgilinin giyidiği kıyafetin rengiyle bile yiyecekler boy ölçüşemez. O sevgilinin vücudunu saran kıyafetlerdeki renk hiçbir nareciyede bulunmaz, bulunamaz.

Ayrıca keyif veren unsurlardan şarap en çok kıyaslamaya maruz kalan içecektir. Bazen Kevser suyu ile saflık yönünden kıyaslanır, bazen de esrar ile hangisinin daha etkili ve güçlü olduğu konusunda rekabet içindedir. Şarap, esrarı sağlığa zarar vermekle suçlar; esrar da şaraptan daha güçlü olduğunu kanıtlar. Neticede ikisi de birbirinin emri altına girmez. Şarap ile kahve de bu rekabete dâhil olmuştur. Âşıklara göre kahvenin bir günlük zevki vardır bu gelip geçicidir. Oysa şarabı içenin aldığı zevk daha kalıcıdır ve asıl zevk budur. Şarap ile kahve, içenin aldığı zevkin kalıcılığı açısından rekabet içindedir.

Beyitlerde mimariyle ilgili sadece Ayasofya vardır. Ayasofya yapı bakımından diğer mimari eserlerle kıyaslanmaktadır.

5.1. Ayasofya

5.1.1.Ayasofya-Diğer Mimari Yapıtlar

Ayasofyadur ana nâm-ı şerif
Olmaz anun gibi makam-ı şerif

Yahya'nın Şah ü Geda Mesnevisindeki Şehrengizi'nden

Onun şerefli adı Ayasofya'dır. Onun gibi şerefli bir makam yoktur.

5.2. Esrar

5.2.1. Esrar-Şarap

Zûr-i destine i'timâd itdi
Nâ-sezâ ile bengi yâd itdi

Fuzûlî, Beng ü Bade

Şarap, kolunun gücüne, kuvvetine yakışıksız sözlerle esrar hakkında ileri geri konuşmaya başladı. Bu yarışın konusu " Şarap mı esrar mı daha tesirlidir?"

Ki hayâl-i nifâk idübsen, sen
Beng ilen ittifâk idübsen, sen

Fuzûlî, Beng ü Bade

Sen esrar ile anlaşarak iki yüzlülükle bizi birbirimize düşürme hayali içindesin. Şarap, sakinin esrar ile anlaşarak iki yüzlülük ettiğini yani kendisine ihanet ettiğini söyler.

Bu aradan beni götürmek için
Anı bir devlete yetürmek içün

Fuzûlî, Beng ü Bade

Esrarı tek hüküm sahibi yapabilmek için beni ortadan kaldırma amacındasın. Saki, esrar ile anlaşıyor.

Anı daş ile seng-sâr ideyim
Sındırub cismini gubâr ideyim

Fuzûlî, Beng ü Bade

Onu taşa tutup taşlar altında bırakırım. Onun cismini parçalara ayırarak toz haline getiririm.

Degülem bâde kim görüp âteş
Eksile nesne benden ü çıha gass

Fuzûlî, Beng ü Bade

Ben şarap değilim ki ateşi görünce varlığımda bir azalma olup dumanım çıksın. Esrar, sûfi anlayışıyla şarabı eleştirir.

Mey idür:- Men, nebîre-i tâkem!
Beng idür:- Sen pelîd ü men pâkem!

Fuzûlî, Beng ü Bade

Şarap der:- Ben üzümün torunuyum!
Esrar der:- Sen murdarsın, ben saf ve temizim!

Mey idür:- Gamlü halka gam-hârem!
Beng idür:-Sence ben dahi varem!

Fuzûlî, Beng ü Bade

Şarap der:-Halkın derdi, sıkıntısı için gam ve tasa çekerim!
Esrar der:-Bunda ben, senden önce varım!(Senin kadar bende yaparım.)

Mey idür:- Eylerem seni fâni!
Beng idür:- Tınma, haddüni tani!

Fuzûlî, Beng ü Bade

Şarap der: -Seni, yok ederim!
Esrar der:- Yürü, haddini bil!

Hiddet-i beng meyden idi füzûn
Beng kuvvet tapub mey oldı zebûn

Fuzûlî, Beng ü Bade

Esrarın öfkesi, şarabın öfkesinden daha çoktu. Şarap, esrarın gücü karşısında aciz kaldı.

5.3. Fistân

5.3.1.Fistan-Narenciye

Limonî hıtâyîde o pistâna nigâh et
Hiç böyle celî şa'şa'a nârenc bulunmaz

Nedîm, g. 46/4, s. 219

Limon renkli hıtayıde o fistana bak; böyle tanıdık olan parlak narenc asla bulunmaz. Hıtâyî, Hıta memleketinde dokunan ipekli kıymetli kumaştır. Kumaşın limon renklisi de bulunmaktadır.

5.4. Gömlek

5.4.1.Gömlek-Âşık

Cânâ belüñ ne vakt deger `âşıkuña kim
Pirâhen ü kemer anı şâm u seher koçar

Mesîhî g. 74/2, s. 105

Ey sevgili, gömlek ve kemer belini sabah ve akşam öyle sararken ne zaman belin aşığına değer, aşığına ne zaman sıra gelecek.

5.5. Kahve

5.5.1.Kahve- Şarap

Eğerçi kahvenün bir gûne vardur 'âlemi amma
İki kāse mey içre seyr iderler Çīn ü Fagfūr

Bâkî, g. 547/3, s.308

Kahvenin bir günlük âlemi, zevki vardır fakat iki kase şarap içip Çin ve Fağfur' u seyredebilirsin.

5.6. Kemer

5.6.1.Kemer-Âşık

Biz bilüñe tolaşdugumuzdan ne fâ'ide
Körlügümüze çün anı her gün kemer koçar

Mesîhî, g. 74/4, s. 105

Onu her gün kemer sararken, biz beline dolaşmadığımızdan körlüğümüze ne demeli.

5.6.2.Kemer-Hançer

Bilüñe sarılup kemerüñ `âlem iderken
Hancer dahi ne yüz ile sokıldı araya

Mesîhî, g. 210/2, s. 166

Kemerin beline sarılıp âlem ederken hançer ne yüzle gelip beline sokuldu.

5.7. Mermer

5.7.1.Mermer-Cevher

Kanlı yaşım gör rakîbün gönlünü yâd eyleme
Seng-i hârâya begim meyl etme gevher var iken

Hayâlî, g. 304/13, s. 124

Ey sevgili kanlı gözyaşımı görüp rakibin gönlünü hoş etme. Burada cevher var iken mermer taşına meyletme.

5.8. Meze

5.8.1.Meze-Sevgilinin Güzellik Unsurları

Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedim
Dil-berin ‘unnâb-ı la’lin çeşm-i bâdâmın bilir

Nedîm, g. 36/7, s. 214

Nedim içki meclisinde mezeye el sürmez, meze olarak gönül alan güzelin dudağının hünnabını, bâdem gözünü bilirim.

5.9. Şarap

5.9.1.Şarap-Esrar

Hîç ma’kûl söz dimezsen sen
Kandadur kim, kötek yimezsen sen

Fuzûlî, Beng ü Bade

Sen hiç mantıklı söz söylemez misin? Yoksa uzun zamandan beri kötek yemedin mi? Şarap, esrarı zahidlikle suçluyor, kendisini gerçek âşık görüyor.

Senden olur yögül ağır başlar;
Seni her kim alur ele, daşlar.

Fuzûlî, Beng ü Bade

Başlardaki ağrılar hep senden gelir. Seni kim yakından tanısa taşa tutar. Esrar, mide ve vücudun sağlığını bozar. Bu nedenle içenler ona lanet ederler. Esrarı kim taşlarsa onun ağır başı hafif olur.

Bu işe yitmegün gerek nâ-çâr
Kim olasan kapumda hidmet-kâr

Fuzûlî, Beng ü Bade

Yaptığın bu lüzumsuz işlerden çaresiz vazgeçmek zorundasın. Yoksa kapımda bana hizmet eden bir hizmetçi olursun.

Ya bu iklîmden başun al, git
Yohsa başun getür huzûruma yit!

Fuzûlî, Beng ü Bade

Ya bu memleketten başını alıp git ya da huzuruma gelip baş eğ ve kurtul.

Mest-tek benden olma bî-pervâ
Mey degülsen çü itme istigna

Fuzûlî, Beng ü Bade

Sakın ha, sarhoşlar gibi tokgözlülük, korkusuzluk gösterisi yapma, çünkü sen şarap olamazsın. Şarap içen mest olur kendinden geçer, esrar içen ise uyuşur, baygınlık geçirir.

Şerm kıl ser-giranlığ itme yöküş
Haddüni tânı, gel ayağuma düş

Fuzûlî, Beng ü Bade

Kendinden geçmiş ve ne yaptığını bilmiyorsun, halinden utan, haddini bil ve gelip kadehime gir, hizmetime gir.

Benüm aşüm, köküm tefahhuş kıl
Hurmetüm senden artuğ olmağı bil!

Fuzûlî, Beng ü Bade

Benim kim olduğumu, geçmişimi iyice araştırırsan saygıya, hizmete senden daha fazla layık olduğumu görürsün. Şarap esrara kendisinin neden saygıya layık olduğunu açıklamaktadır.

Gelüp indürmesen ayağuma baş
Eylesen 'âkibet benümle savaş

Fuzûlî, Beng ü Bade

Gelip önümde baş eğmezsen sonunda benimle savaşmak zorunda kalırsın.

Kılsa tâ'at, ri'âyetüm görsün
Kılmaz olsa siyâsetüm görsün

Fuzûlî, Beng ü Bade

Bana itaat edip saygı ve hürmet etsin. İtaat etmezse beklesin ve ne yapacağımı görsün.

Şimdi gezdükde korha korha gezer
Bâde her kande görse, anı ezer

Fuzûlî, Beng ü Bade

Esrar ondan beri gezerken hep korka korka gezer, şarap onu nerde görse ezer.

5.9.2.Şarap-Kevser

Dem bu demdir be-hey idrâksiz endîşeyi ko
Kevseri havzı ile sâgar-ı sahbâya deği

Nef'i, g. 59/2, s. 174

Ey akılsız! Vakit bu vakittir, düşünceleri bir kenara at. Kevserin suyu ile kadehteki şarabı değiştir.

Garezun Kevser ise meyden giç
Yohsa al nakdi nisye isteme hîç

Fuzûlî, Beng ü Bade

Kevser içmeye heves ediyorsan şaraptan vazgeç. Boşuna şarabı peşin isteyip durma.

5.10. Şeker

5.10.1.Şeker-Sevgilinin Sözleri

Şekerün başını on yerde yarardum bulsam
Bahse düşdügi içün lezzet-i güftâruñ ile

Mesîhî, g. 212/3, s. 166

Senin tatlı sözlerin ile yarışa girdiği için şekeri bulsam başını on yerde yarardım.

Yüzün letâfeti şems ü kamerde buluna mı
Lebin halâveti şehd ü şekerde buluna mı

Şeyhî, g. 191/1, s. 110

Yüzünün zarafeti güneş ve ayda bulunmaz. Dudağının lezzeti bal ve şekerde bulunmaz.

5.11. Yakut

Bedahşan yakutu bugünki Afganistan' da yer alır. Çok eski zamanlardan beri burada bu maden çıkarılır. Beyitlerde sevgilinin dudağı için kullanılan bir ifadedir. Ayrıca yakut kadeh için de kullanılır.

5.11.1.Yakut-Dudak

Mihr ü meh beñzeye mi yüzüñe öykünmek ile
Ger ola lebleri pür-la'l-i Bedahşân-şekil

Mihrî, 8. kaside, s. 16

Eğer o kırmızı dudakları Bedahşan yakutunun şekline benzese bile yüzüne kötü söylemekle güneş ve ay sana benzer mi, benzemez.

5.11.2.Yakut-Kına

Revgan-ı gülle değil nûr-ı çerâğ-ı yâkût
Bâde-i reng-i hınâ tutmaz ayağ-ı yâkut

Şeyh Gâlib, g. 24/1, s. 186

Yakutun mumunun nuru gülün parlaklığıyla bir değildir. Yakut kadeh kına renkli şarabın yerini tutmaz, kına renkli şarap gibi olamaz.

5.12. Zümrüt

5.12.1.Zümrüt-Yılan

Sînemde yine körlüğüne mâr rakîbün
Bir nice zümürrüd kodu ahcârı habîbün

Zâtî g. 54/3, s. 313

Sevgili, yılan rakibin gözü kör olsun diye aşığın sinesinde zümrüt gibi yaralar açtı. Bir halk inanışına göre yılan zümrüdün olduğu yerde bulunmaz. Çünkü zümrüt yılanın gözünü kör eder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İNSAN BAĞLAMINDA REKABET

1.SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

Güzellik unsurları sevgilinin en belirgin özelliklerini ortaya çıkarır. Sevgilinin boyu, gözü, dudağı, kirpikleri, saçı, kaşı, yüzü ve yanağı bunlardan bazılarıdır. Sevgilinin gözü nergisleri kıskandıracak kadar güzel ve baygındır. Sevgilinin gözü âşıklarının canına kasteder, onların kanını almak ister. Âşıkların kanları onun için meclislerde içilen şaraptan daha kıymetli ve zevklidir. Bu nedenle gözün içtiği kan ile şarap rekabet halindedir. Ayrıca âşıkların kanını içmek için bakış ile göz de yarışa girmiştir. Sevgilinin gözü ne kadar kan içmek isterse sevgilinin dudağı o kadar can bağışlar. Yani dudakla göz aşığın canını alıp can bağışlama konusunda birbirlerine meydan okurlar.

Sevgilinin kirpikleri ile İran efsanevi şahsiyetlerinden Kahraman rekabete girer. Kirpikler o kadar kuvvetlidir ki Kahraman onlara asla karşı koyamaz. Ayrıca aşığın canına kastedmek için bakışlarla ve bazen kendiyle rekabet halidedir. Âşığın kirpikleri de kendi arasında büyük bir yarıştadır. Bu yarışın sebebi sevgilinin güzel yüzünün hayalidir. Âşık feleğin okları ile sevgilinin oklarını kendince kıyaslamaktadır. Sevgilinin kirpiklerini daha aceleci ve daha acımasız bulmuştur.

Sevgilinin dudağı diğer güzellerin dudağı ve İsa' nın dudağı ile kıyaslanmıştır. Sevgilinin dudağından daha tatlı olanı ve can bağışlayanı yoktur. Şarap sevgilinin dudağını her dem kıskanmaktadır. Çünkü hem rengi şarabın renginden daha güzeldir hem de aşıkları, sevgilinin dudağı daha çok sarhoş etmektedir. Gönül de dudakla aşk konusunda yarışa girer. İkisi de kendine göre aşkı yorumlar.

Sevginin saçı beyitlerde Nigaristan ve göz ile kıyaslanmıştır. Sevgilinin saçının suya çizdiği resim ile Nigaristan kıyaslanmıştır. Saç bu kıyaslamada tabi ki galip olmuştur. Göz de saç da aşığa zülmeden unsurlardır. Âşık saçı göze nazaran daha insaflı bulmuştur. Gözün kanını emmesindense saçın ucunda asılı olmayı tercih etmektedir.

Sevgilinin yüzü diğer güzellerle, yanağı ise renk ve parlaklık hususunda Güneş ile kıyaslanır. Sevgilinin kaşının bir köşesi, aşığa göre, yer olarak Kisra' nın tahtından daha kıymetlidir. Sevgilinin boyu Tuba ve servi ile uzunluk ve zarafet açısından kıyaslanmıştır. Sevgilinin bakışının okları için de aşığın başı ve teni yarışmışlardır.

1.1. Baş

Aşığın başı sevgiliye her dem fedadır. Sevgilinin kirpikleri için aşığın başı ve teni yarışa girmişlerdir. Sevgiliden gelen, yaralayan hatta öldüren okların kendi canını alması için ikisi de gayret göstermektedir. Bu yarış ancak sevgilinin bakışının okuyla son bulur.

1.1.1.Baş-Ten

Düşdükçe cenge tîrüñ içün başum u tenüm
İrişüben bu ikisini tîgüñ aralar

Mesîhî, g. 60/2, s. 97

Başım ve tenim senin kirpiğinin oku için kavgaya giriştikçe senin bakışının oku bu kavgaya yetişip ikisini aralar.

1.2. Boy

Sevgilinin boyu her zaman düzgün ve uzundur. Bu özelliğiyle serviye benzetilir. Bunun yanında çınar, şimşâd, Tûbâ ve sanavbere de benzetilir. Sevgili salınarak gider ve onun kadar zarif hiçbir nesne yoktur.

1.2.1.Boy-Servi

Kaddine benzedir özünü ey nigâr serv
Kendiyi iken aşırı yüksek tutar serv

Hayâlî, 11. kaside, s. 11

Ey sevgili, kendi boyunu serviye benzetir hatta bunu yaparken kendini daha da yüksek tutar.

Suda aks-i serv sanman kim koparub bağ-ban
Suya salmış servini serv-i hırâmânum görüb

Fuzûlî, g. 32/6, s. 111

Suya servinin aksi düşmüş sanmayın, bahçıvan benim salınarak yürüyen servimi görüp kendi servisini kesip ırmağa atmıştır.

Bâğ-bân ger meyl kılmam servüne ma'zûr tut
Serveden yegrek gelir ol kâmet-i mevzun mana

Fuzûlî, g. 13/3, s. 56

Ey bahçivan, eğer senin servine meyletmezsem beni mazur gör. O mevzun, ahenkli endam bana serviden daha iyi gelir.

1.2.2.Boy-Tûbâ

Yele vardı gül ü lâle nigârın hadd-i rûyundan
Yere düştü ser-i tûbâ utanıp servi boyundan

Şeyhî, g. 137/1, s. 91

Yüzündeki ayva tüylere bakmaktan gül ve lale yele gitti. Servi boyundan utanıp Tûbâ' nın başı yere düştü.

Âsitânun hâkidür Firdevs-i a'ladan garaz
Kāmetüñdür ravza-i cennetde Tübādan garaz

Bâkî, g. 221/1, s. 141

Cennet bahçesinde Tûbâ neyse senin boyun da odur. Cennetten kastedilen şey senin eşiğinin toprağıdır.

1.3. Dudak

Edebiyatımızda güzelliği, rengi, şekli bakımından ele alınır. Canın son çıkış yeri olduğundan can ile sık kullanılır.

1.3.1.Dudak-Can

Kılsa cân lâ'li ile feyz getürmek bahsin
Cânib-i lâ'lini dut ey gönül et cân ile bahs

Fuzûlî, g. 45/4, s. 144

Ey gönül, feyz vermek hususunda can onun lal dudağı ile yarışırsa, sen dudağın tarafını tut.

1.3.2.Dudak-Dudak

Güzel çog ammâ ben sevdügümüñ
Hiçbir güzelde yokdur dehânı

Mesîhî, g. 283/2, s. 197

Etrafta güzel çoktur fakat benim sevgilimin ağzı hiçbir güzelde yoktur.

1.3.3.Dudak-Gönül

Dil derûn-ı sinede la'lünle kıldı bahs-i 'aşk
Bir biriyle iki bülbül gûyiyâ ceng itdiler

Bâkî, g. 121/4, s. 100

Gönül sinenin derinliğinde dudağınla aşktan bahsedip yarıştılar. Sanki birbiriyle bu iki bülbül ceng ettiler.

1.3.4.Sevgilinin Dudağı-İsa'nın Dudağı

Cân bağışlardı lebün izhâr-ı güftâr eyleyüp
Urmadan Îsâ lebi cân-bahşlıkdan dem henûz

Fuzûlî, g. 110/2, s. 286

Daha İsa dudağı can vermekten dem vurmadığında, senin dudağın söz söyleyerek can bağışlardı.

1.3.5.Dudak-Şarap

Lâ'lün ile bâde bahs etmiş zihî güm-râhlık
Oldu vâcib eylemek ol bî-edebden ictinâb

Fuzûlî, g. 33/3, s. 112

La'le benzeyen dudağınla şarap bahse girmiş, ondan üstün olduğunu iddia etmiştir. O edebsiz şaraptan el çekmek vacip olmuştur.

Mü'essirdir muhabbet ol kadar kim reşk eder bâde
Lebin öpdürse ger bir dilber-i mümtâz mestâne

Nef' î, g. 115/4, s. 192

Eğer bir seçkin güzel dudağından öptürürse muhabbet çok tesirli olduğundan âşıklar sarhoş olur ve bu durumu şarap kıskanır.

1.4. Göz

Edebiyatımızda en çok sözü edilen güzellik unsurlarındandır. Zalimlik, lâkaytlık, nazlanmak, alay etmek kısacası sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Cadı, sâhir, sehhâr, büyücü, mest, mest-i harâb, bimâr, kassâb, kâtil, nergis, bâdem, kan dökücü gibi benzetmeler sevgilinin gözünü anlatmak için kullanılır.

1.4.1.Göz-Bakış

Geh gamzen içmek ister kanumı gâh çeşmün
Korkum budur ki nâ-geh kanlar ola arada

Fuzûlî, g. 236/5, s. 577

Bazen yan bakışın bazen de gözün kanımı içmek istiyor. Arada kanlar dökülür diye korkuyorum.

1.4.2.Göz-Dudak

Lebüñ dirgürmege cânlar virürken
Gözüñ katlüme her dem niyet eyler

Mesîhî, g. 65/5, s. 100

Sevgili, gözün her an beni öldürmeye niyet ederken dudağın hayatta kalmam için can bağışlar.

La`lüñle tatlu ballu dirildügüme şehâ
Ben kuluñ ile gamzeñ oñat kan bıçak durur

Mesîhî, g. 68/6, s. 103

Ey sevgili, ben bal gibi dudağınla tatlı bir sohbetteyken bakışın ile ben aciz kulun kanlı bıçaklı oluruz.

Gözüñ kanuma kasd itdükçe la'lüñ remz ider câna
Ecelden ya'ni 'Îsâ-veş bize emn-i emânıdur

Mihrî, g. 14. kaside, s. 27

Gözün kanıma kastettikçe dudağın canıma gizliden söyler. Ölümden İsa gibi bize korkusuzluk verir.

Gamzesi öldürdügine lebleri cânlar virür
Var ise ol rûh-bahşuñ dîn-i 'Îsâ râhıdur

Avnî, g. 14/4, s. 7

Bakışının öldürdüklerine dudakları can verir. Eğer o ruh bağışlayanın bir dini varsa şüphesiz İsa' nın dinidir.

1.4.3.Göz- Meze

Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedim
Dil-berin 'unnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir

Nedîm, g. 36/7, s. 214

Nedim içki meclisinde mezeye el sürmez, meze olarak gönül alan güzelin dudağının hünnabını, bâdem gözünü bilirim

1.4.4.Göz-Nergis

Gözüne nergis işittim ki öykünem dermiş
Aceb degildir eger ola bî-basâr güstâh

Ahmet Paşa, g. 27/15, s. 108

Nergis gözüne öykünmek istemiş, acaba o küstah kör değil midir?

1.4.5.Göz-Şarap

Visâlin zevkine hûn u cigerle çeşmim olmuştur
Safâ bezminde her dem nûş olan câm-ı tarabdan yeg

Hayâlî, g. 253/3, s. 102

Kavuşmanın zevkine kan ve cigerle erişen gözüm, eğlence meclisinde her an içilen parlak şaraptan daha iyidir.

1.5.Kaş

Fitne hususunda göz ve bakış ile ortaklık yapan güzellik unsurudur. En büyük özelliği eğri oluşudur.

1.5.1.Kaş-Bakış

Şeyhî dilerdi gamzen ala cânını velî
Vermedi kim ede bu ümîde âmân kaşın

Şeyhî, g. 100/7, s. 77

Şeyhî canını bakışının almasını dilerdi. Fakat kaşın bu ümide aman vermedi.

1.5.2.Kaş-Kisra'nın Tahtı

Şikeste gönlüme turren verirse kûşe kaşından
Bu fethi yeğ görür gönlüm şerefde tâk-ı Kisrâdan

Şeyhî, g. 130/7, s. 89

Kâkülün kırık gönlüme kaşından bir köşe verirse eğer bu fetih Kisra' nın tahtından daha kıymetlidir.

1.6. Kirpik

Kaş, göz ve gamze ile birlikte anılır. Öldürücü ve yaralayıcı özelliği vardır. Genellikle ok ve kılıç şeklinde düşünülür.

1.6.1.Kirpik-Bakış

Gavgâgerî-i hüsnü takınmış o fitne-cû
Hançerle tîğ-ı gamzesi kanlı bıçaklıdır

Şeyh Gâlib, g. 93/3, s. 222

Güzelliğin kavgacıları olan kirpiklerin hançerini ve bakışın da kılıcını takınmıştır onlar şimdi kanlı bıçaklıdır.

Kanını toprağa karmağa Hayâlînin müjen
Gamze-i hûnîn ile baş koştu hem-râz oldular

Hayâlî, g. 102/5, s. 68

Hayâlî' nin kanını toprağa akıtmak için kanlı bakışların ile kirpiklerin sıkı bir yarışa girdiler, sonunda arkadaş oldular.

Leşker-i müjgânı kim bir Kahramândır her biri
Gamzesiyle ceng eder sâhib-kırândır her biri

Nef' î, g.132/1, s. 198

Kirpiklerinin askerlerinin her biri iki kat kuvvetli birer Kahramandır ve bakışıyla savaşır.

1.6.2.Kirpik-Felek

Çarh yayından atıldı kasdüme tîr-i ecel
Lîk andan tîzrek davrandı müjgânun senün

Fuzûlî, g. 154/5, s. 389

Felek beni öldürmek için yayından ecel okunu attı. Lakin senin kirpiklerin ondan daha çabuk davrandı.

1.6.3.Kirpik-Gönül

Saff-ı müjgân çeşmüñe vâbestedür rûz-ı mesaf
Ey göñül itme sakın ol tîri tîr-keş ile bahs

Mezâkî, g. 39/4, s. 130

Ey gönül, o okçunun oku ile yarışa girme sakın. Çünkü savaş gününde kirpiklerin safı sevgilinin gözüne bağlıdır.

1.6.4.Kirpik-Kahraman

Kahramân karşı durur mu gör o müjgânlara
Leşker-i gamze-i mest-i sipeh-endâzına bak

Nef' î, g. 64/2, s. 175

Atıcı ordunun sarhoş bakışının askerlerine bak. Kahraman o kirpiklere karşı durabilir mi gör.

1.6.5.Kirpik-Kirpik

Biri biriyle müjgan safları gavgâya girmişdir
Nigâh-ı gamze gûyâ sulh içün araya girmişdir

Nedîm, g. 30/1, s. 212

Kirpik safları birbiriyle kavgaya girmiştir. Gözün bakışı güya barışı sağlamak için araya girmiştir.

Ceng ederler dîdede her şeb hayâl-i yâr içün
Girseler müjgânlarım n'ola boyunca kana hep

Nef' î, g. 12/4, s. 158

Gözde her gece yarin hayali için kirpiklerim boydan boya kana bulanarak savaşsalar bundan ne çıkar.

1.7. Saç (Zülf)

Şekli, kokusu, rengi açısından beyitlere konu olur. Perişan, düzensiz, dağınık ve uzun oluşuyla aşığı etkileyen bir unsurdur. Rengi daima siyahtır.

1.7.1.Saç-Göz

Öldürürem dir imiş zülfüñe çeşmüñ beni yâr
Virme cellâd eline as beni ol dâra meded

Mihrî, g. 14/2, s. 41

Ey sevgili, gözün beni öldüreceğini saçına söylemiş. Aman beni o dar ağacına as da celladın eline verme.

Çin saçı Türk gamzesi etti gazayı Rumda
Bunca hatâ vü küfr ile ecr ü sevâb içindedir

Şeyhî, g. 43/3, s. 57

Anadolu'da Çin olan saçı ve Türk olan bakışı savaştı. Bu savaşın içinde hem sevap hem günah doludur.

Gönlüme gözü şahnesi der ki ko zülfü bana bak
Neyleye kara günlü çün gecede seyr eder ases

Şeyhî, g. 84/3, s. 71

Gözünün memuru, gönlüme saçını bırakıp kendisine bakmamı ister. Gecede dolaşan kara günlü şanssız kötü kaderli gece bekçisi ne yapsın.

1.7.2. Saç-Nigaristan

Zülfü nakkaşı suya bir resm eder kim reşk eder
Mâni-i Çin yazdıgı nakş-ı Nigaristân ana

Ahmet Paşa, g. 1/7, s. 95

Çin'in Manisinin yazdığı Nigaristanın nakşı, saçının suya çizdiği resmi kıskanır.

1.8.Yanak

Beyitlerde yüz yerine kullanılan "ruh, ruhsâr ve ârız" kelimelerin birçoğunda aslında yanak kastedilmektedir. Renk bakımından gül, lale ve şaraba benzetilir. Bazen bahara, Güneş' e ve cennete de benzetilir.

1.8.1.Yanak-Güneş

Âfitâbı nice teşbîh edeyim ruhsârına
Sen saâdet nûrusun ol hake düşmüş bir zelîl

Hayâlî, g. 263/9, s. 106

Sen saadet nuru ve o yere düşmüş bir sefil iken ben nasıl yanağına o güneşi benzetebilirim.

1.9. Yüz

Sevgilinin güzellik unsurlarının birçoğu yüzün üzerindedir. Âşık için bir nimet topluluğudur sevgilinin yüzü. Sevgilinin yüzü hiçbir nesneye benzemez. Bu nedenle kıymetli olan her şeyle sevgilinin yüzü mukayese edilir. Bu kıyaslamanın kazanan tarafı şüphesiz ki sevgilinin ay gibi parlayan cemalidir.

1.9.1.Yüz-Diğer Unsurlar

Ey Fuzûlî âlemün gördüm kamu ni'metlerin
Hîç ni'met görmedüm dîdâr-ı dilber tek lezîz

Fuzûlî, g. 65/7, s. 186

Ey Fuzûlî, âlemin bütün nimetlerini gördüm. Sevgilinin yüzü gibi lezzetli hiçbir nimet görmedim.

Rûy u mûy-ı yâre benzer nesne dahi görmedüm
Gerçi gördüm bī-vefā dünyāda nice māh u sāl

Bâkî, g. 293/2, s. 164

Gerçi dünyada çok vefasız yıl ve ay gördüm ama sevgilinin beli ve yüzüne benzer bir nesne bile görmedim.

2. ÂŞIK VE GÖNÜL UNSURU BAĞLAMINDA REKABET

Edebiyatımızda şair daima âşık olarak kullanılır. Âşık sevgilinin güzellik unsurlarıyla kendinden geçer. Âşık sevgiliden daima zülum görür. Rakipten, felekten, talihten de eziyet çeker. Yalnız bazı beyitlerde bu durum değişir. Konu aşk ve sevgi olunca âşık ile sevgili yarışa girerler. Kazanan taraf canını ortaya koyan âşıktır. Çünkü âşık, aşk için varını yoğunu ortaya koyar; sevgili bunun karşısında cevap bile veremez.

Ayrıca âşık ünlü aşk hikâyelerinin kahramanlarıyla kendini kıyaslar. Ona göre asıl aşkı yaşayan ve aşkın yeni kahramanı odur. Âşık, Fuzuli' yi de aşk konusunda kendince kıyaslar ve kınar. Çünkü gerçek bir âşık Fuzuli gibi aşktan şikayet etmez, etmemelidir de.

2.1. Âşık

2.1.1Âşık-Ferhâd

Leblerüñ kim nice husrevleri Ferhâd itdi
Işk içinde beni Ferhâddan üstâd itdi

Mesîhî, g. 248/1, s. 182

Ey sevgili, dudaklarının benim gibi nice Husrevleri Ferhâd ettiğinden beni de aşk konusunda Ferhâd' dan üstün etti.

Tañlaram Mecnûn ile Ferhâda kim ben var iken
Mülk-i `ışka nice sultân oldı ol iki deli

Mesîhî, g. 277/4, s. 195

Burada ben varken aşk mülkünün sultanı Ferhâd ile Mecnûn denen o iki deli nasıl oldu şaşarım.

Gerçi kim 'âleme çok 'âşık-ı meftûn gelür
Bir benüm gibi ne Ferhâd u ne Mecnûn gelür

Mezâkî, g. 102/1, s. 164

Gerçi âleme kendini kaybetmiş çok âşık gelir amma benim gibi bir âşık ne Mecnûn ne Ferhâd olabilir.

Mecnûn ile Ferhâd olamazlar bana hem-pâ
Bir yekke-süvârım ki bu sahrâda garîbim

Şeyh Gâlib, g. 211/6, s. 279

Bu çölde bir garibim ama yegâne olan yiğit bir biniciyim bu nedenle Mecnûn ile Ferhâd bana arkadaş olamazlar.

Meni kim seng-sâr-ı mihnetem bâzâr-ı ışk içre
Belâ dâğın çeken Ferhâd ile hem-seng dutmuşlar

Fuzûlî, g. 88/5, s. 240

Âşk pazarı içinde bir mihnet taşı olan beni, bela dağını çeken Ferhâd ile tartıp aynı ağırlıkta, ayarda bulmuşlar. Oysa ben Ferhâd'tan daha ağır, daha kıymetliyim.

2.1.2.Âşık-Fuzûlî

Her cefâ kılsan Fuzûlî tek şikâyet kılmazam

Işk etvârında sanma bî-vefâlardan meni

Fuzûlî, g. 261/7, s. 638

Bana her türlü cefayı reva görse Fuzûlî gibi şikayet etmem. Aşkın icap ettiği tavır ve hareketlerde beni vefasız sanma.

2.1.3.Âşık-Kahraman

Rüstem-i destân-ı nazmım Kahramân olsa 'adû
Pây-mâl-i dest-bürd-i dâr u gîrümdür benüm

Mezâkî, 1. kaside, s. 2

Yazılan Rüstem destanında Kahraman düşman olsa benim savaşımda zaferimin ayakları altında çiğnenmiştir

2.1.4.Âşık-Sevgili

'Aşk bâbından benümle eyledi ol yâr bahs
Cân ile virdüm cevâbın itmedi tekrâr bahs

Mihrî, g. 10/1, s. 39

Aşk konusunda o yar ile yarışa girdik. Ben canım ile cevap verince o tekrar bu konuyu açmadı. "can" kelimesinde cinas yapılmıştır. Hem canını verme anlamında hem de samimiyetle cevap verme anlamında kullanılmıştır.

2.1.5.Âşık-Vâmık

Senin lutf'-ı izârın zihî sûret-i Azra
Benim hasret ü zârın zihî siret-i Vâmık

Şeyhî, g. 93/3, s. 75

Senin yanağının lütfü Azra' nın yüzünden daha güzeldir. Benim hasretim ve inlemem Vâmık' ın halinden daha iyidir.

Derler ki var Vâmık u Mecnûn aceb degül
Dağılmış ola ateş-i ışkun şerâresi

Fuzûlî, g. 280/5, s. 686

Vâmık ve Mecnûn diye bazı âşıklar var diyorlar. Hayret edilecek bir şey değil, aşk ateşinin kıvılcımı etrafa dağılmış olacak.

Kays ile Vâmık u Ferhâd cenâbım bekler
Şâh-ı aşkem bana bunlar durur erkân şekil

Hayâlî, 8. kaside, s. 7

Aşkın şahı ben olduğum için aşkın ileri gelen isimlerinden olan Kays, Vâmık ve Ferhâd benim şerefli şahsımı beklerler.

2.2. Gönül

Yaralar içinde olan aşkın ve gamın merkezidir. Gözyaşıyla daha da alevlenen bir ateş yanmaktadır. Sevgiliden gelen eziyet ve zülum aşık için ödüldür. Bu nedenle can ve gönül sevgilinin yaralayan okları için yarışırlar. Ayrıca aşığın gönlü sürekli aklıyla yarış halindedir. Akıl ne kadar engel olmaya çalışsa da gönül her daim üstün gelmektedir. Gönül ile rakip de sürekli bir yarış içerisindedir. Rakip, sevgilinin saçında duran gönüllere yaklaşmazken sevgilinin mahallesinden yine de ayrılmaz. Karıncanın kanatlanıp getirdiği bela, gönlün okları ile kuvvet ve uğursuzluk açısından kıyaslanır.

2.2.1.Gönül-Akıl

Sen akla uyup gezme Felâtûn dahı bilmez
Hum-hâne-i dehrin niçe hikmet var içinde

Şeyh Gâlib, g. 296/4, s. 319

Küpün içinde ne nimetlerin olduğunu Felatun bile bilmez, sen onun için akla uyma!

2.2.2.Gönül-Can

Cân ü dil bir ömrdür tîğünçün eylerler cedel
Girmeden tîğün senin ortaya kat’ olmaz nizâ’

Fuzûlî, g. 139/6, s. 353

Can ve gönül senin kirpiklerin için kavga ediyorlar. Kirpiklerinin oku araya girmeyince bu mücadele kesilmez.

2.2.3.Gönül-Karınca

Sanma ki sana tîr dilâ kol kanad ola
Bir mûr kim kanatlarına Tanrı belâ virür

Zâtî, g. 115/6, s. 295

Tanrının kanatlarına bela verdiği bir karıncanın karşısında sana gönlün okunun kol kanat olacağını sanma.

2.3.4.Gönül-Rakîb

Göñül zülfüñde tururken rakîb ol araya gelmez
Ne cânı var tolaşa zâg bâzuñ âşiyânına

Mesîhî g. 216/4, s. 168

Karganın, doğanın yuvasının etrafında dolaşmaya canı olmadığı gibi rakip de gönüller sevgilinin saçında asılı dururken oraya gelmez.

Kapuñda dil rakîbe virür cism-i lâgarı
Gûyâ bir dirugrıdur ki ite üstühân atar

Mesîhî, g. 59/2, s. 97

Gönül, güya rakip köpeğe kemik atan bir hırsızmış gibi kapında rakibe zayıf bedenini verir.

3. RAKİB UNSURU BAĞLAMINDA REKABET

Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri. Dîvân şiirinde âşık- maşûk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Rakîb âşığın nazarında kötü olan kişidir. Aşığa sevgili kadar eziyet eder. (Pala, 2004; 374)

Beyitlerde rakip köpek, domuz, karga ve kara yüzlü şeklinde isimlendirilir. Rakibin hedefi sevgiliye ulaşmak ve aşığı unutturmaktır. Sevgilinin ilgisini çekmek için de etrafta kendinden başkasının bulunması onu rahatsız etmektedir. Aşığı ortadan kaldırmak için kimi zaman ona zülum eder, kimi zaman ise sevgiliyle yakınlaşır ki bu rakibin en büyük eziyetidir. Sevgilinin rakibe pas vermesi, onun yüzüne gülmesi aşığın içinde derin yaralar açar. Âşık rakibe bu fırsatı verdiği için sitemlerde bulunur.

Karga sesli olan rakip, bülbülle yani bülbül kadar güzel sese sahip olanlarla rekabet içindedir. Papağan ile de şeker konusunda yarışmışlardır. Rakip eğer köpek diye nitelendiriliyorsa orada kullanılan kemik âşıktır. Zayıflığı ve rakipten gördüğü eziyetten dolayı bu tasvire başvurulmuştur.

Rakip, aşığa nazaran hep güçlü olan taraftır. Aşığın sevgiliden çektiği eziyet yetmezmiş gibi bir de rakipten bunu çekmesi büyük bir eziyettir. Sevgiliden gelen eziyetler aşığa ilaç iken rakibin eziyetleri birer zehirden farksızdır.

3.1.Rakib

3.1.1.Rakib-Âşık

Rakib ile seni görse olur Zâtî deli ey meh
Sefer câ'iz degül mâhun olıcak menzili 'akreb

Zâtî, g. 34/9, s. 55

Ey ay yüzlü güzel, Zâtî rakip ile seni görürse deli olur. Çünkü Ay eğer akrebin menziline girerse bu uğursuzluktur. Eskiden yolculuğa çıkılacağında Ay'ın hareketlerine ve konumuna göre hareket ederlermiş. Halk inanışına göre Ay, Akreb burcunda iken sefere çıkılması doğru değildir. Ay ile sevgili; rakib ile akrep eşleşir ve leff ü neşir sanatı kullanılmıştır. Akrep burcu 24 Ekim- 22 Kasım arasındaki süreyi kapsar**.** Akrep takımyıldızının en üstünde, üç dekanı da kapsayacak şekilde, Zodyak'ın dışında Ophiuchus-Yılancı, onun üzerinde Hercules ve Cerberus-Cehennemin Üç Başlı Köpeği yer alır. Bunların hepsinin altında Akrep takımyıldızı bulunur. Burçlar

kuşağında bu burcun insanı zeki, kurnaz ve güçlü olmaları ile tanınır. Kaybetmeye tahammülü yoktur. Her zaman zirvede olmak ister.

Çeşmin ayırsın yeter mihr-i cemâliñden rakîb
Perde-i ruhsârıñı ref'-i nikâb etmez misin

Mekkî, g. 43/3, s. 88

Yanağının perdesini kaldırmaz mısın? Gerçi rakip, senin güneş gibi parlayan yüzünden gözünü ayırsın bu bana yeter.

Âyîne-i ruhsâruñı gösterme rakîbe
Kim kendüyi görür kılıcak anı temâşâ

Mesîhî, g. 2/3, s. 72

Sevgili, yanağının aynasını rakibe gösterme sakın. Çünkü rakip kendini bu aynada görüp seyretmeye dalar.

Dûr itme tapuñdan beni agyâr söziyle
Allâh'a kodum anı vü ben saña tayandum

Mihrî, g. 99/3, s. 88

Beni ağyar sözüyle kapından uzaklaştırma. Ben onu Allah'a havale ettim ve sana güvendim.

Seni pinhan sevüp ey nev-nihâl-i bâğ-ı istiğna
Biraz müddet seninle zevk u sohbet edelim tenhâ
Eğer sen gelmez isen sana ben 'azm ederim amma
Sakın kendin bu râz ağyardan dâim nihân olsun

Nedîm 34. muhammes, s. 192

Ey nazlanma bağının taze fidanı, ben seni gizli sevdim. Tenha da seninle bir zaman zevk ile sohbet etmek isterim. Eğer sen gelmezsen seninle olmak için yine çabalarım ama sakın bu sırrımızı ağyara söyleme, sırrımız daima gizli kalsın.

Merhabâ etdiğin ellerle revâ mı göreyim
Eller emsin o şeker lebleri de ben durayım
Bari lûtfeyle â zâlim biricik yüz süreyim
Pâyin olmazsa eğer gûşe-i dâmân olsun

Nedîm, 34. muhammes s. 192

Merhabalaştığın o yabancılar bana reva mıdır, senin o şeker dudaklarını eller öperken ben nasıl durayım? A zalim bari biraz lütuf göster de ayağın olmazsa da eteğinin köşesine bir kerecik yüzümü süreyim.

Acımasun mı bu dil-i bimârum ey rakib
K' olmış nasib bal sana vü belâ bana ,

Mesîhî, g. 7/2, s. 74

Ey rakip, sana bal nasip olurken bana bela nasip olmuş bu durum benim hasta gönlümü acıtmaz mı, tabi ki acıtır.

Kan içürmezse rakibâ saña ger dâver-i çarh
Neye yarar bu şarâb-ı şafak u sâgar-ı çarh

Mesîhî, g. 31/1, s. 85

Ey rakip, feleğin hükümdarı eğer sana kan içirmezse feleğin kadehi ve şafak renkli şarabı neye yarar.

Rakîb adı gelicek nâmem içre
Kâlem yazmaz mürekkeb gılzet eyler

Mesîhî, g. 65/4, s. 100

Mektubumun içinde rakibin adı geçecek olsa kalem yazmaz mürekkep kalın gelir.

Görüp rakîbüñ ile ben nice dirildügümi
Sokakda mürde-i segler bize tebessüm ider

Mesîhî, g. 81/4, s. 108

Senin rakibin ile benim nasıl didiştiğimi gören sokaktaki ölü köpekler bile bize tebessüm eder.

Nat`-ı kûyuñda ko bizsüz atın oynatsun rakîb
Ferz olur şâhum piyâde çün tehî kalur bisât

Mesîhî, g. 112/3, s. 122

Mahallenin olduğu yere bırak rakibi bizsiz atını oynatsın. Şahım, piyon vezir olursa satranç tahtası boşalır.

Her gice mâni` olur nâleme kûyuñda rakîb
Göreyin kim okına uğraya âh-ı seherüñ

Mesîhî, g. 127/2, s. 129

Rakip her gece mahallende inlememe engel olduğundan seherin ahının okuna uğramasını görmek isterim.

Kolın hamâ'il itmiş idi boynuña rakîb
Gayretden ol hamâ'ili sî-pâre eyledüm

Mesîhî, g. 156/4, s. 142

Rakip kolunu boynuna muska etmişti. Kıskançlıktan o muskayı paramparça ettim.

Dostlar bilüñ ki dilberden asılacak rakîb
Gin yürimezse cihânı başına dar eyleyem

Mesîhî, g. 166/4, s. 146

Dostlar, rakip güzelin saçlarından asılacaktır bunu bilin. Eğer rakip rahat durmazsa cihanı onun başına dar ederim.

Rakîbe bilmezüz n'itdük Mesîhî
Ki hiç aynlmaz añun gözi bizden

Mesîhî, g. 172/5, s. 149

Mesîhî, rakibin gözü hiç bizden ayrılmıyor biz rakibe ne yaptık bilmem.

Baña la`lüñçün kılur düşnâm kûyuñda rakîb
Sâ'ile hâmın virür ekser yemişün bâgbân

Mesîhî, g. 180/3, s. 152

Rakip mahallende bana dudağın için sövüp saymaktadır. Çünkü bahçıvan daha ziyade olgunlaşmamış yemişini dilenciye verir.

Veh ki irüp `âlem itdürmez bize her şeb rakîb
Gerçi `âlem giceler hâlî olur agyârdan

Mesîhî, g. 185/2, s. 155

Yazık ki her gece rakip bize âlem ettirmez. Gerçi âlem yapılan geceler şimdi başkaları tarafından düzenlenir.

Âşıkın añmaz u unutmaz rakîbin bir nefes
Yadı yâd itmez çü gelmez âşinâsı yâdına

Mesîhî, g. 207/3, s. 164

Âşığın rakibini bir an bile anmaz fakat unutmaz da. Geçmişi anmaz çünkü tanıdıkları hatırlamaz.

Beni giryân itmeden hâli degül bir dem rakîb
'Akıbet eşkümdür anuñ su koyan ocagına

Mesîhî, g. 219/3, s. 169

Rakip her an beni ağlatmaktan zevk alır. Benim de gözyaşım onun ocağına su koyup ocağını söndürür.

Nigâh-ı çeşm ruhsat görmedi agyârdan hâlî
Bulunmaz hâne-i mir'âta baksam fırsatıñ cânâ

Mekkî, g. 3/2, s. 61

Ey sevgilim, ağyardan boş kalmadı bir türlü aynalı eve bakma fırsatım olmadı, çünkü ağyar yüzünden bakmaya korkuyorum.

Giderken koynuna ol kuzucağım 'âşıka ragmen
Onu agyâra karşı ben de bârî ohşadım öpdüm

Mekkî, g. 39/4, s. 85

Sevgili aşığa rağmen ağyarı öptü, âşık da fırsatını bulup ağyara aldırmadan sevgiliyi öptü.

Âşıka sögdi rakîb üşüp anı dögdiler
Bî-güneh sögdügiçün urdılar aña sögeni

Mesîhî, g. 251/3, s. 184

Rakip, aşığa günahı olmadığı halde sövdüğü için onu birleşip dövdüler.

Rakîbüñ beni kûyuñdan göçürdi
Göñül mürgin huzûrından uçurdı

Mesîhî, g. 257/1, s. 186

Sevgili, rakip beni mahallenden uzaklaştırdı, gönül kuşunu huzurundan uçurdu.

Ben la`lüñ ile tatlu dirildügümi agyâr
Şöyle acıdı bulsa beni dirile yirdi

Mesîhî, g. 263/5, s. 189

Sevgilinin tatlı dudağı ile güzel bir sohbette olduğumu görünce ağyar o kadar hırslandı ki bu acı ile beni neredeyse çiğ çiğ yiyecekti.

Gördi dil-dâra kemer gibi tolaşdugum rakîb
Didi maksûduñ beli midür eyitdüm kim belî

Mesîhî, g. 277/3, s.195

Sevgiliye kemer gibi dolaştığımı rakip gördü. Dedi maksadın sevgilinin beli midir, dedim evet belidir.

Şeftâlü-yi lebini nigâruñ rakîb yer
Bize deginee yâ kabıdur yâ çekirdegi

Mesîhî, g. 285/3, s.198

Sevgilinin şeftali dudağını rakip yer bize ya kabuğu ya çekirdeği kalır.

Her kim gelürse kûyuña bir lahza seyr içün
Agyâr-ı bedle dest ü girîbân olup gider

Mezaki, g. 99/3, s. 162

Her kim mahallesine bir an onu seyretmek için gelse kötü ağyarla yaka paça kavga eder.

Ne 'aceb bilmese kadr-i hat-ı yâri agyâr
Her kişi vâsıl-ı iksîr-i mahabbet mi olur

Mezaki, g. 106/4, s.167

Ağyar, sevgilinin tüylerinin kadrini bilmese buna şaşılır mı, çünkü her kişi muhabbet iksirine kavuşur mu, kavuşamaz.

Hoş görür benden rakîbi rahm idüp cânân aña
Nice katlansun bu yürek nice döysün cân aña

Mihrî, g. 3/1, s. 35

Sevgili rakibi benden daha değerli tutar ve ona lutüflar bahşederken bu yürek nasıl bu duruma katlansın, bu can nasıl kendini paralamasın.

‘Âşıkuñ hakkında çok söz söyler inanma rakîb
‘Âdet olmışdur cihânda dostum bühtân aña

Mihrî, g. 3/2, s. 35

Dostum, bu âlemde rakibin iftira etmesi adet olduğu için aşığın hakkında çok sözler söyler sen sakın ona inanma.

Gâh ki bir göz ucıyla merhabâ eylerdi yâr
Yine beñzer ki araya fitne bırakdı rakîb

Mihrî, g. 7/2, s. 38

Sevgili, bazen göz ucuyla merhaba derdi. Şimdi onu da demiyor. Sanırım rakip aramıza yine fitne koydu.

Mihnetler ile karşuña öldükçe ‘âşıkuñ
Sen oyna gül rakîb ile hoş hoş safâlar it

Mihrî g.. 8/2, s. 38

Aşığın kederler ile karşında öldükçe, sen ey sevgili, rakip ile eğlen ve hoş sohbetler et.

Ben ayaguñı öpmege cânlar kılam îsâr
Râygân viresin bûse sen agyâra nedendür

Mihrî, g. 27/6, s. 48

Ben ayağını öpmeye canlar bağışlarken sen ağyara neden bedavadan öpücükler verirsin.

Mihrî çeke cevrüñi vü lutfuñ göre agyâr
Devlet aña zillet bu cefâ-kâra nedendür

Mihrî, g. 27/7, s. 48

Mihri eziyetini çekerken lütfun hep ağyaradır. Ağyara mutluluk varken bu cefa çekene eziyet nedendir.

Yoluñda senüñ cânâ bilsem ne günâh itdüm
Cevrüñ baña agyâra lutfuñ neden olmışdur

Mihrî, g. 28/5, s. 49

Ey sevgili senin yolunda ne günah ettim de senin hep eziyetin bana lütufların ağyaradır.

Gül-ruhlaruñuñ çokdur 'uşşâkı velî ammâ
Çeşmine rakîbüñüñ Mihrî diken olmışdur

Mihrî, g. 28/7, s. 49

Ey sevgili gül yanaklarının âşıkları çoktur fakat nedense rakibinin gözüne Mihri diken gibi batmıştır.

Didüm rakîbi dâra 'aceb asdılar m'ola
Bir hayr agızlu didi ki çokdan uzatdılar

Mihrî, g. 30/6, s. 50

Acaba rakibi darağacında sallandırdılar mı diye sordum. Doğru söz söyleyen birisinin ağzı çoktan astılar diye hayırlı bir cevap verdi.

Kahruñ cihânda ben görürem lutfuñı rakîb
Öldürmek ise 'âşıkı hey bî-vefâ yeter

Mihrî, g. 46/4, s. 59

Ey vefasız sevgili, cihanda kahrını aşığın, lütfunu rakibin görüyor. Eğer niyetin aşığı öldürmekse artık yeter.

Ben kumrı gibi dost dirüm subh olınca âh
Ol hoş rakîb ile sarılup câna cân yatur

Mihrî, g. 47/4, s. 60

O hoş rakip ile sarılıp can cana yatar ben kumru gibi sabah oluncaya kadar ah dost derim.

Aglañ gülüñ ki bir gün eyâ dostlar rakîb
Ecel irişmedin beni derhemler öldürür

Mihrî, g. 48/3, s. 60

Ey dostlar, bir gün beni ecelden önce bu rakibin incitmeleri öldürür, ağlayın, gülün.

Hâr-ı cefâda Mihrî ölürse ne gam rakîb
İt kırıcı seni anı gül-femler öldürür

Mihrî, g. 48/5, s. 60

Ey rakip, Mihri cefanın dikeninde ölürse gam değildir, seni it kırıcılar aşığı gül dudaklar öldürür.

‘Âşıkları bir bûsesine cân vire her dem
Agyâr ile ol sarıla ‘uryân ne kolaysuz

Mihrî, g. 55/2, s. 63

Âşıkları her an bir öpücüğüne can verirler. Ağyar ile o sarılıp çıplak yatarlar.

Ey dost rakîb ile turup sohbet idersin
‘Uşşâklaruz çün yine bîgânelerüz biz

Mihrî, g. 61/7, s. 67

Ey dost, rakip ile oturup kalkıp sohbet edersin. Biz âşıkların olduğumuz için sana yabancıyız.

Ben dilümde nâmını vird itdüm ammâ dilberüm
Bir dem añmaz adum olmaz bir nefes agyârsuz

Mihrî, g. 63/2, s. 68

Ben gönlümde adını zikrettim o güzelin fakat ağyarsız bir nefes almaz, adımı bir an anmaz.

Mihrî gerekse yolına cân vir gerek cihân
Oynar güler rakîb ile senden safâsı yok

Mihrî, g. 76/8, s. 76

Ey sevgili, rakip ile sen oynar gülersin senden safa gördüğümüz de yok ama Mihri senin yoluna canını da verir cihanı da verir.

Dâmen-i vaslı habîbüñ hele girsün elime
Tutmışam tîg-ı belâsına boyun agyâruñ

Mihrî, g. 82/6, s. 79

Sevgilinin kavuşma eteği hele bir elime gelsin ağyarın boynunu bela okuna tutarım.

Rakîbüñ lâf urup dirmiş anı öldürürin bir gün
Er ise gelsün ol nâ-merd aña göstereyin erlik

Mihrî, g. 84/5, s. 80

Rakibin ortaya laf atmış aşığını bir gün öldürürüm diye. Yiğit ise o namert gelsin ona yiğitliği göstereyim.

Beni öldür rakîbe rahm it yâr
Bu mıdur 'âdetüñ eyü gökçek

Mihrî, g. 85/3, s. 81

Ey sevgili, beni öldürüp rakibe lütuf gösterirsin acaba senin güzel adetin bu mudur?

Yâr ile hoş-dem idük irdi bize bed-nazaruñ
Çatlaya şallah rakîbâ iki gözüñ bebegi

Mihrî, g. 202/4, s. 144

Ey rakip, senin kötü bakışın bize değene kadar sevgiliyle arkadaştık inşallah iki gözünün bebeği çatlar.

Câm-ı la'lüñ meyin içürdi rakîbe nidelüm
Bize sunmadı felek hûn-ı cigerden gayri

Mihrî, g. 203/5, s. 144

Felek rakibe kırmızı kadehin şarabını içirdi. Ne yapalım bize ciğer kanından başka bir şey sunmadı.

Bizden olduñsa rakîbüñ sözile bîzâr hey
Güc ile gökçeklik olmaz neyleyelüm vâr hey
Eksük olmaz bu cihândur 'âşıka bir yâr hey
Ben de senden vâz geldüm vâz geldüm vâr hey

Mihrî, 7. murabba s. 159

Ey sevgili, bizden rakibin bir sözüyle rahatsız olduysan zorla güzellik olmaz ne yapalım. Senin bu tavrınla aşığın sevgilisi eksik olmaz, ben de senden vazgeçerim.

Uyduñ agyâra benümle bir nefes yâr olmaduñ
Yoluña bunca zamândur cânı virdüm bilmedüñ
Dâmen-i vasluñla bir gün kanlu yaşum silmedüñ
Ey cefâ-hû yâr senden vâz geldüm vâr hey

Mihrî, 9. murabba s. 161

Ey sevgili, başkalarına uydun da yoluna bunca zaman can verdiğim halde bana bir an yar olmadın. Kavuşma eteğinle bir gün kanlı gözyaşımı silmedin. Ey cefa çektiren yar senden vazgeçtim.

Yalvarup biñ ‘özr ile cânum didükçe ben saña
Hışm ile yüzüñ çevürürdüñ hemân benden yaña
Lutfuñı agyâra eylerdüñ revân cevrüñ baña
Ey cefâ-hû yâr senden vâz geldüm vâr hey

Mihrî, 9. murabba s. 161

Ey cefa çektiren sevgili, sana yalvarıp bin özür dileyip canım dedikçe bana öfke ile yüzünü çevirdin. Nedense lütuflarını hep başkalarına gösterdin, ne kadar eziyetin varsa da bana çektirdin. Artık senden vazgeçtim.

Döşenmiş bâg-ı hüsnüñde ruhuñ üzre gül evrâkuñ
Demâgın ‘anberîn bûy-ı mu‘attar kıldı âfâkuñ
Sürer yüzine gözine rakîbüñ sâ‘id ü sâkuñ
Alur dildârı yanına söger ardınca ‘uşşâkuñ
Ögünsün düşmen ögünsün eger kalursa yanına

Mihrî, 1. tahmis s. 162

Güzellik bağının da yanağının üzerine gül yaprakları döşenmiş. Güzel kokulu lalenin kokusuyla ufuklar doldu. Kolunu bacağını rakip senin yüzüne gözüne sürer. Alır sevgiliyi yanına ve âşıkların ardınca söver. Düşman şimdi sevinsin bu da yanına kalmaz ya şimdilik.

Âgyâra câm sunsa sipihr-i sitîzekâr
Ben zara âb-ı tîğ-ı gam-ı hun-çekan verir

Nedîm, 4. kaside, s. 14

Kavgacı talih ağyara kadeh sunsa benim gibi inleyen garibe kan damlayan gam kılıcının suyunu verir.

Beni mahrûm-ı bezm-i vasi eden mesti müdâm olsun
Dil-i mecruhumun kanın içenler şâd-kâm olsun

Nedîm, 1. müseddes, s. 169

Beni geniş topluluğundan mahrum edenin sarhoşluğu daim olsun. Yaralanmış gönlümün kanını içenler çok sevinçli olsun.

Gelmez o şûh meclise ağyâr gelmese
Memnun idik bu kendüye de bâr gelmese
Bir pâre havf-ı serdî-i bâzâr gelmese
Lûtf eylemek değil hat-ı ruhsâr gelmese
İster ki 'arz-ı hâle bile fursat olmasın

Nedîm, tahmis –i gazel, s. 175

O güzel meclise ağyar gelmezse gelmez. O ağır yük gelmese biz kendinden memnunduk. Pazarın sıkı olacağının korkusu ile bir parça gelmezse yüzündeki ayva tüylerinin gelmesi lütuf değil. Halini anlatmaya fırsatının olmamasını dilerim.

Târ olur görmez isem çeşmime sensiz âlem
Gece tâ subha dek ağlatdı beni derd ü elem
Fikr ü gam canıma kâr eyledi bilmem bilmem
Âh hercâyi koculdun mu ki ağyâre 'aceb

Nedîm, 13. muhammes, s. 178

Seni görmezsem sensiz bu âlem gözlerime karanlık görünür. Düşünce ve gamı canıma iş edindiğimden dert ve keder beni sabaha kadar ağlatır. Ah kararsız sevgili acaba ağyar tarafından kucaklandın mı?

Der sana Nedîmâ bunu tekrâr-be-tekrâr
Bigâne ile etme sakın 'azm-î çemenzâr
Gürgân gibi ağyar kaparlar seni zinhâr
Serd oldu hava çıkma koyundan kuzucağım

Nedîm, 26. muhammes, s. 187

Nedim, sana bunu tekrar tekrar söyler. Başkaları ile çimenlikte sakın vakit geçirme. Çünkü kurt gibi ağyar seni kapar. Aman dikkat et soğuk oldu hava koyundan çıkma kuzucuğum.

Çeküp bir iki sâğar şîşe-i nâmûsu smdırsak
Dil-i serdin biraz 'uşşâka germetsek ısındırsak
Seni ağyardan bir iki gün alsak salmdırsak
Ne var bir turfa satsak serv-i nâzım biz de yârâne

Nedîm, 38. muhammes, s. 194

Namus şişesinden bir iki kadeh çekip kırsak, soğumuş gönlünü âşıklara biraz ısıtsak, seni ağyardan bir iki gün de olsa kaçırsak seni o göstermesek ne güzel olur. Nazlı salınan servim bizde dostlara bir hava atsak ne olurdu.

Nikâb ile göremezken biz anı vâ-hayfâ
Rakîb o gerden-i simini bî-nikâb kokar

Nedîm, g. 16/4, s. 206

Eyvahlar olsun! Biz o güzelin gümüşten gerdanını örtülüyken göremezken rakip o gerdanı örtüsüz koklar.

Kocup her şeb miyânın canına can katmada ağyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır

Nedîm, g. 26/6, s. 210

Sarılıp her gece beline ağyar canına can katmaktadır. Ey zalim sen de insaf et bizim de canımız vardır.

Rakibe rııhsat-ı ta'n-ı telâş-ı 'âşık -ı şeydâ
O mâlım gûşe-i ebru ile imâlarındandır.

Nedîm, g. 43/9, s. 218

Rakibe, çılğın aşığın telaşını ayıplama izni, o ay yüzlünün kaşının kenarıyla imalarındandır.

Güzel sevmek bana lâyık tıfılken aşka merdüm ben
Beni ta'n etmiş ol ağyar serinden bî-güman geçmiş

Nedîm, g. 54/2, s. 222

Beni ayıplayan ağyarın aklından şüphesiz geçmiştir. Fakat ben çocukken aşka düşmüş bir insanım bu nedenle güzel sevmek bana yakışır.

Âgyâr korhusundan efendim bilir misin
Medisde tâ-be-subh nigehbânın olduğum

Nedîm, g. 81/4, s. 233

Ey sevgili, ağyar korkusundan mecliste sabaha kadar bekçi olduğumu bilir misin?

Ömrü var olsun demiş ağyâra bir gün ol peri
Müjdeler olsun Nedim ben senin cânânmam

Nedîm, g. 91/5, s. 237

O peri, ağyara ömrün çok olsun demiş. Nedim sana bu eziyeti verdiğimden müjdeler olsun ben senin sevgilinim.

Görüp ellerle mey nûş etdiğin lâyık mıdır zâlim
Ola sîh-i kebâb-ı laht-ı dil her nevk-i müjgânım

Nedîm, g. 85/4, s. 234

Ey zalim sevgili, ellerle şarap içtiğini görmek bana reva mıdır? Kirpiklerinin her biri ucu gönülden kopan kebap şişi olmuştur.

Can gülşeninde Şeyhî ne var andelîb ise
Ağyar u müddet gözüne hor u hardır

Şeyhî, g. 24/9, s. 50

Şeyhi, ağyar her daim gözüne adi bir diken iken gönül bahçesinde bülbül var ise bunda şaşılacak ne var.

Rakîbin koyup urdum eşiğe yüz
Ana hürmet gerek kim ulurakdır

Şeyhî, g. 30/3, s. 52

Rakibi koyduğun o eşiğine yüz sürdüm. O yüce kapında olduğu için hürmet etmek gerek.

Verme sakın sora inlerse-rakîbin zinhâr
Kim merâmıdır inanma niçe nâlân iniler

Şeyhî, g. 67/5, s. 65

Ey sevgili, rakibi inlerken görürsen şaşırma o hep inler, sakın onun neden inlediğini de sorma. Çünkü onun maksadı onun halini sormandır.

Yâr elinden zehr hoş ağyârdan
Şekker ü helva yese nâ-hoş gelir

Şeyhî, g. 76/6, s. 69

Sevgili elinden zehir olsa hoş gelir. Ağyardan ise şeker ve helva gelse tatsız gelir.

Firkât u derd ü belâdır bana nas
Nice kim ağyâra vuslattır hısas

Şeyhî, g. 86/1, s. 72

Ağyarın nasibine kavuşma, benim nasibime ise ayrılık, dert ve belanın düştüğü açıktır.

Çünkü rahm ere rakîbe yârdan
Şeyhîyâ cevr ü cefâdır sana nas

Şeyhî, g. 86/7, s. 72

Ey Şeyhi, sevgili rakibe hep lütuf gösterdiği için sana düşen cefa ve eziyetten başkası değildir.

Bizden ayrı görür yüzünü rakîb
Güle yâr oldu hâr u has nidelim

Şeyhî, g. 120/4, s. 85

Biz göremezken yüzünü rakip görür. Güle diken yar oldu ne yapalım.

Uşşâk ile dolsun der isen kûy-ı mahabbet
Gösterme rakîb olmayana rûy-ı mahabbet

Nef'î, g. 19/1, s. 160

Eğer muhabbet mahallenin âşıklar ile dolmasını istersen rakip olmayana muhabbetin yüzünü gösterme.

Seni ağyâr ile gören âşık
Nice sabr eylesin cefâna senin

Nef'î, g. 68/2, s. 177

Seni ağyar ile gören âşık senin cefana nasıl sabretsin, sabredemez.

Ümmîdvâr iken ben o şâhın vefâsına
Me'lûf iken inâyet ü lutf u atâsına
Ağyâra uydu etdi sitem mübtelâsına
Dersem aceb mi gâh-be-gâh âh âh âh

Şeyh Gâlib, 5. şarkı, s. 149

Ben o şahın vefasından ümit ederken bağışlamasına, lütfuna, yardımına alışmış iken ağyara uyup düşkünlerine zulüm etti, zaman zaman ah edersem buna şaşılır mı, şaşılmaz.

Terk edip uşşâkın anlarla olur handân u şâd
Sanki istihzâ eder ağyâra te'vîl-i dürûğ

Şeyh Gâlib, g. 158/4, s. 252

Ağyara yalan sözler söyleyip âşıklarla alay eder gibi âşıklarını terk edip ağyarla gülüp eğlenir.

Kan yudup etmeyesin giryeni fâş ağyâra
Seni ağlatmaya yâr ise talebkâr ola hayf

Şeyh Gâlib, g. 163/4, s. 255

Seni ağlatmaya niyetli olan yar ise yazıklar olsun, kan yutsan da gözyaşını ağyara sakın gösterme!

Lutfu ağyâra kıl ey şûh peşîmân olarak
Sen beni cevrine şâyeste bil ihsân olarak

Şeyh Gâlib, g. 171/1, s. 259

Ey güzel, pişman olarak sen lütfunu ağyara sun, senin eziyetine beni uygun bulman bana en büyük lutfundur.

Gice tenhâ işigi hâkine yüzler süreyin

Sakınuñ kimse haber virmesün agyâre meded

Bâkî, g. 40/5, s. 72

Gece kimse yokken eşiğinin toprağına yüzümü süreyim. Aman kimse haber vermesin diğerlerine.

Yârdan cevr ü cefâ lutf u kerem gibi gelür

Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelür

Bâkî, g. 146/1, s. 108

Sevgiliden gelen eziyet bana lütuf gibi gelir. Fakat diğerlerinden gelen vefa bile dert gibi gelir.

Rakîb âzâr ider yâr işiginde eylesem secde

Yüzüme yapışur gûyâ gubâr-ı kûy-ı dil-berdür

Bâkî, g. 149/3, s. 110

Rakip sevgilinin eşiğinde secde etsem beni azarlar. Sanki sevgilinin mahallesinin tozu yüzüme yapışır.

Cām zehr-ālüd ise gelsün kef-i dil-dārdan

Bākıyā agyār elinden sāgar-ı Cem gelmesün

Bâkî, g. 350/7, s. 190

Ey Bâkî, zehir bulaşmış kadeh de olsa sevgilinin elinden gelsin ama rakibin elinden Cem'in kadehi gelmesin.

Sen agyār ile devr itdür şehā peymāneyi dā'im

Ser-i kūyun tolaşup 'āşık-ı dīvāneler dönsün

Bâkî, g. 391/4, s. 211

Ey sultanım sen başkaları ile daima kadehi döndürdün. Mahallenin başında divane âşıklar dolaşıp dursun.

Bākıyā şādīlık eylerse 'aceb mi agyār

Çarh anuñ tāli'ini gör nice meymūn itdi

Bâkî, g. 491/7, s. 275

Ey Bâkî, rakip mutluluk isterse gör bak felek onun talihini nasıl uğurlu etti. Burada tariz sanatı kullanılmıştır. Uğurlu olmasını söylemesi aslında uğursuzluklarla baş başa kalacağını belirtmektedir.

Dili dil-ber yapar agyār yıkılsun gitsün

Gelmesün görmeyelüm kendüye mi'mārlıgı

Bâkî, g. 495/2, s. 277

Gönlü sevgili yapar rakip yıkılsın gitsin. Böylece rakibin kendi yaptığı mimarlığı kabul etmem.

Olmayaydum 'āleme 'aşkuñla rüsvā kāşkī
Gülmeyeydi hālüme hecrüñde a'dā kāşkī

Bâkî, g. 496/1, s. 278

Keşke âleme aşkınla rezil olmasaydım ve düşmanlar ayrılığımızda halime gülmeseydi.

Āşinā olmasun agyār ile dirdüm olduñ

Çekdügüm derd ü belālar hep o gayretler idi

Bâkî, g. 502/3, s. 281

Yaptığım o kadar çalışmanın, dert ve belanın amacı sevgili ile rakibin tanışmaması içindi.

Yâr olup agyâra âdemler begenmez ol perî
Kendüye hem-râz idindi ya'ni bizden yigleri

Bâkî, g. 515/1, s. 289

O peri yüzlü, rakibe yar olur âdemleri beğenmez. Bizden daha iyi bildiklerini kendisine sırdaş edindi.

Zahm urdı velī yaralarum sarmadı ol yār
Agyar işidüp tā dimcye yāre sarıldı

Bâkî, g. 535/3, s. 301

Yara vurdu o sevgili ama yaralarımı sarmadı. Rakip bunu işitip sevgiliye gitti sarıldı.

Turuncī gabgabuña el suna diyü rakīb ey māh
Günüm eyvā ile geçdi vü beñzüm oldı leymūnī

Bâkî, g. 538/3, s. 303

Ey ay yüzlü, turunç gibi çenene rakip elini değdirdi. Günüm eyvah ile geçti ve benzim limon gibi sarı oldu.

Derd-i aşkı çektiğimden yok gamım ey dostlar
Ol peri vaslını ağyâr ettiği müşkil bana

Hayâlî, g. 26/3, s. 40

Ey dostlar, aşkın derdini çektiğimden hiç gamım yok fakat o perinin diğerleriyle buluşması bana çok büyük eziyettir.

Serv-kadler yoluna engel pelîd oldu rakîb
Bir kul oğlu yok şunu yonmağa nacağın çeker

Hayâlî, g. 86/2, s. 64

Servi boyluların yoluna bu pis rakip engel oldu. Yok mu bir insan evladı şu rakibi yontmak için nacağını çekecek.

Rakîbin dilberâ kûyunda neyler
Ki Îsâ ile göke çıkmadı har

Hayâlî, g. 141/1, s. 76

Ey sevgili İsa bile göge eşeğiyle çıkmazken rakibin mahallende ne işi var.

Ben âşıkın dururken sarsın ser-i rakîbi
Ey seng-dil mürüvvet bu inkisâra yer yok

Hayâlî, g. 228/5, s. 90

Ey taş gönüllü sevgili, ben aşığın dururken rakibin başını okşarsan mertlikte bu gücenmeye yer yok.

Ah ettiğimi düşman işitmiş demiş ki oh
Kurşunlar aka salla rakîbin kulağına

Hayâlî, g. 342/2, s. 142

Ah ettiğimi düşman işitip oh demiş, o rakibin kulağına kurşun akıtmış.

Bilse zevkum vasldan fürkatde efzûn olduğın
Vasldan men'üm revâ görmezdi reşkinden rakîb

Fuzûlî, g. 35/3, s. 118

Kavuşmadan ziyade ayrılıktan zevk aldığımı bilseydi rakip, hasedinden beni kavuşmadan menetmeyi reva görmezdi.

Fürkatin gecesi agladıgıma güldü rakib
Bir gün anı kör edip ben de gülem gibi gelir

Ahmet Paşa, g. 56/7, s. 122

Rakip, ayrılık gecesi benim ağlamama güldü. Bir gün onu kör edip ben de gülmek isterim.

Ben kulunu redd edip kılar rakîbini kabûl
Âşinasın yad edip bîgânesin hem-râz eder

Ahmet Paşa, g. 98/3, s. 141

Vefasız sevgili benim gibi kulunu reddedip rakibini kabul eder. Tanıdıklarını unutup yabancıları sırdaş edindin.

Ahmed agladıgıyle âlemi gark eyledigi
Bu ki gördükce anun hâlini agyâr güler

Ahmet Paşa, g. 100/5, s. 142

Ahmet ağlayıp inlemesiyle âlemi gözyaşına boğdu. Ahmet'in bu halini gördükçe başkaları güler.

Subh-dem her gece agyar ile ol yâr oturur
Dest-bâzî kılıp agyâr ile oynar oturur

Ahmet Paşa, g. 104/1, s. 143

Sabah vakti her gece başkaları ile o yar oturur. Satrancı kurup ağyar ile oturup oynar.

Ey gül-i ter dâmeninden n'için el çekmez rakîb
N'eyler ol nâ-pâk elinde pâk dâmânın senin

Ahmet Paşa, g. 167/6, s. 171

Ey taze gül, rakip eteğinden niçin elini çekmez. Onun o kirli elinin senin temiz eteğinde ne işi var.

Dedim sır sözün açarsın rakîbe
Anunladır senin râz-ı nihânin

Ahmet Paşa, g. 169/8, s. 172

Ey vefasız sevgili, sırrını bana değil rakibe söylersin. Senin sır olan sözlerin hep onunladır.

Sakın ağyâra gösterme cemâlün
Koma âyine nâbînâya karşı

Hayâlî, g. 340/5, s. 130

Ey sevgili, ağyara güzel yüzünü gösterme. Çünkü bu körün karşısına ayna koymaktan farksızdır.

Ragm-ı agyâra Mesîhî ayaguñ tozın alup
Bir avuç toprag ile düşmenini kûr eyler

Mesîhî, g. 89/5, s. 112

Mesîhî diğerlerine inat olsun diye ayağının tozunu alıp bir avuç toprak ile düşmanını kör eder.

Cânâ rakîbi lutf idüp el üzre tutma kim
Görmez kimesne zâga mahal serv talını

Mesîhî, g. 252/3, s. 184

Ey sevgili, rakibi lütuflandırıp el üzerinde tutma çünkü kargaya servi dalının yer olduğunu kimse görmez.

Kapunda zâg-ı rakîbüñden otururdum emin
Belâ bu fâhiteler de görürse kumkum ider

Mesîhî, g. 81/5, s. 108

Kapında karga olan rakibini bilerek otururdum. Fakat bu üveyikler de görürse şimdi dedikodu eder.

Âhir aluram ben seni agyâr elinden
Kim bâz alıkor bulıcagız saydı zagande

Mesîhî, g. 244/6, s. 181

Doğanın karganın elinden avını alması gibi ben de seni eninde sonunda ağyarın elinden alırım.

Beni yine taladı it rakîbüñ
Ölüm gıbi çagın çagın üş

Mesîhî, g. 109/5, s. 121

Köpek rakibin ölüm gibi yavaş yavaş yine bana saldırdı.

Nicesi şermsâr olmayayın ben itlerüñden kim
Ölürsem anlara lâ'ık tenümde üstühânum yok

Mesîhî, g. 123/3, s. 127

Ölürsem eğer onlara layık bedenimde kemiğim yok bu nedenle ben senin itlerine mahcup olmayayım.

Göster rakîbe ârif iseñ dâg-ı sîneñi
Bir pâre etmek ile ol itüñ femini dik

Mesîhî, g. 134/2, s. 132

Arif isen göğsünün yarasını rakibe göster. Bir parça ekmek ile o köpeğin ağzını kapat sesi kesilsin.

Gerçi itüñ bilürüz bizden uludur dostum
Bilmezüz kapuñda anı kim uludur dostum

Mesîhî, g. 162/1, s. 145

Dostum, gerçi köpeğin kapında bizden uludur diye biliyoruz ama yine de bilemeyiz kapında hangimiz uludur. “ulu” kelimesinde iham-ı tenasüp yapılmıştır. Hem yüce anlamında hem de havlamak, ulumak anlamında kullanılmıştır.

İşigüñde secde eylerken Mesîhî. çâkerüñ
İtlere uy didügüñ hoşça kapudur dostum

Mesîhî, g. 162/5, s. 145

Eşiğinde secde eylerken Mesîhî kölen, köpeklere hoşt dediğin için bizim gönlümüzde senin yerin iyidir dostum.

Hây u hûy-ı halkdan cânâ uyanmaz itlerüñ
Ben siñüp geçdükçe her biri beliñler hâbdan

Mesîhî, g. 184/2, s. 154

Ey sevgili halkın gürültüsünden köpeklerin uyanmaz, ben sessizce geçtikçe her biri uyanmaya başlar.

Seg-i kûyuñ Mesîhînüñ etin yiyelden ey âfet
Hümâ-yı mürg göz dikmişdür anuñ üstühânına

Mesîhî, g. 216/5, s. 168

Ey afet gibi güzel sevgili, mahallenin köpeği Mesîhî' nin etini yediğinden beri hüma kuşu onun kemiğine göz dikmiştir.

Başuma üşer beni gördükçe kûyuñ itleri
Şol gedâlar gibi kim cem` ola kurbân üstine

Mesîhî, g. 226/4, s. 172

Dilencilerin kurbanın üzerine toplanmaları gibi mahallenin köpekleri beni gördükçe başıma üşüşürler.

Ben ölicek kapuñda cenâzem götürmege
Cem` olup itlerüñ yapışa üstühânuma

Mesîhî, g. 239/2, s. 178

Ben kapında ölünce cenazemi götürmeye köpeklerin toplanır ve kemiklerime yapışır.

Gösterdi beni dün gice bir iki rakîbe
O1 âhûya n'itdüm ki beni itlere virdi

Mesîhî, g. 263/2, s. 189

Beni dün gece bir iki rakibe gösterdi. O ahu gibi sevgiliye beni köpeklerine verecek ne yaptım.

Rakîb-i kelbi görsem der-peyüñce
Ururam na`reler dilden pey-â-pey

Mesîhî, g. 266/4, s. 190

Köpek rakibi görsem arkasından birbiri ardına gönülden naralar söylerim.

Rakîb itmez benümle merhabâyı
Mukarrer seg yapışmaz âşinâyı

Mesîhî, g. 272/1, s. 193

Rakip benimle merhaba etmez. Şüphesiz köpek tanıdığına saldırmaz.

Gördükçe beni cenge düşer kûyuñ itleri
Ortalarında ben kaluram üstühâ gibi

Mesîhî, g. 289/3, s.200

Mahallenin köpekleri beni gördükçe savaşa girişirler. Ortalarında ben kemik gibi kalırım.

Lâyık ola mı ki ʻaceb kapuñda
İtlerüñle bile ben dahi olam hıdmet-kâr

Mihrî, 17. kaside, s. 34

Kapında ben de itlerinle birlikte hizmetkârın olsam acaba sana layık olabilir miyiz, olamayız.

Zülfüñüñ çengâline urma rakîbi hışm idüp
Hey bu bir kelb-i la'îndür tak bunuñ boynına ip

Mihrî, g. 7/4, s. 38

Rakip lanetlenmiş bir köpek olduğundan öfke ile saçının kıvrımını ona vurmak yerine onun boynuna bir ip tak.

Eksilmedi agyâr nidem yâr işiginden
Ol kelb-i la'îni şu kadar taşlaruz biz

Mihrî, g. 56/4, s. 64

O lanetli köpeği biz ne kadar taşlasak da ağyar sevgilinin eşiğinden ayrılmadı ne yapalım.

Öldürmek ise ey dost rakîbi yeter ancak
Ol kelb-i la'înüñ bir avuç kanı gerekmez

Mihrî, g. 59/7, s. 66

Ey dost, beni öldürmek için rakip yeterlidir, o lanetli köpeğin bir avuç kanının olmasına gerek yok.

Kûyuñ içre giceler tâ subh olınca dostum
İtlerüñle hem-dem oldugum baña 'âlemde bes

Mihrî, g. 65/6, s. 70

Dostum, mahallenin içinde geceden sabaha kadar köpeklerinle arkadaş olmam âlemde yetişir.

Kûyuñda rakîbüñi asayduk bogazından
İt degmeñüz olmaz yazuk urgana tekellüf

Mihrî, g. 75/4, s. 75

Mahallende it rakibini boğazından assaydık kullandığımız ip için zahmetimize yazık olmazdı.

İtüñle işigüñde çün her gice hem-demdür
'İzzet ise Mihrî'ye yeter bu hemân ancak

Mihrî, g. 79/5, s. 78

Ey sevgili, köpeğinle eşiğinde her gece arkadaş olduk. Bu şeref ise Mihri' ye yeter.

Bir nefes Mihrî varur kûyuñda seyrân itmege
Tiz kaçar çün seg rakîbüñ işidüp âvâzını

Mihrî, g. 207/5, s. 145

Bir an Mihri mahallende gezinmek ister. Fakat köpek rakibin sesini işitince hemen kaçar gider.

Tutar imiş göricek beni rakîbini suda'
Bu gece itlerine yine veririm tasdî[1]

Şeyhî, g. 89/4, s. 73

Senin kapında dolaşan rakibin beni görünce baş ağrısı tutarmış. Bu gece köpeğin olan rakiplerinin yine başını ağrıtacağım.

Âşık-ı nâ-kâm –ı kûyun it rakîbi anlasın
Reşk edermiş ehl-i aşkından şümâr oldukça ben

Şeyh Gâlib, g. 240/5, s. 294

Mahallenin nasipsiz aşığını köpek rakip de anlasın. Ben sevgilinin aşkına sahip olanları hesapladıkça o köpek kıskanırmış.

Rakīb yanını tenhā komaz ol āhūnuñ
Geçer hemān oturur karşusında āh o köpek

Bâkî, g. 265/3, s. 155

Rakip o sevgilinin yanını hiç boş bırakmaz. O köpek gider hemen karşısına oturur.

Görüp ben zārı dāmen-gīr olursın ey seg-i dil-ber
Gelür kūy-ı nigāra her gice agyārı tuymazsın

Bâkî, g. 396/2, s. 214

Ey sevgilinin köpeği, her gece sevgilinin mahallesine gelen başkalarını duymazsın benim gibi inleyeni görünce eteğini tutan olursun.

İtlerüñden gayriyi görmez rakībuñ gözleri
Böyle hōd-bīn eyleyen hep sensin anı ey perī

Bâkî, g. 515/2, s. 290

Rakibin gözleri itlerinden başkasını görmez. Ey peri yüzlü onun böyle kendini beğenmesinin başlıca sebebi sensin.

Kûyun itleri Hayâlîyi bulup paralamış
Şimdi her bir itin ağzında anun pâresidir

Hayâlî, g. 104/5, s. 68

Mahallenin itleri Hayali'yi bulup paralamışlar. Şimdi her bir itin ağzında Hayali'nin parçaları vardır.

Rakîbe kûyum itidir deyüben i'timâd etme
Kuduzdur şâyed incide enim ömrüm hazer hoşdur

Hayâlî, g. 139/3, s. 76

Rakibe mahallenin itidir deyip güvenme sakın çünkü o kuduzdur seni incitir.

İtlerinle âşinâ olmak için ey nâzenîn
Nâzikâne kûyunu seyrâna gelmişlerdeniz

Hayâlî, g. 209/3, s. 84

Ey nazlı sevgili itlerinle tanışmak için nazik bir şekilde mahalleni gezmeye gelenlerdeniz.

İt gibi daladı beni kûyunda rakîbin
Ey dôst Hudâdan dilerem kim kuduz olsun

Hayâlî, g. 332/5, s. 137

Ey dost, bana mahallende saldıran köpeklerinin kuduz olmalarını Allah'tan dilerim.

İncinir benden mahallen itleri
Ettigim efgân elinden el gıyâs

Ahmet Paşa, g. 23/4, s. 106

Mahallenin köpekleri beni görmekten incinir. Ettiğim bu feryat figanı duyup bana yardım edin.

İtlerimle eşigimde âşinâ olsun demiş
Ömrü çok olsun ki bana lutf edip i'zâz eder

Ahmet Paşa, g. 98/2, s. 141

Ey sevgili, köpeklerimle kapımda tanıdık olsun demişsin. Bu sevgilinin ömrü çok olsun bana değer verip lütuf gösterdi.

Añdukça kara yüzlü rakîbi iderem âh
Niteki kurum çog olıcak tutuşur ocak

Mesîhî, g. 124/4, s. 127

Kara yüzlü rakibi andıkça ah ederim. Nitekim bu ahım kurum tutmuş bir ocağın kıvılcımla yanıp tutuşması gibidir.

Ey Mesîhî cengi ko bilürsin agındur rakîb
Geç sen ol yüzi karadan uyma bi'llâh agına

Mesîhî, g. 219/5, s. 169

Ey Mesîhî, rakibin zorba olduğunu biliyorsun bunun için savaşı bırak. Sen o yüzü kara olan zorbaya Allah aşkına uyma.

Eşkümüñ gevherlerin dizdüm işigi taşına

Yâre ᶜarz idem diyü silmiş rakib-i bed-likâ

Bâkî, g. 15/2, s. 63

Göz yaşlarımın mücevherlerini yare göstermek için eşiğinin taşına dizdim. Kötü yüzlü rakip o taşları silmiş.

Sarardı beñzi hasedden benümle yāri görüp

Rakīb-i rū-siyehe bir garīb reng oldı

Bâkî, g. 489/4, s. 273

Sevgili ile beni beraber görünce kıskançlıktan yüzü sarardı. Kara yüzlü rakip bir garip renge büründü.

Tarusı tarlası sanup tolandı kûyuñı rakîb
Bir kesme urdum ol toñuz tâ gitdi ormanına dek

Mihrî, g. 90/6, s. 83

Rakip, mahalleni darı tarlası sanıp dolaştı. Bir tane vurdum o domuz ormana kadar gitti.

3.1.2.Rakib-Bülbül

Ahmed'i hecrinde görüp nice bir gülsün rakib
Ancılayın bülbüle lâyık mıdır bu cevr-i zag

Ahmet Paşa, g. 141/5, s. 160

Rakip, Ahmet' in ayrılığını görunce iyice bir gülsün. Bu güzel bülbüle karganın zulmü layık mıdır, değildir.

3.1.3.Rakib-Gönül

Kapuñda dil rakîbe virür cism-i lâgarı
Gûyâ bir dirugrıdur ki ite üstühân atar

Mesîhî, g. 59/2, s. 97

Gönül, güya rakip köpeğe kemik atan bir hırsızmış gibi kapında rakibe zayıf bedenini verir.

3.1.4.Rakib-Papağan

Şîrin lebin agyâra sunar Mihrî'ye sunmaz
Tûtî baka karga yiye şekker ne kolaysuz

Mihrî, g. 54/5, s. 63

Ey sevgili, şirin dudağını ağyara sunarsın Mihri' ye sunmazsın. Papağan bakarken karganın şeker yemesi adalet mi?

3.1.5.Rakib-Rakib

İtligin komaz işigüñde rakîb
Yine kendü kendüye olur secîh

Mesîhî, g. 28/5, s. 84

Rakip eşiğinde yine köpeğin gibi dolaşır ve kendi kendini tırmalar kendisiyle didişir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TABİAT UNSURLARI BAĞLAMINDA REKABET

1. KOZMİK ÂLEM, ZAMAN VE DÖRT UNSUR BAĞLAMINDA REKABET

Beyitlerde felek ve gökkuşağında rekabet unsurlarına rastlanmıştır. Gökkuşağı şair ile okçuluk konusunda yarışmıştır. Şair, aşkın okunu atmak istemiştir fakat gökkuşağı bu durumu kıskandığı için kendi de ok atmaya başlamıştır.

Felek ise daha çok şairlerle rekabet halindedir. Bu rekabet kıyasıya bir rekabettir. Şairler feleğe çok tehditkâr konuşmaktadırlar. Ağyarın meclisini eğer felek yıkmazsa şairlerin gelip feleği yerle bir edeceklerini söylemeleri bunun en büyük kanıtıdır. Şairler felek karşısında cesurdurlar ve kendilerine büyük bir rakip olarak görmektedirler. Bu yarış o kadar büyüktür ki şairler öleceklerse bile feleğin yok olduğunu görmek istemektedirler. Her ne olursa olsun bu rekabetin ebediyete kadar süreceğini bilselerde asla feleğe baş eğmemek için kendilerine söz vermişlerdir.

Tabi feleğin tek rakibi şairler değildir. Aşığın canını alacak oku atmak için sevgilinin kirpikleriyle de yarış halindedirler. Ayrıca tüm bu örneklerden farklı olarak felek bir güzel ile kıyaslanmaktadır. Feleğin annesinin bile bu kadar güzel bir kız doğuramadığı iddia edilmiştir.

Beyitlerde Güneş, sevgilinin yanağı ve güzelliğiyle kıyaslanmaktadır. Genellikle sevgilinin yanağı tasvir edilirken Güneş' e benzetilirdi. Lakin bu beyitlerde sevgilinin güzelliği Güneş' i bile kıskandıracak derecededir. Bu nedenle kıyaslama yapılmıştır. Güneş ile aşık arasındaki rekabette ise aşık Güneş' in yanması ve kendinin yanmasını kıyaslamaktadır. Aşığa göre Güneş daha alevlenmeden önce âşık, aşkın ateşiyle yanmaktaydı.

Ay da genellikle sevgilinin yüzünü tasvir etmek için kullanılır. Burada yine güzellik konusunda kıyaslama yapılmıştır. Sevgilinin nuru o kadar parlak ve güzeldir ki Ay bu kıyaslamada kendini noksan hisseder. Bu noksanlığı Ay' ın şekilleriyle ifade edilir. Bu kıyaslamalarda felek bir hakem olarak kimin güzel olduğuna karar verme işlevini üstlenir. Feleğin sevgiliyi gördükten sonra Ay' ı bir daha sevmeyeceği iddia edilir. Ayrıca Ay, Güneş ile kıyaslanır. Bu kıyaslamaya ayna ve sevgili de dâhil edilir. Sevgili Güneş' le, Ay ise yansıtma özelliği göz önüne alınarak ayna ile eşleştirilmiştir. Birinin ışık kaynağı olması diğerinin ise bunu yansıtması nedeniyle güzellik hususunda bir rekabet oluşmuştur.

Utarid yazıcı gezegen olması münasebetiyle şairlerle kıyaslanmıştır. Hangisinin kaleminin kuvvetli olduğu konusunda kıyaslama yapılmıştır. Mirrih ise Ay ile sevgilinin güzelliği konusunda rakip konumuna düşmüşlerdir. Ay, sevgilinin güzelliği hakkında ileri geri konuştuğundan Mirrih Ay' a hançer çekmiştir. Rekabet ve kavga ortamı oluşmuştur.

1.1. Ay

Ay' ın ışığı nurudur. O nuruyla güzeldir ve geceye güzellik verir. Bu haliyle Ay sevgiliden başkası olamaz. Ona kimse ulaşamamış, kimse yaklaşamamıştır. Her yerde durmaması, her gece gökyüzünde görünmemesi, ulaşılamayan olması, karanlığı aydınlatması zellikleri sevgiliyi anlatan özelliklerdir. Edebiyatımızda sevgiliyi tasvir etmekte genellikle kullanılır.

1.1.1.Ay-Güneş

Yüzüne durmasun âyîne urub lâf-ı safâ
Ne revâ meh kıla horşîd-i dırahşân ile bahs

Fuzûlî, g. 45/3, s. 143

Ayna ben safım diye karşına çıkmasın. Ayın parlak Güneş ile yarışması reva mıdır, değildir. Ay tıpkı sevgilinin karşısındaki ayna gibi sadece ışığı yansıtır. Ayna sevgilinin güzelliğiyle yarışamaz, Ay da Güneş ile yarışamaz.

Kılsa güneş yüzüne nazar kendiden gider
Elbette gün görünse kamer kendiden gider

Şeyhî, g. 53/1, s. 60

Güneş çıkınca Ay' ın kendiliğinden gitmesi gibi Güneş, yüzüne baksa kendiliğinden gider.

Hüsnüñ katında togmaduga döndi her biri
Hûrşîd ü mâh eyler iken subh u şâm bahs

Bâkî, g. 25/6, s. 66

Güzelliğinin katında Güneş ve Ay sabah akşam yarıştığı için ikisi de dönüp durdu fakat doğamadı.

Kevkeb-i eşkim gibi düştü Hayâlî yerlere
Da'vî-i hüsn eyledi mihr-i felek ol ay ile

Hayâlî, g. 379/5, s. 159

Hayâlî, gözyaşımın yıldızı gibi yerlere düştü. Feleğin Güneş' i o Ay yüzlü ile güzellik davasına girişti.

1.1.2.Ay-Sevgili

Yüzüñ görüp hasedden bedr olmasun kamer hîç
Öykünmek ile kaçan sen meh-cebîne beñzer

Mihrî, g. 33/3, s. 52

Yüzünü görüp kıskançlıktan Ay dolunay olmasın hiç. Sen o parlak alınlıya benzemek istesen de benzeyemezsin.

Göreli zülfüñ şebinde yüzüñüñ envârını
Çarh ser-gerdân olupdur mâh-ı tâbân imrenür

Mihrî, g. 49/2, s. 60

Saçının gecesinde yüzünün nurunu gördüğünden beri felek şaşkın olur, parlayan ay onu kıskanır.

Anladı çün kemâline ermekde naksını
İnceldi vü sarardı hasedden her ayına

Şeyhî, g. 167/2, s. 102

Ay senin olgunluğuna eremediği için noksanlığını anladı. Ayın her hali inceldi ve sarardı.

Hüsnün gününe benzeyemez bedr ayı çün
Bir dün kemâli var kalanı kem gelir gider

Şeyhî, g. 52/2, s. 60

Dolunay senin güzelliğinin güneşiyle boy ölçüşemez. Çünkü onun sadece bir gece güzelliği vardır o da on dört olduğu zamandır geri kalanında eksiktir işe yaramaz.

Ârızun görse felek mihr bırakmaz aya
Zerre zerre kılur anı bırakur sahrayâ

Fuzûlî, g. 239/1, s. 582

Felek senin yanağını görse Ay'ı sevmez. Onu zerre zerre edip sahraya bırakır.

1.2. Dalga

1.2.1.Dalga-Gözyaşı

Olanlar lücce-i bahr-i muhît emvâcına nâzır
Gözüm yaşına nisbet bir kuru efsânedir derler

Hayâlî, g. 140/3, s. 76

Etraftaki engin denizlerin dalgalarına bakanlar onları gözümün yaşına nispeten bir kuru hikâye gibi görürler.

1.3.Felek

Gökyüzü, sema, talih, baht olarak kullanılır. Dünyayı dokuz feleğin çevrelediğine inanılır. Dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Dokuzuncusu dacisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran felek-i atlas (feleklerin feleği) dır.

Edebiyatımızda daha çok şikayet için kullanılır. Yükseklik, yücelik, genişlik, sonsuzluk, parlaklık gibi özellikleriyle anılmıştır.

1.3.1.Felek-Kirpik

Çarh yayından atıldı kasdüme tîr-i ecel
Lîk andan tîzrek davrandı müjgânun senün

Fuzûlî, g. 154/5, s. 389

Felek beni öldürmek için yayından ecel okunu attı. Lakin senin kirpiklerin ondan daha çabuk davrandı.

1.3.2.Felek-Pakize Ayşe

Cihana mâder-i çarh-ı pür ahter
Getürmedi bir anun gibi duhter

Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi

Yıldızlarla dolu olan feleğin annesi, cihana onun gibi bir kız getirmedi.

1.3.3.Felek-Şair

Muhassal böyle bir gün görmeden ölürsem ey Nef'î
Felek ben ölmeden hâk ile yeksân olduğun görsem

Nef'î, g. 80/7, s. 181

Ey Nef'î, sözün kısası böyle bir gün görmeden ölürsem eğer felek, ben ölmeden senin yerle bir olduğunu hiç olmazsa göreyim.

Cem'iyyet-i ağyârı ger etmezse perîşân
Çarh-ı feleği aksine gerdân ederim ben

Nef'î, g. 93/3, s. 185

Ağyarın meclisini eğer perişan etmezsen felek, ben de çarkının aksine dönerim.

Rûberûdur tab'ımın hûrşîd ile âyînesi
Reşk eder çarh ana dâ'im bana oldur kînesi

Nef'î, g. 131/1, s. 198

Tabiatımın güneşi ile aynası yüz yüzedir. Felek bu nedenle sürekli bana kin duyar ve beni kıskanır.

Bâkî bu şiʿri safha-i çarh-ı berîne yaz

Görsün felekde söz nic'olur hasm-ı nâ-be-kâr

Bâkî, g. 130/9, s. 103

Bâkî felekte bulunan işsiz düşmanlarının güzel bir sözün nasıl söylendiğini görmeleri için bu şiiri feleğin beyaz sayfasına yaz.

Çarha baş egme göñül hergiz dahi ac olmadan

Yigdür ölmek merd olan nā-merde muhtāc olmadan

Bâkî, g. 394/1, s. 213

Gönül asla feleğe baş eğme! Mert olana, namerde muhtaç olmadan ölmek daha iyidir.

Döne döne tolanur idüm kūyını anuñ
Çarha girüp felek dahi tokuz tolanmadın

Bâkî, g. 397/4, s. 215

Felek bile çarha girip dokuz dolanmadan önce ben senin mahallende dolaşıp durdum.

Ferzîn gibi kec-revligi ko nat-ı felekte
Çarh etse gerektir seni bir lub ile şehmât

Hayâlî, g. 113/3, s. 41

Satranç zemininde vezir gibi aksaklığı bir kenara bırak. Yoksa seni bir oyunla felek şah mat etse yeridir.

Ey çarh kıl Fuzûlî'nün âhından ihtirâz
Kim bir gün etmeye yedi tâunı ser-nigûn

Fuzûlî, g. 227/7, s. 557

Ey felek Fuzûlî' nin ahından çekin. Zira bir gün senin yedi tâkını baş aşağı eder.

Arturur nâle ile şâm u seher zârumuzı
Agladur bizi ne hoş güldürür agyârumuzı
Ah u efgân ile her dem geçürür kârumuzı
Âh elinden felegüñ dâd elinden felegüñ

Mihrî, 5. murabba, s. 157

Felek, sabah akşam inlememizi artırır ve bizi böyle ağlatırken diğerlerini ne güzel de güldürür. Kazancımız sadece ettiğimiz ahlardır. Hep çektiklerimiz feleğin elindendir. Onun ne yazık ki adaleti budur.

1.4. Gökkuşağı

1.4.1.Gökkuşağı-Şair

Bir yayını çekiptir aşkın Hayâlî ey meh
Kim oldu ana nisbet kavs-i kuzah kepâde

Hayâlî, g. 345/6, s. 143

Ey ay yüzlü güzel, Hayâlî aşkın okunu çekti ona nispet olsun diye gökkuşağı okçu oldu.

1.5. Güneş

Afitâb, hurşîd, mihr, şems kelimeleriyle ifade edilir. Hem benzeyen hem benzetilen şeklinde kullanımları vardır. Işık ve parlaklık unsurlarını içinde barındırır. Bazen güneş sevgiliye benzetilir. Bazen de kıyaslamalar yapılır.

1.5.1.Güneş-Âşık

Bākī yanardı ateş-i ʻaşk ile odlara

Tāk-ı felekde meş'ale-i mihr yanmadın

Bâkî, g. 397/6, s. 215

Güneşin meşalesi felek kürsüsünde yanmadan önce Bâkî, aşkın ateşiyle yanardı.

1.5.2.Güneş-Sevgili

Meh yeltenür hayâline gör naks-ı hâlini
Mihr öykünür cemâline bak bak zevâlini

Mesîhî, g. 252/1, s. 184

Güneş yüzüne imrendiği için bak yerinden ayrılır, Ay hayalini kurmaya yeltenir kendi halinin noksanını görür.

Zülfüñe karşu beni `izâruñ ne hoş yakar
Ahşama karşu hod igen olmaz güneşde tâb

Mesîhî, g. 12/3, s. 76

Saçına karşı yanağın beni ne güzel yakar. Akşama doğru kendi gökte olduğu için güneşte parlaklık olmaz.

Senüñle da`vi-i hüsn eyler iken mihr ırakdan
Meh-i nev gördi ol küstâhlıgı geldi alçakdan

Mesîhî, g. 192/1, s. 158

Güneşin uzaktan seninle güzellik davası ettiğini yeni Ay görünce bu küstahlığa dayanamayıp alçaklardan gelip yükseldi.

Ruhlaruñ böyle ziyâ-küster iken eylemezüz
Ne meh-i bedr ü ne hod mihr-i dırahşâna hased

Mezâkî, g. 53/4, s. 137

Yanakların böyle parlarken ne dolunaya ne parlak güneşe haset etmeyiz.

Mihr ü meh beñzeye mi yüzüñe öykünmek ile
Ger ola lebleri pür-la'l-i Bedahşân-şekil

Mihrî, 8. kaside, s. 16

Eğer o kırmızı dudakları Bedahşan yakutunun şekline benzese bile yüzüne kötü söylemekle Güneş ve Ay sana benzer mi, benzemez.

Mihr kim cism-i münevverdir deyü ta'rif olunur
Sana yok nisbeti kim nûr-ı mücessemsin sen

Nedîm, 2. kaside, s. 6

Güneş nurlu bir cisimdir diye tarif edilir ama asla seninle kıyaslanamaz çünkü sen benim nurla cisimlenmişimsin.

1.6. İlkbahar

Beyitlerde ilkbahar ile sonbahar kıyaslamasına başvurulmuştur. İlkbaharın güzelliğini bilenin sonbaharın belasını anlayamayacağı belirtilmiş ve mevsimlerin geçiciliği üzerinde durulmuştur. Her güzelliğin bir sonunun olacağı, aynı şekilde her karanlığın bir gün aydınlanacağı teması üzerinde kıyaslamalar yapılmıştır. İlkbahar ve yaz ne kadar hayat dolu ise kış ile sonbaharda o kadar sıkıntılıdır.

1.6.1.İlkbahar-Kış

Ak varakdan ger kışın kıldınsa pür yazı yüzün
Türlü renge defter açar gülsen ey davranıdur

Şeyhî, 9. kaside, s. 15

Eğer kışın beyaz yaprak üzerini yazıyla doldurduysan bahar zamanı gül bahçesi olan yüzün türlü türlü renge defter açar.

Gülzâre den ki hüsnüne mağrûr olmasın
Kış erişir bozar ne düzülse bahâr ile

Şeyhî, g. 159/6, s. 99

Gül bahçesi bile güzelliği ile gururlanmasın. Bahar gelince ne kadar güzelleşse de kış gelince bozulur.

ᶜIrkını kaṭᶜ eyledi cünd-i şitânuñ nev-bahâr

Berg-i sûsen hidmet-i şemşîr-i bürrân eyledi

Bâkî, 7. kaside, s. 12

İlkbahar, kışın askerinin kökünü kuruttu. Susam yaprağı bunun için keskin kılıç görevini üstlendi.

1.6.2.İlkbahar-Sonbahar

Nev-bahâr-ı 'ışk âsîb-i hazân bilmez nedür
Bir birinden fark olunmaz hârımuz gül-zârımuz

Mezâkî, g. 186/3, s. 215

Aşkın ilkbaharı, sonbaharın belasını bilmez çünkü dikenimiz ve gül bahçemiz birbirinden ayırt edilmez.

Bu nev-bahâra bir gün olur kim hazân irer
Gırr'olma hüsne sevdügüm âhir bekâsı yok

Mihrî, g. 76/5, s. 75

Bu ilkbahar bir gün sonbahar olur. Kendi güzelliğini bu kadar beğenme sevdiğim çünkü Bâkî değildir.

1.7. Mirrih

Mars gezegenidir, küçük uğursuzluk diye de anılır. Ateşli ve kuru gezegen olarak da ifade edilir. Neşe, yiğitlik, kızgınlık, sefahat, kuvvet, savaş, hıyanet, gazap gibi özelliklerle bağdaştırılır. Feleğin başkomutanıdır. Genellikle elinde bir kılıç ya da hançerle tasvir edilir. Beşinci felektedir. Kırmızı renk onun rengidir.

1.7.1.Mirrih-Ay

Bâkıyâ gökde şihâb atılmadı Mirrîh-i çarh

Rûy-ı yâre öykünür diyü mehe hançer çeker

Bâkî g. 183/7, s. 129

Ey Bâkî, feleğin Mirrih' i gökte ateş etmedi, sevgilinin yüzüne öykündüğü için Ay' a hançer çeker.

1.7.2.Mirrih- Bakış

Reşk-i merrîh-i felekdir gamze-i cellâd-veş

Etmezim tâli'le ünsiyyet helâk eyler beni

Şeyh Gâlib, g. 330/4, s. 337

Cellad gibi bakışı feleğin Mirrihini (Mars) kıskandırır. Bunun için talihime güvenmem, beni helak edeceğini bilirim.

1.8. Rüzgâr

Dört unsurdan biridir. Rüzgâr ile şairler rekabet halindedir. Şairler sevgilinin kapısının tozunu gözlerine sürme diye çekip o kapıda kalmak istemektedirler. Fakat rüzgâr buna engel olmaktadır. Sevgilinin eşiğindeki tozları götürmekte âşık ile sevgilinin kavuşmasını engellemektedir. Hatta bununla da yetinmeyip sevgilinin kâkülü ile oyun oynamaktadır. Rüzgâr şair için tam anlamıyla bir rakiptir.

1.8.1.Rüzgâr-Şair

Bu Mesîhî işigüñde ne toza ki ura yüzin

Anı bâd-ı subh silüp süpürür beni ider üf

Mesîhî, g. 119/5, s. 125

Sabah rüzgârı eşiğinin tozunu süpürür ve beni mahveder, bu Mesihi yüzüne sürmek için tozu nerden bulsun.

Ey Mesîhî gözün aç bâd-ı sabâya karşu
Ayagı topragına kıldıyısa hakk-ı nazaruñ

Mesîhî, g. 128/5, s. 129

Ey Mesîhî, sabah rüzgârı sevgilinin ayağının toprağına hakkıyla baktıysa ona karşı gözünü aç.

Ey bî-vefâ Hayâlî dururken sabâ ile
Lâyık mı el oyunların oynaya kâkülün

Hayâlî, g. 249/24, s. 99

Ey vefasız, Hayali dururken saba rüzgârı ile kakülünün el oyunları oynaması reva mıdır, değildir.

1.9. Utarid

Merkür gezegenidir, feleğin katibidir. Katip ve yazarların piri sayılır. İkinci felekte yer edinir. Güzel söz ve yazının sembolüdür. Hile ve yalancılık onun özelliklerindendir. Dost yıldızları Kamer, düşmanları Şems ile Zühre' dir.

1.9.1.Utarid-Şair

Felekde kilk-i 'Utârid düşer benânından
Enâmilüm idicek böyle hâme cünbânî

Mezâkî, 23. kaside, s. 91

Parmak uçlarım böyle kalemi hareket ettirince felekte Utarit'in kalemi elinden düşer.

1.10.Yaz

1.10.1.Yaz-Kış

Sabâ vü şimalin yazın lutf u ferri
Güz ü kışta yağmur u karına değmez

Şeyhî, g. 82/5, s. 71

Yazın kuzey rüzgârının lütuf ve parlaklığı ne kadar olursa olsun sonbahar ve kışın yağmur ile karın çilesini silip götürmez.

2. HAYVANLAR BAĞLAMINDA REKABET

Uçan hayvanlardan sinek doğan, papağan ve Rüstem ile kıyaslanmaktadır. Doğan ve sinek güçlü olma yönü dikkate alınarak kıyaslanmıştır. Papağan ile dudak kastedilmiş, sinek ile de sevgilinin beninden bahsedilmiştir. Bunlarda nitelik ve değer verme yönünden kıyaslanmıştır. Sineğe güç verilirse onun Rüstem'i bile yıkacağından beyitte bahsedilmiştir. Sineğin küçük olması onun hep güç, kuvvet bakımından kıyaslanmasına neden olmuştur.

Diğer bir hayvan olan karga doğan, bülbül, papağan, Hüma kuşu ile kıyaslanmıştır. Âşık beyitte kendini doğan, rakibi ise karga olarak tasvir etmektedir. Karganın elinden doğanın avını almasını, rakibin elinden sevgilisini almaya benzetmektedir. Av ortamının bulunduğu bir rekabet ortamı oluşturmaktadır. Bülbül ile ses açısından kıyaslanmaktadır.

Tavus kuşu sülün ve bülbül ile kıyaslanmaktadır. Tavus kuşunun güzel tüyleri kıyaslamanın konusunu oluşturur. Bülbül sesiyle öne çıkan bir hayvanken, tavus kuşu ise tüyleri ile ünlüdür. İçteki ateşin alevi ile oluşan sülün cenneteki tavus ile kıyaslanmıştır. Bülbül, aşığın inleyen sazıyla kıyaslanmıştır. Âşık bülbülü istememiştir.

Pervane ile mum kıyaslanmıştır. Mumun ateşine kanmaktadır pervane. Her daim o ateşe yaklaşmaktadır. Oysaki o ateş pervanenin sonunu getirmektedir.

Beyitlerde at, eşek ve aslan hayvanlarına da yer verilmektedir. Eşek ile ceylan kıyaslanmıştır. Eşek Behram' ın koruması altındaysa Rüstem' in de ceylanları koruma altına alması beklenmiştir. Cebeli Dorusu ile Kayışoğlu Dorusu hız bakımından bir kıyaslamaya tabi tutulmuştur. Aslan ve kaplan ikisi de güçlü ve kuvvetli hayvanlardır. Güç konusunda bir kıyaslama yapılmıştır

2.1. Aslan

2.1.1.Aslan- Kaplan

Ol bîşeyiz bu vâdî-i terk-i fenâda kim

Kaplan-ı çarha pençe urur arslanımız

Hayâlî, g. 199/11, s. 79

Aslanımızın feleğin kaplanına pençe vurduğu yokluğun terk edildiği bu vadinin ormanıyız.

2.2. At

2.2.1.Cebeli Dorusu- Kayışoğlu Dorusu

Cebeli Doru ile hod Kayışoğlu Dorusu

Nicedir her biri sür'atde kıyâs et meselâ

Nef'î, 17. kaside, s. 40

Mesela Cebeli'nin atı ile Kayışoğlu' nun atı her biri süratte nasıldır, kıyas et.

2.3.Bülbül

2.3.1.Bülbül-Âşık

Hüsn ile sana öykünemez çün gül-i ra'nâ

Hüzn ile baña beñzeyemez bülbül-i şeydâ

Bâkî, g. 5/1, s. 59

Güzellik konusunda seninle boy ölçüşemez iki renkli gül. Hüzün ile çılgın bülbül bana benzeyemez.

2.3.2.Bülbül-Karga

Hutbe-i rahman iken zikr-i halîb-i andelîb
Vâ'iz-i şeytan-ı zâğ üş ağacı minber kılar

Şeyhî, g. 66/4, s. 65

Bülbül sütünün zikri rahmet hutbesiyken karga şeytanın vâ'izi şimdi ağacı minber eder.

Ahmed'i hecrinde görüp nice bir gülsün rakib
Ancılayın bülbüle lâyık mıdır bu cevr-i zag

Ahmet Paşa, g. 141/5, s. 160

Rakip, Ahmet' in ayrılığını görunce iyice bir gülsün. Bu güzel bülbüle karganın zulmü layık mıdır, değildir.

2.3.3.Bülbül-Saz

Sâz-ı âhım bana bes bülbül gerekmez hem-nefes
Nāy-i nālem var iken bir dahi hem-dem gelmesün

Bâkî, g. 355/2, s. 190

Bana ahımın sazı yeterlidir bülbülün arkadaşlığı gerekmez. İnleyen neyim varken bir daha bana arkadaşlık için gelmesin.

2.3.4.Bülbül-Tavus Kuşu

Olamaz subh-ı bahâr-ı hatına pervâne
Verse tâvus-ı çemen bâl ü perin bülbüle karz

Şeyh Gâlib, g. 146/6, s. 247

Çimenliğin tavusu kanatlarını bülbüle ödünç verse ayva tüylerinin baharının sabahında uçamaz.

2.4. Eşek

2.4.1.Eşek-Ceylan

Ey Rüstem-i zamân nazar et âhuvâna kim
Râm ola aşkına koya Behrâm gûrunu

Şeyhî, g. 194/4, s. 111

Ey zamanın Rüstem'i aşkına itaat etmek için Behram eşeğini koyar ama sen ceylanlara bak, onları koruma altına al.

2.5. Karga

2.5.1. Karga-Bülbül

Ahmed'i hecrinde görüp nice bir gülsün rakib
Ancılayın bülbüle lâyık mıdır bu cevr-i zag

Ahmet Paşa, g. 141/5, s. 160

Rakip, Ahmet' in ayrılığını görünce iyice bir gülsün. Bu güzel bülbüle karganın zulmü layık mıdır, değildir.

2.5.2.Karga-Doğan

Göñül zülfüñde tururken rakîb ol araya gelmez
Ne cânı var tolaşa zâg bâzuñ âşiyânına

Mesîhî, g. 216/4, s. 168

Karganın, doğanın yuvasının etrafında dolaşmaya canı olmadığı gibi rakip de gönüller sevgilinin saçında asılı dururken oraya gelmez.

Âhir aluram ben seni agyâr elinden
Kim bâz alıkor bulıcagız saydı zagande

Mesîhî, g. 244/6, s. 181

Doğanın karganın elinden avını alması gibi ben de seni eninde sonunda ağyarın elinden alırım.

2.5.3.Karga- Hüma Kuşu

Kahrına hümâ olursa mazhar
Zâg-ıla zagandan ola kemter

Nev'î, Münâzara-i Tûtî vü Zâg, 13. beyit

Kahrını Hüma kuşu şereflendirirse karga kargalardan aşağı olsun.

2.5.4.Karga-Papağan

Şîrin lebin agyâra sunar Mihrî'ye sunmaz
Tûtî baka karga yiye şekker ne kolaysuz

Mihrî, g. 54/5, s. 63

Ey sevgili, şirin dudağını ağyara sunarsın Mihri' ye sunmazsın. Papağan bakarken karganın şeker yemesi adalet mi, değil.

Tûtî-i suhanverân-ı dünyâ
Bir harf idemez yanında inşâ

Nev'î, Münâzara-i Tûtî vü Zâg, 18. beyit

Dünyaya söz söyleyen papağan benim yanımda bir harf bile oluşturup söyleyemez.

2.6. Karınca

2.6.1.Karınca-Gönül

Sanma ki sana tîr dilâ kol kanad ola
Bir mûr kim kanatlarına Tanrı belâ virür

Zâtî g. 115/6, s. 295

Tanrının kanatlarına bela verdiği bir karıncanın karşısında sana gönlün okunun kol kanat olacağını sanma. Halk arasında karıncanın kanatlanması zevalinin yakın olduğuna delalet eder. Yani uğursuzluk sayılır. Normalde karınca rızk ve bereket sembolüdür.

2.7. Pervâne

2.7.1.Pervâne-Mum

Tut dilin kendin de epsem ol be gayretsiz deyu
Şem ile pervâne miskînin savaşı var imiş

Hayâlî, g. 214/5, s. 86

Pervane ile mumun siyah ve güzel kokan kokusunun savaşında pervane muma dilini tutmasını söyler ve suskun olmasını ister. Yani mumun alevlenmemesini istemektedir.

2.8. Sinek

2.8.1.Sinek-Doğan

Şeyhî ko peşşeyi dahi şehbâzı kıl şikâr
Sîmurg-ı himmet olana âlem mekes gelir

Şeyhî, g. 75/7, s. 68

Şeyhi sivrisineği değil doğanı avlamaya bak. Gayret kuşu olana âlem sinek gelir.

2.8.2.Sinek-Papağan

Kanda buldu lebi nebatını hâl
Tûtiden yeğ imiş meges nideli

Şeyhî, g. 120/3, s. 85

Dudağı ayva tüyündeki beni nereden buldu. Sinek, papağandan daha kıymetliymiş ne yapalım.

2.8.3.Sinek-Rüstem

Peşşeye nîrû-yı bâzu verse te'yîdi alır
Deste gürz-i gâv-sâz-ı Rüstemi elmâ gibi

Nedîm, 18. kaside s. 54

O pazısının kuvvetini sivrisineğe verecek olsa, o zayıf hayvan Rüstem'i öküz başlı gürzünü elma alır gibi alırdı. Bu kaside Sultan Ahmet ve Damat İbrahim Paşa için yazılmıştır. İbrahim Paşa' nın kuvvetini belirtmek için Rüstem'e atıfta bulunulmuştur.

2.9.Tavus Kuşu

2.9.1.Tavus Kuşu-Anka Kuşu

Yeter tâvus tek 'ucb ile kıl ârâyiş-i sûret
Vücûdundan geçüp âlemde bir ay eyle anka tek

Fuzûlî, g. 159/5, s. 400

Tavus gibi süslenmeyi kibirliliği bırak, vücudunu süslemekten vazgeç âlemde Anka gibi bir ad bırak.

2.9.2.Tavus Kuşu-Bülbül

Olamaz subh-ı bahâr-ı hatına pervâne
Verse tâvus-ı çemen bâl ü perin bülbüle karz

Şeyh Gâlib, g. 146/6, s. 247

Çimenliğin tavusu kanatlarını bülbüle ödünç verse ayva tüylerinin baharının sabahında uçamaz.

2.9.3.Tavus Kuşu-Sülün

Behişt-i âteş-i aşka eder pervâz reng-â-reng
Tezerv-i şu'le-i âh-ı derûn tâvûsdan kalmaz

Şeyh Gâlib, g. 125/2, s. 237

İçteki ateşin alevinin sülünü, aşkın ateşinin cennetinde uçan rengârenk tavus kuşundan aşağı kalmaz.

2.10. Yılan

2.10.1.Yılan-Zümrüt

Sînemde yine körlüğüne mâr rakîbün
Bir nice zümürrüd kodu ahcârı habîbün

Zâtî, g. 54/3, s. 313

Sevgili, yılan rakibin gözü kör olsun diye aşığın sinesinde zümrüt gibi yaralar açtı.

3. BİTKİLER BAĞLAMINDA REKABET

Servi, kına, bâdem, Tûbâ, şimşir, karabiber ve limon ağaçları beyitlerde yer almaktadır. Servi, Tûbâ ve şimşir sevgilinin boyu ile kıyaslanmaktadır. Servi sevgili hakkında konuştuğu için su, serviye kılıç çekerek rakip durumuna düşmüşlerdir. Şimşir ağacı ile servi de rekabet halindedirler. Karabiber, sevgilinin beni ile şekil ve renk yönünden kıyaslanır. Limon ağacı, renk açısından sevgilinin giysisi ile kıyaslanır. Bâdem, şekil yönünden gözü andırır. Sevgilinin gözü ile beyitlerde kıyaslanmıştır.

Beyitlerde nergis, menekşe, gül, gonca, diken, yasemin, reyhan, lale, sûsen ve sümbül çiçekleri kullanılmıştır. Nergis sevgilinin gözüyle ve gonca ile kıyaslanmıştır. Gonca ile makam açısından bir kıyaslama içindedir. Âşık ile sevgilinin rahatça gezmesini engelleyip bekçi gibi karşılarında durduğu için nergis ile aşık rekabet durumundadır.

Menekşe renk bakımından koyu olduğu için ayva tüyleri ile ilişkilendirilip kıyaslanır. Menekşedeki güzelliğin başka bir yerde olamaması hususundan dolayı bahçe ile mukayese edilir. Menekşe bir köleye benzetilirken ona kılıç tutan özgür susamlarla bir rekabet ortamı oluşmuştur.

Gül, edebiyatımızda çok sık kullanıldığı için kıyaslamalar da en çok gül maddesinde görülür. Sevgilinin güzellik unsurlarıyla, bizzat sevgiliyle, diğer çiçeklerle, bahçeyle renk, koku ve güzellik bakımından kıyaslanmaktadır. Açmamış gül olan gonca ile nergis rütbe ve makam olarak kıyaslanırken, gülün dikenleri Nigaristan ve İsa' nın hikayesine telmih yapılarak mukayese edilmiştir.

Yasemin çiçeği, biçim olarak saça benzetilmiş ve sümbül ile kıyaslanmıştır. Çünkü sümbül de saçı tasvir ederken kullanılır. Ayrıca yanak ve gül ile kıyaslanmıştır.

3.1. Bâdem

Şekil yönünden bâdem, gözü andırır. Ayrıca beyitlerde meze olarak da geçer**.**

3.1.1.Bâdem-Göz

Bulamam bâğ-ı bahârın gül ü bâdâmında
Bulduğum feyzi ruh u çeşm-i siyeh-fâmında

Nedîm, g. 128/9, s. 251

Sevgilinin yanağında ve siyah gözlerinde bulduğum feyzi baharın bahçesinin gülü ve bâdeminde bulamam.

3.2. Bağ

3.2.1.Bağ-Meyhane

Bu demde kim şâm u seher meyhâne bÂğa reşk eder
Mest olsa dilber sevse ger ma'zûrdur şeyhu'l-Harem

Nef' î, 15. kaside, s. 36

Bu zamanda sabah akşam meyhane bağı kıskanır. Ka'be' nin imamı sarhoş olup güzel sevse bu mazur görülür.

3.2.2.Bağ-Yanak

Bakıp bir bağa bir de ol ruh-ı zîbâya reşkinden
Gülün her berki bir hâl oldu çeşm-i bâğbân üzre

Nedîm, 6. kaside, s. 19

Kıskançlığından bir bağa bir de süslü yanağa bakıp gülün her bir yaprağı bahçıvanın gözü üzerinde ben oldu.

3.3. Diken

Dîvân şiirinde aşığa eziyet eden unsurdur. Sevgilinin kirpiği bazen diken olarak ele alınır. Zaman, rakip, gam, cevr ü cefa da birer dikene benzetilir.

3.3.1.Diken-İsa'nın İğnesi

Hâr-i kûyun ayağımdan olmadı ey gül cüdâ
Reşk edip göz dikdi gerçi sûzen-i Îsâ bana

Hayâlî, g. 7/4, s. 38

Ey gül mahallenin dikeni ayağımdan ayrılmadığından İsa' nın iğnesi kıskançlıkla bana gözlerini dikti.

3.3.2.Diken-Nigaristan

Harîm-i gül-sitân reşk-i Nigâr-istân-ı Çîn oldı

Zemīn nakşın gören tercīh ider şimdi zamān üzre

Bâkî, g. 419/2, s. 229

Gül bahçesinin dikeni Çinin Nigaristan'ını kıskanır. Bu zamanda zeminin bu süsünü görenler ressam Mani'nin gül bahçesini tercih ederler.

3.4. Gonca

Açılmamış çiçek, tomurcuk anlamına gelir. Dîvân şiirinde sevgilinin ağzı yerine kullanılır. Şarap renginde olduğundan dolayı bazen kadeh olarak da kullanılır.

3.4.1.Gonca-Nergis

Nergise çıkdı ayaguñ topragı ey nûr-ı çeşm
Gerçi hâzır baş idi gonca o tâc-ı devlete

Mesîhî, g. 238/4, s. 178

Ey gözün nuru, gonca o mertebe için kendini hazırlamıştı fakat ayağının toprağı mertebesi nergise nasip oldu

3.5. Gül

Dîvân Edebiyatı' nda en çok sözü edilen çiçektir. Sevgilinin yüzü ve yanağına benzetilir. Renk ve koku bakımından münasebet kurulur. Bağın, çemenin vazgeçilmez unsurudur.

3.5.1.Gül-Ayva Tüyleri

Nigârâ haddinin lulfu komadı gülde reng ü bû
Apardı gözlerin sihri gözünden nergisin uyku

Şeyhî, g. 145/1, s. 94

Sevgilinin ayva tüylerinin lütfu gülde renk ve koku bırakmadı. Gözlerinin sihrinden nergisin gözünden uykuyu götürdü.

Hat-ı ruhsârun eder lûtfda reyhân ile bahs
Hüsn-i sûretde cemâlün gül-i handân ile bahs

Fuzûlî, g. 45/1, s. 142

Yüzündeki ayva tüyleri, güzellikte reyhan ile yarışırken şekil güzelliğinde açılmış gül ile yarışır.

3.5.2.Gül-Bahçe

Gül ü sünbül benefşe ol kadar çehre-nümâdur kim
Gören ne bâg u râg ister ne meyl-i lâle-zâr eyler

Mezâkî, 8. kaside, s. 22

Gül, sümbül ve menekşe yüzünü nasıl gösterdiyse onları gören ne güzel bahçe ister ne de lale bahçesine meyleder.

3.5.3.Gül-Sevgili

Hüsn ile sana öykünemez çün gül-i ra'nâ

Hüzn ile baña beñzeyemez bülbül-i şeydâ

Bâkî, g. 5/1, s. 59

Güzellik konusunda seninle boy ölçüşemez iki renkli gül. Hüzün ile çılgın bülbül bana benzeyemez.

Serv ile gül çemende ki durup oturdular
Bu kadd ü bu izârı yine sende gördüler

Hayâlî, g. 129/15, s. 48

Servi ve gül çimende oturup durdular. Boy, yanak nasıl olurmuş sende gördüler.

3.5.4.Gül-Sûsen

Gül ruhlarına beñzerem anuñ dimiş meger
Sûsenler üstine yüriyüp dil uzatdılar

Mihrî, g. 30/3, s. 50

Gül, onun yanaklarına benzerim demiş. Susamlar üstüne yürüyüp dil uzattılar. "Dil uzatmak" kinayeli kullanıldığından susamlar dile benzediği için dillerini çıkardılar ya da laf söylediler anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca protesto etme anlamı da vardır.

3.5.5.Gül-Sümbül

Hat gelse ruh-ı yâre yeter kâkül ü zülfü
Gül gitse n'ola sünbül ü reyhân elimizde

Nef'î, g. 110/6, s. 191

Ayva tüyü de gelse yârin yanağına kâkül ve saçı yeterlidir. Elimizde reyhan ve sümbül olduktan sonra gül şimdi gitse ne olur, hiçbir şey olmaz.

3.5.6.Gül-Yanak

Çemende kâmetini seyre serv ber-pâdır
'İzâr-ı âlına gül-i 'andelîb şeydâdır

Mekkî, g. 28/1, s. 77

Çimende servi, boyunu ayakta seyreder. Kırmızı yanağına, bülbülün âşık olduğu gül çıldırır.

3.5.7.Gül-Yasemin

Ne câme var ne pîrehen serve sarılmış yâsemen
Gül taşra düşmüş perdeden açmış girîbânın yine

Nef'î, g. 103/3, s. 188

Serviye sarılmış yaseminde ne elbise ne de gömlek var. Gül ise taşlığa düşmüş yakasını açmıştır yine.

3.6. Karabiber (Fülfül)

Dâr-ı fülfül denilen bir çeşiti de vardır. Edebiyatta sevgilinin benini tasvir etmek için kullanılır.

3.6.1.Karabiber-Sevgilinin Beni

Fülfül-i hâlüñi cânâ şu kadar vasf itdüm
Ki hasedden işidüp cânı acıdı biberüñ

Mesîhî, g. 128/2, s. 129

Ey sevgili, karabiber gibi benini o kadar anlattım, biber bunu duyunca kıskançlıktan canı acıdı.

3.7. Kına

3.7.1.Kına-Yakut

Revgan-ı gülle değil nûr-ı çerâğ-ı yâkût
Bâde-i reng-i hınâ tutmaz ayağ-ı yâkut

Şeyh Gâlib, g. 24/1, s. 186

Yakutun mumunun nuru gülün parlaklığıyla bir değildir. Yakut kadeh kına renkli şarabın yerini tutmaz, kına renkli şarap gibi olamaz.

3.8. Lâle

Kırmızı rengi ile aşığın gözyaşlarını ve sevgilinin yanağını ifade eder. Şekil yönünden kadehe benzetilir. Lâlenin ortasındaki siyahlık aşığın göğsündeki sevda yarasına benzetilir.

3.8.1.Lale-Sûsen

Bir zemîn oldu bu Gâlib ki hasedkârâna
Sûsen ü lâle-i gülzârı ser-â-ser hançer

Şeyh Gâlib, g. 96/9, s. 223

Galibin kıskandıran bahçesini gören gül bahçesinin lalesi ile susam baştanbaşa hançer çektiler. Galip kelimesinde hem Galip hem de galibiyet anlamları tevriyeli olarak kullanılmıştır.

3.8.2.Lâle-Yanak

Haddin katında yele verir lâleyile gül
Kaddin katında serv ü çenâr olur iki kat

Şeyhî, g. 7/3, s. 43

Yanağının yanında lale ve gül yele verir kendini. Boyunun yanında servi ile çınar iki büklüm olurlar.

3.9. Limon

3.9.1.Limon-Fistân

Limonî hıtâyîde o pistâna nigâh et
Hiç böyle celî şa'şa'a nârenc bulunmaz

Nedîm, g. 46/4, s. 219

Limon renkli hıtayıde o pistana bak; böyle tanıdık olan parlak narenc asla bulunmaz.

3.10. Menekşe

Dîvân şiirinde kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla anılan baharın ve çemenin en belirgin unsurudur. Sevgilinin beni menekşeye benzer ve ayva tüyleri yerine de kullanılır. Koku ve renk yönünden miske benzer.

3.10.1.Menekşe-Ayva Tüyleri

Bitmedi hatuñ gibi gülistânda benefşe
Çeşmüñ gibi yâ nergis eyâ gözleri şehlâ

Mihrî, 5. kaside, s. 11

Ey baygın bakışlı, gül bahçesinde ne ayva tüylerin gibi güzel bir menekşe ne de gözlerin gibi nergis yetişti.

3.10.2.Menekşe-Bahçe

Gül ü sünbül benefşe ol kadar çehre-nümâdur kim
Gören ne bâg u râg ister ne meyl-i lâle-zâr eyler

Mezâkî, 8. kaside, s. 22

Gül, sümbül ve menekşe yüzünü nasıl gösterdiyse onları gören ne güzel bahçe ister ne de lale bahçesine meyleder.

3.10.3.Menekşe-Sûsen

Devrüñde güle niçün olur bende benefşe
Üstine kılıçlar mı tutar sûsen-i âzâd

Bâkî, g. 35/2, s. 70

Gül devrinde menekşe niçin köle olur. Sanki özgür susamlar menekşenin üzerine kılıç mı tutar.

3.11. Nergis

Nergisin beyitlerde yer almasına sebep olan özellikleri, ince yapısı, sarı rengi ve insana uyku veren kokusudur. İnceliği ve sarı rengiyle aşık ve aşığın saramış benzi ile ilgili tasavvurlarda yer alır. (Sefercioğlu, 2001; 444)

3.11.1.Nergis-Âşık

Olmadı tenhâca bir 'işret çemende yâr ile
Üstüme göz dikdi nergisler nigehbân oldu hep

Nedîm, g. 9/4, s. 204

Bahçede tenhaca bir an bulup yar ile eğlenemedik. Nergisler hep bekçi olup gözlerini üstüme diktiler.

3.11.2.Nergis-Gonca

Nergise çıkdı ayaguñ topragı ey nûr-ı çeşm
Gerçi hâzır baş idi gonca o tâc-ı devlete

Mesîhî, g. 238/4, s. 178

Ey gözün nuru, gonca o mertebe için kendini hazırlamıştı fakat ayağının toprağı mertebesi nergise nasip oldu.

3.11.3.Nergis-Sevgilin Gözü

Bitmedi hatuñ gibi gülistânda benefşe
Çeşmüñ gibi yâ nergis eyâ gözleri şehlâ

Mihrî, 5. kaside, s. 11

Ey baygın bakışlı, gül bahçesinde ne ayva tüylerin gibi güzel bir menekşe ne de gözlerin gibi nergis yetişti.

3.12. Reyhan

Edebiyatımızda koku ve şekil yönünden ele alınır. Sevgilinin ayva tüyleri ve saçı reyhana benzetilir.

3.12.1.Reyhan-Ayva Tüyleri

Hat-ı ruhsârun eder lûtfda reyhân ile bahs
Hüsn-i sûretde cemâlün gül-i handân ile bahs

Fuzûlî, g. 45/1, s. 142

Yüzündeki ayva tüyleri, güzellikte reyhan ile yarışırken şekil güzelliğinde açılmış gül ile yarışır.

3.12.2. Reyhan-Gül

Hat gelse ruh-ı yâre yeter kâkül ü zülfü
Gül gitse n'ola sünbül ü reyhân elimizde

Nef'î, g. 110/6, s. 191

Ayva tüyü de gelse yârin yanağına kâkül ve saçı yeterlidir. Elimizde reyhan ve sümbül olduktan sonra gül şimdi gitse ne olur, hiçbir şey olmaz.

3.13. Servi

Servi, divanlarda en çok sözü edilen ağaçtır. İnce, uzun ve düzgün boyu, su kenarlarında yetişmesi, rüzgâr tesiriyle, uzun ve ince boyu ile hafif hafif sallanışı, onun beyitlerde sık sık kullanılmasına sebep olur. (Sefercioğlu, 2001;434)

3.13.1.Servi-Çınar

Dırâz-dest ü ser-efrâz ise çenâr ne var
Bu serv ayağına sürsün yüzün ki serverdir

Şeyhî, g. 25/7, s. 50

Çınarın eli uzun ve baş kaldıran ise bundan ne çıkar. Bu servinin ayağına yüz sürsün, çünkü servi uludur.

3.13.2.Servi-Sevgilinin Boyu

Boyun ki serv-i çemendir yemişi şeftâlû
Bu lezzet ü bu halâvet semerde buluna mı

Şeyhî, g. 191/4, s. 110

Boyun, çimenliğin servisi ise yemişin şeftalidir. Bu lezzet ve şirinlik meyve de bile bulunmaz.

Haddin katında yele verir lâlcyile gül
Kaddin katında serv ü çenâr olur iki kat

Şeyhî, g. 7/3, s. 43

Yanağının yanında lale ve gül yele verir kendini. Boyunun yanında servi ile çınar iki büklüm olurlar.

Serv ile gül çemende ki durup oturdular
Bu kadd ü bu izârı yine sende gördüler

Hayâlî, g. 129/15, s. 48

Servi ve gül çimende oturup durdular. Boy, yanak nasıl olurmuş sende gördüler.

Çemende kâmetini seyre serv ber-pâdır
'İzâr-ı âlına gül-i 'andelîb şeydâdır

Mekkî, g. 28/1, s. 77

Çimende servi, boyunu ayakta seyreder. Kırmızı yanağına, bülbülün âşık olduğu gül çıldırır.

Haddüñ ile kaddüñ ü ruhuñ var iken ey dost
Serv ü semen ü lâle vü reyhânı gerekmez

Mihrî, g. 59/5, s. 66

Ey dost, ayva tüylerin, boyun ve yanağın varken servi, yasemin, lale ve reyhan gerekmez.

3.13.3.Servi-Su

Saña öyküngdügiçün serv-i dil-cû
Gülistânda kılıç çekdi aña su

Mesîhî, g. 200/1, s. 161

Gönül alan servi senin hakkında kötü konuştuğu için gül bahçesinde su ona kılıç çekti.

3.13.4.Servi-Şimşir

Gerçi şimşâdda çok lâf-ı letâfet vardur
Yorulur eylese ol serv-i hırâmân ile bahs

Fuzûlî, g. 45/4, s. 144

Her ne kadar şimşir ağacı güzellikten bahsederse de o salınan servi ile yarışsa çok yorulur.

Bâga çün seyr eyleyüp ol sâye-i kâmet düşer
Serv ü şimşâd u çenâruñ cânına hayret düşer

Mesîhî, g. 78/1, s. 107

O servi boylu sevgilinin gölgesinin bağa düşmesini servi, şimşir ağacı ve çınar hayretle seyreder.

3.14. Sûsen

Susam çiçeği de denilen sûsen, sivri uzun yaprakları sebebiyle beyitlerde yer alır. Arapça "busbit" olan ve Türkçe' de " sarı sûsen, göz çiğdem" şeklinde adlandırılan bir cinsine "kılıç otu" da denilen sûsen, bu özelliği sebebiyle dîvanda dil, kılıç, hançer, kirpik, şeşper ve miskale ile ilgili tasavvurlarda yer alır. (Sefercioğlu, 2001; 446)

3.14.1.Sûsen-Gül

Gül ruhlarına beñzerem anuñ dimiş meger
Sûsenler üstine yüriyüp dil uzatdılar

Mihrî, g. 30/3, s. 50

Gül, onun yanaklarına benzerim demiş. Susamlar üstüne yürüyüp dil uzattılar.

3.14.2.Sûsen-Lâle

Bir zemîn oldu bu Gâlib ki hasedkârâna
Sûsen ü lâle-i gülzârı ser-â-ser hançer

Şeyh Gâlib, g. 96/9, s. 223

Galibin kıskandıran bahçesini gören gül bahçesinin lalesi ile susam baştanbaşa hançer çektiler.

3.14.3.Sûsen-Menekşe

Devrüñde güle niçün olur bende benefşe
Üstine kılıçlar mı tutar sûsen-i âzâd

Bâkî, g. 35/2, s. 70

Gül devrinde menekşe niçin köle olur. Sanki özgür susamlar menekşenin üzerine kılıç mı tutar.

3.15. Sünbül

Gülden sonra divanlarda en çok bahsedilen çiçektir. Rengi ve şekli bakımından sevgilinin saçına benzemektedir. Benzetildiği diğer unsurlar elinde silah olan asker, aşığın sinesi, ayva tüyü, bulut, düğüm, dalga vs. dir.

3.15.1.Sünbül-Bahçe

Gül ü sünbül benefşe ol kadar çehre-nümâdur kim
Gören ne bâg u râg ister ne meyl-i lâle-zâr eyler

Mezâkî, 8. kaside, s. 22

Gül, sümbül ve menekşe yüzünü nasıl gösterdiyse onları gören ne güzel bahçe ister ne de lale bahçesine meyleder.

3.15.2.Sünbül-Gül

Hat gelse ruh-ı yâre yeter kâkül ü zülfü
Gül gitse n'ola sünbül ü reyhân elimizde

Nef'î, g. 110/6, s. 191

Ayva tüyü de gelse yarin yanağına kakül ve saçı yeterlidir. Elimizde reyhan ve sümbül olduktan sonra gül şimdi gitse ne olur, hiçbir şey olmaz.

3.16. Şimşir(Şimşâd)

Boyunun yüksekliği sebebiyle sevgiliye ve boyuna nisbet edilen şimşâd meyve vermeme özelliği sebebiyle de vuslatını aşıktan esirgeyen sevgilidir. Onu, sevgiliden ayıran özelliği, reftâre sahip olmamasıdır. (Sefercioğlu, 2001;435)

3.16.1.Şimşir-Servi

Gerçi şimşâdda çok lâf-ı letâfet vardur
Yorulur eylese ol serv-i hırâmân ile bahs

Fuzûlî, g. 45/4, s. 144

Her ne kadar şimşir ağacı güzellikten bahsederse de o salınan servi ile yarışsa çok yorulur.

3.16.2.Şimşir-Sevgili

Bâga çün seyr eyleyüp ol sâye-i kâmet düşer
Serv ü şimşâd u çenâruñ cânına hayret düşer

Mesîhî, g. 78/1, s. 107

O servi boylu sevgilinin gölgesinin bağa düşmesini servi, şimşir ağacı ve çınar hayretle seyreder.

3.17. Tûbâ

3.17.1.Tûbâ-Sevgili

Çü dîdârından ermiştir başıma sâye-i devlet
Göyünsem şevkı tâbında gerekmez gölge tûbâdan

Şeyhî, g. 130/2, s. 88

Devletin gölgesi senin sayende başıma konmuştur. Bunun şevkiyle övünürüm Tûbâ gölgesi gerekmez.

Tûbâya hem-ser olmaga hiç itmez iltifât
Ol serv-i bâg-ı 'işve 'aceb ser-firâz olur

Mezâkî, g. 101/5, s. 163

Tûbâ'ya arkadaş olmaya hiç yanaşmayan o cilve bağının servisi nasıl benzerlerinden üstün olur.

Eger bâg-ı cinân u zıll-i tûbâ olsa sultânum
Gerekmez seyr-i gül-şen sâye-i serv-i çemen sensüz

Mezâkî, g. 181/2, s. 212

Eğer sultanım, cennet ve Tûbâ ağacının gölgesi de olsa sensiz gül bahçesinin dolaşmak ve çimen servisinin gölgesi bana gerekmez.

Servi boyuna dest-i çınâr ere mi ey dôst
Tûbâ dahi ol kadd-i hırâmâna erişmez

Hayâlî, g. 209/4, s. 84

Servi boyuna ey sevgili, çınarın eli nasıl erişsin, erişemez. O salınan serviye Tûbâ bile erişemez.

3.18. Yasemin

Daha çok rengi, yaprağı ve kokusu ile anılır. Sevgilinin yanağı ile münasebet kurulur.

3.18.1.Yasemin-Gül

Ne câme var ne pîrehen serve sarılmış yâsemen
Gül taşra düşmüş perdeden açmış girîbânın yine

Nef'î, g. 103/3, s. 188

Serviye sarılmış yaseminde ne elbise ne de gömlek var. Gül ise taşlığa düşmüş yakasını açmıştır yine.

3.18.2.Yasemin-Sümbül

Sünbül ü gül-pûşlar çokdur cihân bâgında lîk
Bu külâlüñ gibi bir zülf-i semen-sâ görmedük

Mihrî, g. 92/4, s. 84

Sümbül ve pembe yüzlüler cihanın bağında çoktur fakat çiçek demeti gibi yasemin kokan saçı hiç görmedik.

3.18.3.Yasemin-Yanak

Haddüñ ile kaddüñ ü ruhuñ var iken ey dost
Serv ü semen ü lâle vü reyhânı gerekmez

Mihrî, g. 59/5, s. 66

Ey dost, ayva tüylerin, boyun ve yanağın varken servi, yasemin, lale ve reyhan gerekmez.

SONUÇ

Bu çalışmamızda giriş ve özet kısımlarında da belirttiğimiz gibi Divan Edebiyatında insanın fıtratında bulunan bir duyguyu, rekabet duygusunu beyitlerde aradık. Şairlerimizin bu duyguya bakış açılarını, neleri kıyaslama gereği duyduklarını ve bu duygunun insana yansımasını beyitlerde oluşan anlam tablolarında açıkça gördük. Şairlerin bu duyguyu sadece kişilerle sınırlamayıp bitkiler, hayvanlar, iller, ülkeler, mekanlar, kılık ve kıyafete de aktardıklarını belirttik. Bazen kıyaslamaların çok uç noktalarda seçildiğini fark ettik.

Rekabet unsurlarının her beyitte farklı ifadelere büründüğünü çalışmamızda gördük. Benzetme unsuru olarak kullanılan sembollerin aynı zamanda kıyaslama unsuru olarak da kullanıldığını belirttik. Birden fazla eser ve yazarı incelemek, onların hayal dünyasında dolaşmak her şeyden önce eleştirel bir tutum ve nesnellik gerektirmektedir. Tabi ki beyitlerde geçen her sembol karşılaştırma olarak alınamazdı. Sembollerin karşılaştırılabilir özelliklere, benzerliklere ve ilişkilere sahip olması gerekirdi. Beyitlerde mübalağa sanatına sıkça başvurulmuştur. Özellikle tabiat unsurları arasındaki rekabetlerde hüsn-i talil sanatı kullanılmıştır. Ayrıca leff ü neşir ve tenasüp sanatlarına da sıkça yer verilmiştir.

Rekabetin ürünü olarak ortaya çıkan ve istenmeyen unsur olan rakibin özelliklerine değindik. Rekabet karşısında tarafların durumlarını analiz ettik ve bundan fayda sağlayanları belirttik. Rekabetin insanı güçlü ve aynı zamanda aciz yapan yanlarını, belki de en büyük zaaflarını ortaya serdik.

Özellikle aşk teması içeren beyitlerde âşık- sevgili- ağyar üçlemesi ile rekabetin en acımasız ve acı dolu yanlarını gördük. Aşk duygusunu en güzel şekilde anlatan Divan Edebiyatında rakiplerinden dolayı daima üzgün ve aciz âşıklar başta olmak üzere tüm rekabete maruz kalan unsurları inceledik. Bunun sonucunda rekabet bağlamı içerisindeki tiplerle ilgili şu tabloya ulaştık:

RAKİB	X	ÂŞIK
Köpek yüzlü, acımasız ve kötüdür. Hilekâr ve fırsatçıdır. Sevgiliden itibâr görür. Sevgiliye daima yakındır. Bencildir, başkasını düşünmez.		Acı çekendir, dürüsttür. Hileye başvurmaz ama sitemkârdır. Sevgiliden vefa görmez. Sevgiliye kavuşamaz, uzaktır. Sabırlıdır, kendini hiçe sayar.
VÂ'İZ	X	RİND
Dinden bahsedip nasihat eder. Kevser' den, cennetten vazgeçmez. Akıl adamıdır. Mekanı mescittir.		Sevgiliden bahseder, nasihat dinlemez. Şaraptan vazgeçmez. Gönül adamıdır. Mekanı meyhanedir.
SÛFÎ		Sevgiliye yönelmiştir. Aşk ilminin fikirlerine sahiptir. Aşk sarhoşudur. Gönül gözü açıktır.
Dine yönelmiştir. Tilki lakabıyla anılır. Zikir sahibidir. Çile çeker. Gönül gözü kapalıdır.		Gururlu değil, alçak gönüllüdür. Aşk ateşiyle yanıp kavrulur. Aşk ilmini bilir, aşk âlimidir. Aşk şarabı içmeyi ister. Deli diye adlandırılır. Ayıplanandır fakat bununla gurur duyar. Nasihatlere kulak asmaz, doğru bildiğini yapar.
ZÂHİD		
Kendini gururlu atfeder. Cehennem ateşinden korkar. Dini söylemlerde ve nasihatlerde bulunur. Aşk konusunda cahildir. Akıllı diye bilinir. Etrafındakileri değiştirmeye çalışır. Kendi gibi düşünmesini ister, bencildir.		

Tablo sonucunda âşık ve rind tiplerinin aynı kategoride değerlendirildiği ve birbirine benzer tipler olduğu kanaatine varıldı. Rakib, vâ'iz, sûfî ve zâhid tiplerinin âşık ve rind tipleri karşısındaki tutumlarının aynı olduğu dikkati çekmektedir.

Çalışmamız sonucunda rekabeti dört ana başlık üzerinde inceledik. Bunlar:

-Din ve Tasavvuf Unsurları Bağlamında Rekabet,

-Cemiyet Bağlamında Rekabet,

-İnsan Bağlamında Rekabet,

-Tabiat Unsurları Bağlamında Rekabettir. Bu başlıklar altında rekabete en çok maruz kalan tipleri şöyle sıralayabiliriz:

-Din ve Tasavvuf Unsurları Bağlamında Rekabet bölümünde:

Meleklerden: şeytan

Peygamberlerden: Hz. Yusuf ve Hz. İsa

Halifelerden: Hz. Ali

Ahiret unsurlarından: cennet

Dinî unsurlardan: kâfir.

-Cemiyet Bağlamında Rekabet bölümünde:

Hükümdarlardan: III. Ahmet

Şairlerden: Nef'î

Âlimlerden: Eflâtun

Eserlerden: Leylâ ve Mecnûn Hikayesi

Tarihî şahsiyetlerden: Rüstem

Masal kahramanlarından: Mecnûn

Kavimlerden: Türk

Şehirlerden: İstanbul

Akarsulardan: Kevser

Kıymetli taşlardan: Yakut

Giyimde: kemer

Keyif verici içeceklerden: şarap

Mimaride: Ayasofya

-İnsan Bağlamında Rekabet bölümünde:

Rakib maddesinde: âşık

Rakib tasvirinde: köpek yüzlü rakib

Güzellik unsurlarında: göz

-Tabiat Unsurları Bağlamında Rekabet bölümünde:

Kozmik âlemde: felek

Gezegenlerden: Güneş

Mevsimlerden: ilkbahar

Dört unsurdan: hava

Hayvanlardan: karga

Ağaçlardan: servi

Çiçeklerden: gül en çok rekabete maruz kalan unsurlardandır. Tüm tez boyunca en çok beyite sahip olan madde 150 beyitle rakib maddesidir. Şüphesiz rekabetin en önemli temsilcisi olan rakibin sıkça kullanılması beklenen bir sonuçtur.

Sonuç olarak rekabet kavramının edebiyatta sık kullanılan bir duygu olduğunu ve günümüz dünyasıyla bağlantılı olduğunu, yüzyıllar farklı olsa da şairlerde bu duygunun bazen çok yakın anlamlarla ifade edildiğini, bazen ise orijinal söylemlere yer verildiğini açıkça söyleyebiliriz. Söyleyiş ve ifadeler her ne kadar değişse de, rekabet durumundaki isimler farklılaşsa da görüyoruz ki rekabet her nerede ve ne koşulda olursa olsun yaşanmaya mecburdur. Bazen rakib konumunda bazen de rekabete maruz kalan kişi olsak da…

KAYNAKÇA

1. Akkuş, Metin, Nef'î Dîvânı., Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

2. Akyüz, Kenan, Fuzûlî Dîvânı., Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

3. Arslan, Mehmet, Mihrî Hâtun Dîvânı., Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Ankara, 2007.

4. Aydemir, Yaşar, Ravzi Dîvânı., Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007.

5. Aydın, Abdullah, divan Şairleri arasında Şair ve Şiire Dair Atışmalar, Ankara, 2014.

6. Aytaç, Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997.

7. Boztepe, Halil Nihad, Nedim Dîvânı., İkdam Matbaası, İstanbul, 1924.

8. Çavuşoğlu, Mehmet, Vasfî Dîvânı., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.

9. Çavuşoğlu, Mehmet- TANYERİ, Mehmet Ali, Zati Dîvânı. III. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.

10. Çöplüoğlu, Fazilet, Nedîm Dîvânında Meyveler.

11. Doğan, Muhammet, Fatih (Avnî) Dîvânı ve Şerhi, Yelkenli Kitabevi.

12. Gölpınarlı, AbdülBâkî, Fuzûlî Sıhhat ü Maraz, Milli Mecmua Basım Evi, İstanbul, 1940.

13. Harmancı, M. Esat, Süheylî Dîvânı., Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

14. Kalkışım, Muhsin, Şeyh Gâlib Dîvânı., Akçağ Yayınları, Türk Klasikleri G.lar Dizisi:51, Ankara.

15. Karaköse, Saadet, Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı, Kısmî Tahlil Metin, Doktora Tezi, Malatya, 1994.

16. Karapanlı, Gürcan, Şeyhülislâm Muhammed Mekki Dîvânı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

17. Kâşânî, Abdürrezzak, Tasavvuf Sözlüğü, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004

18. Kurnaz, Cemal, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

19. Küçük, Sabahattin, Bâkî Dîvânı. Tenkitli Basım, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1994.

20. Kürkçüoğlu, Kemal Edip, Fuzûlî- Beng ü Bâde, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955.

21. Levend, Agâh Sırrı, Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1957.

22. Levend, Agâh Sırrı, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.

23. Mengi, Mine, Mesîhî Dîvânı., 1995.

24. Mermer, Ahmet, Mezâkî: Hayatı, edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1994.

25. Şentürk, Ahmet Atillâ, Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîbe Dair, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.

26. Pala, İskender, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.

27. Sefercioğlu, Nejat, Nev'î Dîvânı'nın Tahlili, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

28. Tarlan, Ali Nihat, Zati Dîvânı., I. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1967.

29. Tarlan, Ali Nihat, Şeyhî Dîvânı., Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.

30. Tarlan, Ali Nihat, Ahmet Paşa Dîvânı., Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992.

31. Tarlan, Ali Nihat, Hayâlî Bey Dîvânı., Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

32. Tarlan, Ali Nihat, Fuzûlî Dîvânı. Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

33. Taş, Hakan; Zülfe, Ömer, Nev'î'nin Münâzara-i Tûtî vü Zâğ Adlı Mesnevîsi, Marmara Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Özel sayı- 1, İstanbul, 2007.

34. Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991.

35. http://www.mumsema.com

36. http://www.anlam.net

Dizin

A

B

C

D

E

F

G

H

İ

K

L

M

N

P

R

Ş

T

Z

ÖZGEÇMİŞ

05/05/1987 yılında Malatya'da doğdum. İşçi bir babanın ortanca çocuğuyum. İlkokulu Okurcalar Köyü Sahire Tüzün İlköğretim Okulu ve Serik Cumhuriyet İlköğretim Okulunda okudum. Liseyi Serik Çok Programlı Yabancı Dil Ağırlıklı Lisede okudum. 2006 yılında Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandım. Pedagojik Formasyonumu 2011 yılında aldım. Denizli Anadolu Lisesinde (DAL) staj yaptım. Ayrıca aynı yıl Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisansı kazandım. Denizli Özel Reşha Anadolu Sağlık Meslek Lisesinde halen öğretmenlik yapmaktayım.

Hobi olarak Türk Sanat Müziği korolarında 6 yıldır solistlik yapmaktayım. Paü TSM Korosu, TMMOB Korosu ve Baro TSM korosunda çalıştım. Altı Nokta Körler Derneği Denizli Şubesinde gönüllü yardımcılık yaptım.